

XAVERII MATTHÆI

PER SATURAM

EXERCITATIONES.

σχεδιασματα

NEAPOLI MDCCLIX.

EX TYPOGRAPHIA SIMONIANA.

Vulgandi venia impetrata.

NOMINI EXCELLENTISSIMO

LAZARI OPITII

NAVPACTENSIVM ARCHIEPISCOPI
EX PALLAVICINORVM PROSAPIA
ANTIQVISSIMA SVEVORVM ORIGINE
ET
DENORVM SAECVLORVM AEVITATE
PERPETVAQVE HEROVM SERIE
IN HISTORIAE FAMA VNIVERSIS
SVSPICIENDA
EX PRIMI ORDINIS IANVENSIBVS PATRICIIS
ET MVLTIPLICI ALIORVM TITVLORVM
AC VIRTVTVM LVCE CLARISSIMI

OB

OB MERITVM EIVS
FLORENTI ADHVC AETATE
APVD CAROLVM HISP. INFANTEM
NEAPOLITANORVM AC SICILIENSIVM REGEM
PRO TOTIVS ORBIS PONTIFICE ORATORIS
IN AVGENDO
APOSTOLICAE MAIESTATIS DECORE
ATQVE IN EXPEDIENDIS DIFFICILLIMIS
VTRIVSQVE POTESTATIS NEGOCIIS
DEXTERRIMI AC PROVIDENTISSIMI
EIDEM REGI DOMINO NOSTRO APPRIME CARI
MVNIFICENTIAE LARGITATE
MIRAQVE MORVM COMITATE
NIL MVNERIS SVI DIGNITATE POSTHABITA
APVD OMNES ORDINES COMMENDATISSIMI
BONARVM LITTERARVM
ET PRISCAE ERVDITIONIS
EXIMII CVLTORIS
QVAS REIPVBLICAE FRVCTVOSISSIMAS
COMPELLAT PRAEDICATQVE
PRINCIPIS INDVLGENTISSIMI
DEQVE SE BENEMERENTISSIMI
XAVERIVS MATTHAEI
BINAS HASCE IVVENILES EXERCITATIONES
COMPLVRES ALIAS POLLICITVS
PLENISSIMA ANIMI OBSERVANTIA
AC DEVOTISSIMVS

JACOBO MARTORELLIO

REGIO GRÆCARUM LITTERARUM

PROFESSORI.

EA est quidem tuorum meritorum, beneficiorumque copia & amplitudo, quæ tam benigna manu in me quotidie confers, ut cum ea vel in partem menti VIR CLARISSIME, objiciuntur, statim alieni æris magnitudine pæne obrutus, vix umquam me solvendo esse credam. Cum vero eo potissimum oculos conjicio, unde hæc quotidie in me proficiscuntur, a te scilicet JACOBE doctissime (cui quidem in litteraria Repub. eruditi quando ullum invenient parem?) tunc sane ne agere quidem, ne dicam referre, dignas tibi gratias posse umquam puto. Quid igitur nunc mihi in mentem venit, dum hoc tam parvo munere ad te accedere audeo? Nihil equidem, nisi ut si minus gratum possim, memorem certe aliqua ratione animum ostenderem.

Non me latet quam levidensi, crassoque filo textum opus tibi audaculus sistam: sed hoc ætatis ab adolescente meliora exspectare quis ausit? a me præsertim, qui cum exercitatione nihil, ingenio autem parum possem, ea tamen tractanda suscepi, quæ sum-

mos etiam viros aliquando torserunt . Quorum quidem ad gloriam cum citius adspirare contenderem, sæpius cecidi, fateor, nunquam tamen indecore, ut audax ille apud Ovidium currus auriga paterni,

Quem si non tenuit, magnis tamen excidit ausis.

Sed te curis undique distentum longo hic sermone morari piaculum est. Finem faciam, modo prius illud impetravero, ut cum hæc jam vulgata publicam famam experiri incipiant, me quoad ejus fieri poterit, tum ab invidorum calumniis defendas, tum ab iis, qui catoniano supercilio hæc omnino contemnunt, quæ tamen si nostris spectentur ab annis, majora etiam, quam revera sunt, videri debent, tum ab iis potissimum, quorum scripta, aut dicta in hac nostra Exercitatione aliquando notamus. Novus in arenam nunc primum descendo: vereor non parum, ne qui a me lacessiti fuerint, vel qui eorum partes nunc tuentur, si forte in me tyronem adhuc irruant, imbellis juvenis animum omnino despondeam. Quid igitur? faciam, quod Teucer ille Homericus olim, qui

Στη. . . . ὑπ' Αιαντ@ σακεϊ Τελαμωνιαδαο.

Ille quidem magnam tunc vim hominum audax suis sagittis interemit: sed postquam (Homeri verbis tecum, JACOBE, libenter utimur, quem omnium ὁμηρικωτατον esse scimus) postquam inquam

. . . . τιν' οϊςευσας εν ὁμιλῳ
Βεβληκει· ὁ μεν αυθι πεσων απο θυμον ολεσσεν·
Αυταρ ὁ αυτις ιων, παϊς ὡς ὑπο μητερα δυσκεν,
Εις Αιανθ', ὁδε μιν σακεϊ κρυπτασκε φαεινῳ.

Equidem si cum iis, quibus paria arma, & vires, fuerit decertandum,

Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, &c.

At

At ſi forte κορυθαιολ☉ ſeſe Hector erumpat, vereor, ne mihi idem, quod Teucro, eveniat, quem ille ut irruentem licet βαλεν λιθῳ οκρισεντι, ſtatim Teucro τοξον εκπεσε χειρ☉. Verum ut illi ſuus Ajax non defuit, qui tunc temporis

Ουκ αμεληϲε κασιγνητοιο πεσοντ☉·
Αλλα θεων περιβη· και οἱ σακ☉ αμφικαλυψε.

Sic etiam te (quæ tua benignitas eſt) numquam defuturum confido, quin mihi non opem modo quam citiſſime afferas, ſed & meas ita partes tuendas pro virili ſuſcipias, quaſi pro te, VIR CLARISSIME, pugnaturus.

. . . . οφρα και Εκτωρ
Εισεται, ει και σου δορυ μαινεται εν παλαμῃσιν.

EXERCITATIO PRIMA

De voce Tityrus.

OMine accidit valde malo, ut cum meas hasce exercitationes certo quodam ordine dispertiri vellem, ea mihi primum se se obtulerint, quæ

&

& viliora in ſpeciem , & ceteris humiliora eſſe videbantur. Quid enim exſpectari poterit in hac exercitatione, ubi *de voce Tityrus* agitur ? Multos quidem offendet prima fronte hoc appoſitum lemma: ſed cum talem noſtri inſtituti ratio ordinem poſceret, vix alibi ea recte collocare licebat. Non me fallit optimum Lyricorum Pindarum in Olympiis principium quodcumque operis magnarum ædium limini jure comparaſſe; quod ideo potiſſimum ſeduli ornandum curant architecti , quod ut ex ungue leonem , ita ex illo totum ſæpe ædificium metiamur . Verum & Venuſini noſtri monita legimus , melius ſcilicet a vilioribus & humilioribus incipere , ut poſtea , ſi quid grandius afferas , ſaltem profeciſſe videaris , quam multa , & præclara minantem in operis progreſſu animum deſpondere. Quid plura ? Tenuis quidem res , ſed non tenuis labor, ſi minus gloria , in hoc etiam fuit . Nolim hic diutius, quam decet immorari : ad propoſitum tandem veniamus.

I. Haud ita pridem ſcripſi ad Benedictum (ejus nomini parco), cum quo mihi omnia erant, niſi quod in humanarum litterarum ſtudiis ab eo valde diſſentiebam ; etiam atque etiam rogans, ut me quam citiſſime certum faceret , verusne eſſet , qui de amici cujuſdam noſtri obitu incertus rumor circumferebatur. Benedictus tunc Romæ degens ſtatim quidem bene longa epiſtola, Latinoque (ut eſt hominis ingenium) conſcripta ſermone hunc in modum hac de re mihi reſpondit: *Quod ad Michaelem attinet, ſcito non illum quidem, ſed me ipſum ægre haberi , & lac quotidie Medicorum juſſu haurire coactum: ipſum vero meum eſſe Tityrum*. Hæc ille . Sed quinam intelligere hæc

poſ-

possem? Homini igitur rescribo orans obtestansque, ne tantis tenebris suas epistolas involvat: Davum me, non Œdipum esse, ut hujusmodi ænigmata solvam. Multum vero ille se miratum respondit, tam parum in Græcæ linguæ studiis me versatum esse, ut ne jocum quidem ex etymo petitum intelligerem. *Nam*, inquit, *ut optime eruditissimus Petrus Carrucius notat ad Eclogam I. Virgilii: Tityrus dicitur ἀπὸ τοῦ τιεῖν τύρον· servus enim pastorum erat, & primitias pressi lactis Segetiæ quotidie offerebat; cujus imagines in ipso sino sæpe insculptas habebant, sæpe vero ante septi januam; quod igitur caseum quotidie offerret, Tityrus dictus est. Hæc Carrucius. Ex quibus verbis jocum facile intelligere potes. Cum enim curam ille habeat lac quotidie mihi offerendi, merito a me Tityrus appellatus est*. Hucusque semibarbarus noster. Monet inde, ut toto pectore in hæc studia tantum incumbam, licet alii parum illa curent. O lepidum capitulum! *Omnes cinœdos censes nunc, quia tu es?* Tu ne ergo nos μισελλήνους esse prædicas? *Tu*, inquit, *non Theologiæ, aut moralibus studiis animum appellis: otiaris ergo, si ne his quidem studeas*. Exclamare libet: Quam festiva, & pulchra conclusio! σοφῶς, μεγαλῶς, θείως. Sequitur Benedictus: *De obscuritate mene incusas, qui cum meis omnibus de claritate certavi* (ubinam? in campis Gurgustidoniis?) *doctissimo viro Antonio N.N. Judice, atque omnes, quotquot erant cujusque nationis, hic quidem ob styli elegantiam superavi & vici?* Quam bene huic potius, quam Pyrgopolinicæ Plautinus Artotrogus occentaret:

. . . . memini: centum in Cilicia,
Et quinquaginta centum in Sicilia,
Triginta Sardos, sexaginta Macedones,

Sunt

Sunt homines, tu quos occidiſſes uno die,
Ni hebes machæra foret . . .

Claudit epiſtolam σκωπτικως. *Sed defraudate vos, & detrahite, quantum libet mihi, non curo.* Dicam cum Plauto in Aſinaria:

. . . . . Maximas nugas agis
Nudo detrahere veſtimenta me jubes?
Defraudem te ego? ageſis tu ſine pennis vola.
Tene ego defraudem, quoi ipſi nihil eſt in manu?

Sed hæc ſatis, inquit, *finem faciam. Vale, meque ama:* Quidni? fixus eſt apud nos animus tuus clavo cupidinis. Plus tamen te quidem amaſſem, ſi prius nugis hiſce finem facere ſtatuiſſes.

Jam vero nihil ei de hac re amplius reſcribere cogitabam, poſtquam hominem penitus perſpexi: nunc autem cum plura hujus epiſtolæ exempla magno imperitorum plauſu circumferantur, meque quotidie homines mei amantiſſimi ad ſcribendum impellant, operæ quidem pretium me facturum eſſe duxi, ſi pro virili parte ſomnia hæc, & otioſorum commenta falſa omnino, & inepta eſſe oſtenderem. Et licet res ſatis per ſe ipſa loquatur, nec tanti ſit, ut ſeriam confutationem mereatur; tamen, ut me, ceteroſque ab infami illa nota liberem: *Nullum hic Græcarum litterarum, nullum penitioris eruditionis ſtudium vigere:* liceat vel omnes adhibere machinas, dummodo, & Benedicti, Carruciique ineptias omnes agnoſcant; & honorificentius de Neapolitanis ſcholis deinde loquantur.

II. *Tityri* igitur nomen Benedictus cum Carrucio ſuo (at quis novus hic Auctor? equidem numquam tale monſtrum audivi.) deducit απο τȣ τιειν τυρον, ab offe-

offerendo caſeo. Hercules, tuam fidem! quod portentum audio? diſpeream, ſi quid inter τιειν, & θυειν intercedat, umquam animadvertit: nam quid aliud eſt τιειν τυρον, niſi *caſeum honorare*? alioquin απο τυ θυειν τυρον dicendum fuerat, & *Thytyrus* ſcribendum, non *Tityrus*. Jam vero quid eſt illud τυρον? *caſeum*, inquis: at o bone, *Tityrus* ſecundam ſyllabam longam haberet: quem enim præterit τυρος apud Græcos poetas ſemper prima producta uſurpari? Scio male feriatum aliquem grammaticorum contendere primam quoque corripi poſſe; ſed nullum veterum poetarum affertur exemplum. Quod enim ad Homeri verſum attinet Batrac. 301.

Ουδε τυρος νεοπηκτος απο γλυκεροιο γαλακτος·

jam diu monuerunt viri docti illud δε male inſertum eſſe, legendumque: υ τυρος, &c. vel certe (liceat aliquid conjectare)

Τυρος δ' υ νεοπηκτος απο, &c.

ut apud Theocritum Id. x.

Τυρος δ' υ λειπει μ' υτ' εν θερει, υτ' εν οπωρῃ,
Ου χειμωνος ακρω.

Quæ paucis ita expreſſit Virgilius Ecl. 2.

Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.

Hinc fit, ut *butyrus* vox eodem e fonte manans prioribus in duabus ſyllabis ſemper producenda ſit: eſt enim Græce βυτυρος· nec Sidonius, Macer, aliique ejuſdem notæ imitandi videntur, qui non ſecundam modo ſyllabam, ſed & primam etiam, licet diphtongus ineſſet, nimis ſane licenter corripuerunt. Optime Cæſar Scaliger in Scazonticis ſuæ Atæ:

Qui lacte, caſeove, ſive butyro.

Sed et τυρω, & συντυρω eadem ratione primam quoque

producunt. Aristophanes Equit. v. 475.

Κρε. Και τα 'κ Βοιωτων ταυτα συντυρουμενα.

Αλα. Πως ουν ο τυρος εν Βοιωτοις ωνιος;

Ubi ridet Creon Alapantolæ ineptam locutionem, ideoque, cum ille verbo συντυρῶ, quod proprie est *coagulare*: pro *miscere & conturbare* usus sit, statim hic facetissime subdit: *Quanti venditur caseus apud Bœotos?* Hoc tamen sensu non modo septuaginta interpretes usi sunt, ut Balsamon adnotabat ad 18. Canon. Concil. Chalchedon. sed & Demosthenes τυρευειν κατασκευας dixit, quod jam ad Aristoph. loc. cit. magnus Casaubonus animadverterat.

III. Pergit porro philologus noster etymon clarius explicare: *Quia inquit primitias pressi lactis* (vel incogitans poetatur) *Segetiæ offerebat, cujus imagines vel in septi janua, vel ipso in sino insculptas habebant.* Hæc ille.

O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in ollis
Numina!

Sed quæso quonam id auctore firmabis Benedicte? an Carrucio? Quisnam Carrucius iste? quis Carrucii ipsius firmabit auctoritatem? Quid *Segetia* ad caseum, sinum, septum, cum hoc rusticorum sit numen, ut *Flora*, *Nodotus*, *Patalena*, *Volutina*, *Hostilina*, *Matura*, *Noduterensis*, & sexcenta id genus apud veteres, *qui singulis rebus propria dispertiebant officia numinum*, ut bene Augustinus de Civ. Dei lib. 4. cap. 8. quem vide, & Arnobium lib. 4. si plura de his cognoscere cupias. Veteres igitur illi agricolæ *Sata frumenta*, ut inquit idem S. Augustinus, *quamdiu sub terra essent, præpositam voluerunt habere Deam Sejam: cum vero jam essent super terram, & Segetem facerent,*

Deam

Deam Segetiam (legunt alii *Segeſtam*, quod idem ſonat) *frumentis vero collectis, atque conditis, ut tuto ſervarentur, Deam Tutilinam præpoſuerunt.* (quid ſit Dea *Fruti Seja*, de qua idem agit l.4.21. dicemus in ſecunda exercitatione, ubi de *Venere Fruti*) Audi ſis & Plinium lib.18.cap.2. *Hos Deos tunc maxime noverant, Sejamque a ſerendo, Segetiam a ſegetibus appellabant, quarum ſimulacra videmus in circo*: (fortaſſe in mss. Carrucianis pro *circo* legebatur in *ſino*, vel in *ſepto*) *tertiam ex his nominare ſub tecto religio*; ideſt *Tutilinam* ex ſententia Cælii Rhodigini antiqu. lect.lib.27. cap. 29. cui favet Macrobius, qui Saturnal. 1. c.16. ait, apud veteres, qui *Sejam*, *Segetiam*, *Tutilinam* nominarent, ferias obſervaſſe. Quidam tamen Plinium *Fortunam calvam* intellexiſſe putant, ideſt *occaſionem*, quam *comoſa fronte*, calvam vero οπισθεν depingit nobis Poſidippus Antholog. lib. 4. & Phædrus lib. 4. Sed hiſce diſputationibus non eſt hic locus. Melius tamen certe Benedictus cum Carrucio ſuo Tutilinæ imaginem, quam Segetiæ ſepti oſtio, ſinoque adſignaſſet: nam & nomen ad omnia fere extendere licebat, quæ ſub Deorum eſſent patrocinio & tutela, & inde faciliori negotio ſui *Tuturi*, ſive *Tytiri* nomen, quam ἀπὸ τȣ̃ τίειν τύρον deducere poterat.

IV. Verum, ut Benedicti ineptias miſſas faciamus, *Tityri* nomen a σισυρος deſcendere Dorica commutatione σ in τ plane certo habet Voſſius. Eſt vero σισυρος, *ovis*, ut quidam exponunt, ſive *capella*, unde σισυρα, *veſtis ex ovinis, ſive caprinis pellibus*. Utitur ſæpe hac voce Ariſtophanes, ut in Nubibus act. 1. 1. ver. 10.

Εν πεντε σισυραις εγκεκορδυλημενος.

ad quem locum hæc Joannes Tzetzes : διαφερει σισυς, σισυρνα, σισυρα· σισυς, παν ἀτελης, και ῥακωδης περιβλημα· σισυρα, δερμα ατειχον πολλοις τισι, μαλλον και Μοναϛαις φορουμενον, ὡς ιματιον· σισυρα δε, μαλλωτα επιβληματα ϛρωμναις χρησιμευοντα · quæ ſic interpretor : *ſiſys*, *ſiſyrna*, *ſiſyra differunt inter ſe : ſiſys enim eſt pallium vile*, & *lacerum ; ſiſyrna*, *pellis*, *ſine pilis*, *quam multi*, & *potiſſimum Monachi*, *ut pallium geſtant ; ſiſyra vero villoſum panniculum*, *quo pro culcita utuntur*. Eadem fere habet ad Lycophronem v. 634. vetus grammaticus Eumæris apud Spanhemium in Nubes : Σισυρα, αιγειον ϛεγαϛρον τετειχομενον · *ſiſyra*, *tegumentum ex caprinis pilis*. Ariſtophanis ſcholiaſtes ad eumdem locum : Σισυραι, ϛερεα περιβληματα παχεα ταις καλουμεναις εμφερη συραις · εϛι και φαυλα, και μικρα περιβληματα · *ſiſyræ*, *ſolidæ*, & *craſſæ lacernæ iis ſimiles*, *quas ſyras appellant: eſt autem ſyra parva*, & *vilis lacerna*.

Sed videamus quæſo, quid idem afferat in Ranas verſ. 1507. Σισυρα, χιτων δερματινος · Βορεᾳ και λεγουσιν, Ἡλιωτε τοιαυτην εριν γινεσθαι, ὁποτερος ανδρος αγροικου ὁδειπορουντος την σισυραν εκδυσῃ, ὁ και νους, μητε χρηϛος, μητε φαυλος, η οχληρος τολιτης συμφερει · προς και την διαφοραν · εν τισι και σισυρα · εκ τριτου το αυτο, πλην ὁτι ἡ μεν σισυρα δοκει βαπτη ειναι εκ δερματων αιγειων ἡ και χλαινα, απο εριων. Locus omnium corruptiſſimus, cui quidem,

Afferat ipſe licet ſacras Epidaurius herbas,

medicas adhibere manus ægre poſſit. Reddam primum latine, ut græca ſunt ad verbum*: Siſyra tunica pellicea: dicitur inter Boream*, & *Solem hujuſmodi contentionem ortam eſſe*, *uter viri agreſtis iter facientis tunicam exueret*. *Animus autem non humanus*, *non ſimplex*,

nec

aut turbulentus civis utilis eſt. Quod ad differentiam attinet: in aliquibus ſiſyra, ſiſyrna: ex tertio idem, præterquam quod ſiſyra videtur eſſe veſtis ex caprinis pellibus, chlæna autem ex lana. Omnia mutila, mendoſa, & inconcinna. Primo *ſiſyra* quid ſit interpretatur; quid autem hic fabula Boreæ, & Solis? poſtea cur ad mores civium tranſit? redit iterum ad *ſiſyram;* ſed quid monſtri illud eſt εκ τειτυ το αυτο, *ex tertio idem?* addit, quod omnes ſuperat ineptias: *ſiſyra, & ſiſyrna hoc differunt, quod ſiſyra eſt veſtis ex caprinis pilis, chlæna autem ex lana.* Quid hic *chlæna? ſiſyrnam* potius dicere debuerat. Quæ cum ita ſint, quis mecum doctiſſimis Ariſtophanis interpretibus, & potiſſimum τῳ πανυ Spanhemio non indignetur, qui cum multa in hunc locum erudite afferat, Scholiaſtæ tamen verba ne tangit quidem, præſertim cum ipſe præ ceteris hæc veterum criticorum ſcholia quamplurimi faciat?

Ludolphus Kuſterus in ſuis in Ranas adnotationibus ingenue hunc locum ſe nec intelligere fatetur, & ab ullo aliquo explicari poſſe deſperat. Sed cum ultima Scholiaſtæ verba reſtituere conatus ſit, operæ pretium fuerit, quæ ibi vir doctus adnotabat, apponere. *Eſt locus,* inquit, *corruptus, & proculdubio mutilus, cujus ſenſum (ſi in re tam obſcura divinare licet) hunc eſſe puto:* χλαιναν, *&* σισυραν *in uno tertio convenire (ſic enim interpretor illud* εκ τειτυ το αυτο*) at differre ea ratione, quod ſiſyra ſit veſtis ex caprinis pellibus, chlæna autem ex lana. Sic enim ſcripſerat Scholiaſtes:* οτι χλαινα, και σισυρα (εκ τισι και σισυρνα γραφεται) εκ τειτυ το αυτο· πλὴν διαφερει, ὁτι ἡ μεν σισυρα δοκει βαιτη ειναι εκ δερματων αιγειων, ἡ δε Χλαινα, απο ερεων· *ideſt: chlæna, & ſiſyra (ſcribitur a quibuſdam etiam ſiſyrna)*

con-

conveniunt quidem in uno tertio, *ſed differunt*, *quod ſiſyra ſit veſtis ex caprinis pellibus*, *chlæna autem ex lana*. Inutilis ſane docti viri labor, & conatus. Primum quidem multa in tribus hiſce verſiculis audacter addit, multa trajicit, quibus, & nihil conſequitur, & ſuperiora magis confundit, quæ non minus obſcura ſunt, quam ultima hæc verba; tum quid illa, *conveniunt in uno tertio?* etiamne ſcholaſticæ ineptiæ in Scholiaſte? Sed quam ridicule demum *chlænam* repoſuit, & *ſiſyrnam* parentheſi incluſit, quaſi de *chlæna*, & *ſiſyra* interpres loqueretur, cum ibi apertiſſime diſcrimen afferat inter *ſiſyram*, & *ſiſyrnam*, non inter *ſiſyram*, & *chlænam*, quod nihil ad rem; neque enim *chlæna*, & *ſiſyra* conveniunt inter ſe, cum illa ut ita dicam, genus ſit, hæc autem ſpecies: *chlæna* eſt *quævis penula*, *ſiſyra* autem ex *pellibus caprinis*; imo *chlænam*, & *lænam* haud ſcio an apud veteres auctores pro vili & ruſtica veſte tam facile invenies, cum ſemper regibus tribuant & ſacerdotibus, niſi forte *vilem chlænam* καταφρονητικως dicant. Ideo cum *chlæna*, & *ſiſyra* adeo inter ſe differant, imo contraria ſint, ut illa inter nobiles, hæc inter viles veſtes numeretur, Ariſtophanes loc. cit. de Repub. loquens cecinit:

Ἡ μητε χλαινα, μητε σισυρα ξυμφερει.

Cui neque læna, *neque ſiſyra congruit*:

ubi palam eſt Comicum de rebus inter ſe plane contrariis loqui.

Sed videamus, an nos etiam pro virili ſcholiaſten in partem adjuvare poſſimus. Lege igitur ſic vel meo periculo: προς δε την διαφορην εν τισι· σισυρα και σισυρνα εκ τειχων τα αυτα, πλην ὁτι ἡ μεν δοκει βαπτη ειναι εκ δερματων αιγειων, ἡ δε, χλαινα απο οἰων· Ita obſcuriſſimum

ſimum locum leviſſima duarum litterarum mutatione ſic facile explicabis: *Quod ad differentiam apud aliquos attinet : ſiſyra quidem , & ſiſyrna idem ſunt , atque utraque ex pilis , niſi quod illa videtur eſſe læna ex caprinis pellibus, hæc autem ex ovinis .* Hoc etiam ejuſdem Scholiaſtæ auctoritate firmabo in Aves verſ. 122. ubi de *ſiſyra* , *ſiſy* , *atque ſiſyrna* hæc habet : διαφερȣσι σισυρνα , καὶ σισυρα , καὶ σισυς · σισυρα μεν εςι , εξ αιγειων δερματων τειχας εχον σκεπαςρον · τὴν δε σισυρναν ὁι κατα Λιβύην λεγȣσι το εκ των κωδιων ῥαπτομενον αμπεχονιον · σισυς δ' εςι παχυ ιματιον , ἀτελης , μικρον , επιτηδειον ει εν απτεσθαι , οιον εξωμιδιον · Ερατοσθενης δη φησι , ὁτι καθαπερ το δενδρον τοαυτο , καὶ ανδραχνον ; καὶ ανδραχνην καλȣμεν · ὁυτως ῳοντο σισυραν καὶ σισυν επι τȣ αυτȣ μετεχαισθαι, καὶ τειτην προσλαμβανȣσι σισυρναν οἱ κατα Λιβύην το εκ των κωδιων το αμπεχονιον καλȣμενον . *Inter ſiſyram , ſiſyrnam , & ſiſym hoc diſcrimen intercedit : Siſyra quidem eſt ex caprinis pellibus piloſum tegumentum : Siſyrnam vero , qui Libyam incolunt , appellant pænulam ex ovinis pellibus conſutam : Siſys autem eſt craſſum palliolum parvum , & vile , extenſum tamen , ut aptari poſſit , ut humerale . Scribit Eratoſthenes , quod ſicut eamdem plantam andrachnum , & andrachnam appellamus , ſic etiam ſiſyram , & ſiſym eadem ſignificatione uſurpari putant ; tertiam vero ſiſyrnam Libyci accipiunt palliolum ex ovinis pellibus .* Hæc ille: quæ quidem conjecturæ noſtræ quam maxime favent.

Sed quæſo quid illa μητε χρης☉ , μετε φαυλ☉ &c. hic, ubi de *ſiſyra* agitur, & *ſiſyrna?* Trajectio eſt verborum in omnibus quidem veterum libris frequens, in ſcholiis frequentiſſima : neque enim illuc , ſed ad ſuperiores Comici verſus pertinent interpretis verba .

Ap-

Apponam, & Ariſtophanis locum, & integras adnotationes, prout emendare nobis, & diſponere viſum eſt. Diutius, quam par eſt, hic immorari nonnullis fortaſſe videmur; ſed obſcuriſſimus critici locus, & corruptiſſimus paucioribus explicari non poteſt. Quid verbis opus eſt? Libet in levi negotio experiri, *quid valeant humeri*, *quid ferre recuſent*, ut ſi forte in graviores auctores incidamus, ſtatim prænoſcere poſſimus, an *noſtris qui ſcribimus apta viribus* materia cenſenda ſit; præſertim cum nonnulli, & quidem vindice digni ex ſacris litteris nodi ſeſe jam offerant: quos quidem illotis manibus attrectare non licet. Sed jam verborum ſatis: prodeant tandem in ſcænam optimi hiſtriones.

Διονυσιος, και Αισχυλος.

Διο. Τι δαι λεγεις συ; Αι. Την πολιν νυν μοι φρασον
Πρωτον τισι χρηται· ποτερα τοις χρηστοις; (1) Διο. Ποθεν
Μισει κακειστα. Αι. Τοις πονηροις δ' ηδεται;
Διο. Ου δητ' εκεινας γ' αλλα χρηται προς βιαν·
Αι. Πως ουν τις αν σωσειε τοιαυτην πολιν,
Η μητε χλαινα, μητε σισυρα ξυμφερει; (2)

(1) Ο' και νυς μητ' αχρηστος, μητε φαυλος, η οχληρος πολιτη συμφερει.

(2) Σισυρα και σισυρνα χλαιναις ειδος ευτελης, οιον εξωμις, η τι τοιουτον· και αλλαχου,

Χειμωνος οντος τρεις σισυρας οφειλετο.

τινες και ιματιον τραχυ, και παχυ, περιβολαιον αγροικικον, δουλικον, παλαιον· η χιτων δερματινος· Βορεη, και λεγουσιν Ηλιω τε τοιαυτην εριν γινεσθαι, ὁποτερος ανδρος αγροικου ὁδειπορουντος την σισυραν εκδυση. προς και την διαφορην εν τισι· σισυρα, και σισυρνα εκ τριχων τα αυτα, πλην ὁτι ἡ μεν δοκει βαπτη ειναι εκ δερματων αιγειων, ἡ δε, χλαινα απο οἱων.

Quæ quidem eo ordine diſpoſita, atque emendata ita facile Latine reddi poterunt.

Bac. *Quid autem tu dicis?* Æſch. *Primum hoc mihi ediſſere,*
Quibus utitur reſpublica viris? num bonis? (1) Bac. *Unde?*
Peſſime odit: Æſch. *Malis igitur gaudet?*
Bac. *Minime, ſed illis ad vim faciendam utitur.*
Æſch. *Quinam igitur quiſpiam ſervet talem urbem,*
Cui nec chlæna, nec ſiſyra (2) *recte congruit?*

(1) *Civem enim nec inhumanus, nec vilis, nec turbulentus animus decet.*

(2) *Siſyra, & ſiſyrna chlænæ ſpecies vilis, ut humerale, aut ſimplex, aut aliquid hujuſmodi. Idem alibi:*
Hyeme exiſtente tres ſiſyras debet.
Nonnullis eſt ruſticum, craſſum, agreſte, vetuſtum, & longum palliolum, vel tunica pellicea, ut in illo: Dicitur inter Boream, & Solem hujuſmodi contentionem ortam eſſe, uter ruſticum hominem iter facientem ſiſyra exueret. Quod ad differentiam attinet apud aliquos: ſiſyra quidem, & ſiſyrna idem eſt, atque utraque ex pilis, niſi quod illa videtur potius eſſe læna ex caprinis pellibus, hæc autem ex ovinis.

Pro μητε χρηςος repoſuimus μητ' αχρηςος, & πολιτη pro πολιτης, alioquin nulla in his verbis ſententia eſſet: cetera, quæ hic etiam emendavimus, quiſque per ſe ipſe facile videre poteſt.

V. Nunc autem, ut illuc, unde divertimus, tandem redeamus, *Tityri* nomen licet a σισυρος deſcendere in ſpeciem videatur, tamen cum *Tityri* iidem, qui *Satyri* habiti fuerint, ut infra luculenter oſtendam, certe Deorum hujuſmodi nomina ex Hebraicis fontibus originem ducere veroſimilius eſt. Quod ſi a σισυρος eſt τιτυρος, quærendum certe, unde ipſum

σιτυρ@. Quidni igitur a שער, ut idem sit *Tityrus*, ac *qui pilosus?* ita Genes. 27. 11. Jacob ad Rebeccam: *Nosti, quod Esau frater meus sit* איש שער *homo pilosus, & ego* חלק *glaber*, ideft *sine pilis*. Vulgata habet, *& ego lenis*, quod quidem ad rem nihil facere videtur. Scripsit fortasse interpres, *& ego levis*, ideft *sine pilis*, *glaber* ut apud Tibullum l. 1. El. 8. *ora levia pueri*: & apud Horatium lib. 2. od. 11. *levis juventas*: ideft puer, & juventas *imberbis*; quemadmodum apud Græcos etiam λεῖος. boni amanuenses pro *levis* reposuerunt *lenis*, partim inscitia, qua nimium id genus hominum laborant, partim eorum sententia ducti, qui lenis retinent, & nescio quas allegotias nobis obtrudunt, quæ hic certe locum habere non possunt, cum pro ut sensus litteralis fert, omnino intelligi debeat, *Frater pilosus, ego sine pilis*: Quærendum igitur an ipsum *lenis*, quod in omnibus vulgatæ editionibus mordicus retentum est, hanc significantiam aliqua ratione habere possit. Doctissimus Facciolatus vocem *lenis* explicat *id quod tactu nullam asperitatem habet*: si fides tanto viro habenda est, jam nihil quærendum de vulgata interpretatione cum *lenis* idem sit ac *levis*, nec nostra emendatione opus erit. Sed vereor, ut aliqua auctoritate suam sententiam tueri possit: quod enim ad verba Ciceronis, quæ affert 2. de Fin. *sensus judicat dulce, amarum, lene, asperum &c.* ut omittam non deesse, qui *leve* illuc supponant, certe ipsum *lene*, *& asperum* interpretari etiam possumus quemadmodum apud Celsum l. 2. c. 22. *lenes cibi*; & apud Terentium Heauton. 3. 1. 50. *Asperum, pater, hoc vinum est, da aliud lenius*. Ut igitur illud *lenis*, quod nunc habemus in vulgata non temere ausim adprobare, sic contra nec veterem interpretem arguere, cum pro certo ferme habeam *levem* scripsisse non *lenem*.

Sed

Sed age locum ex Levitico c. 17. v. 7. aliquanto diligentius, atque accuratius expendamus : ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זנים אחריהם : quæ ſic vertit vulgatæ interpres : *Et nequaquam ultra immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus , cum quibus fornicati ſunt*. Nimis laxe שער *dæmon* redditur hoc loco, cum vox illa peculiare aliquid denotet : & tamen etiam ſeptuaginta habent *τοις ματαιοις vanis* : *ου θυσουσιν ετι τας θυσιας αυτων τοις ματαιοις* · *vani* , & *vanitas* in ſacris litteris pro *idolis*, & *idololatria* ſæpiſſime uſurpantur ; ita ut hujuſmodi interpretatio eodem recidat : paraphraſtæ etiam Chaldæus , Syrus , Arabs , Samaritanus omnes *dæmonibus* habent, ut vulgata. Longe melius Aquila, qui *το* שעירים, *τοις τεριχωσι* interpretatus eſt, ideſt *piloſis* : quemadmodum vox illa redditur etiam in vulgata cap. 13. Iſaiæ v. 21. *Habitabunt ibi ſtruthiones*, *& piloſi ſaltabunt ibi*. Et cap. 34. v. 14. *Piloſus clamabit alter ad alterum* . Doctiſſimi quique ſacrarum litterarum interpretes, tum in Levitico, tum etiam in Iſaia שעירים, *Satyros* preſſius exponunt. Bochartus , qui in ſuo hierozoico *fabuloſa* omnia *animalia* e ſacris libris eliminare conatur, non *Satyros* , ſed *dæmones hirciformes* intelligit , multaque tum ex Rabbinis , tum ex aliis Scriptoribus (etiam ex Apollonii vita) in medium affert , quibus dæmones ſæpe ſub *hirci* forma hominibus apparere evincat. Doctiſſimum & ſapientiſſimum virum dum *fabuloſa animalia* e ſacris litteris ejicit, aniles interim fabellas inducere ſane indignor : qui quidem & illud animadvertere debuit *Satyros* neminem ita ſtricte hoc loco interpretari , ut animalia intelligat : ſed per *Satyros* idem alios ſenſiſſe , ac ipſum per ſuos illos *dæmones*

hirciformes. Sed nolo in aliorum ſententiis recenſendis, aut confutandis tempus terere; vix enim credi poteſt, quot ineptias hic effutiverint interpretes. Ego ab aliorum opinionibus longius recedere cogor, nec τὸ שעיר in Levitico idem eſſe puto, ac in allatis Iſaiæ locis.

Optimus Rabbinorum Aben Ezra vocem שעיר non ſolum *hircum*, ſed etiam *genus quoddam avis horrendæ* denotare affirmat: id cur omnes rejecerint interpretes, & viri docti, cauſſam quidem nondum reperi, præſertim cum non levi argumento fulciri poſſe videatur: ſiquidem apud Heſychium legimus τίτυρον (quod & idem eſt, & manifeſte a שעיר) avis etiam quoddam genus appellari: imo, & *Satyrum* (quod & idem ac τίτυρος, & eodem ex fonte) *avem* fuiſſe teſtatur Florus l. 1. c. 13. *Iterum in Pomtino agro cum in ſimili pugna M. Valerius inſidente galeæ Satyria alite adjutus retulit ſpolia, dictuſque eſt ipſe Corvinus*, ubi corvum intelligere videtur: ita legitur in Pontani editione: ceteræ omnes pro *ſatyria* poſuerunt *ſacra*, quod ita late receptum, ut doctiſſimi Flori interpretes ne lectorem quidem moneant veteris lectionis: Grævius ſolus mss. libros omnes non *ſacra*, ſed *ſatyria* diſerte habere teſtatur, qui tamen, ut ceteri, quid ſibi hoc velit verbum, minime intellexit. Interim quam bene apud Iſaiam conveniat hæc τοῦ שעיר interpretatio, ut ſit *avis horrendæ genus*, judicent doctiores ex integro Prophetæ loco, quem apponam: *Non habitabitur* (Babylon) *uſque in finem, & non fundabitur uſque ad generationem & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec paſtores requieſcent ibi: ſed requieſcent ibi beſtiæ, & replebuntur domus*

mus eorum draconibus , & habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi (redde, *& horrendæ aves ;* quid enim hic *dæmones ?*) *& reſpondebunt ibi ululæ in ædibus ejus , & Sirenes in delubris voluptatis .* Similis locus ejuſdem ſacri Vatis c. 34. 14. *Piloſus clamabit alter ad alterum* , ubi etiam id genus *aves* intelligendæ ſunt, præſertim ob ea, quæ proxime præcedunt: *Et poſſidebunt illam onocratulus , & ericius : ibis , & corvus habitabunt in ea .*

Bochartus, ſacri Critici , atque omnes, qui μεταφορικως שעיר, *dæmon* dici putant, fruſtra ſunt . Iſaias non ſolum ſub hirci , ſed & ſtruthionis , & draconis nomine hic dæmones intelligit αλληγορικως · quomodo igitur verti poteſt, *habitabunt ibi ſtruthiones , & piloſi, ſeu dæmones ſaltabunt ibi* , quaſi ſtruthiones, & dracones non ſint dæmones ? balbutiret , ſi ita eſſet, ſummus Vates ; nec ipſa ſibi conſtaret αλληγορια, dum primum συμβολικως, mox aperte dæmones memoret eadem in περιοδῳ· quod non vidiſſe tot ſummos viros unuſquiſque mirabitur . Ceterum nonne το שעיר commode *hircus* verti poterit in allatis locis ? certe minus inepta hujuſmodi μεταφρασις, ſed quæ tamen non admodum mihi ſatisfaciat . Babylonem *draconum , ſtruthionum*, atque aliarum ferarum domicilium fore præcinit Propheta ; his autem cur addit *hircum* animal certe minime ferum ? quidquid ſub *hirco* intelligat , ſane hic inepta eſt αλληγορια, dum litteralis ſenſus ſibi non conſtat. Quid enim ? an hoc illorum locorum devaſtationem indicat, quod ibi habitent *hirci ?* deſerti ſcilicet agri, & deſolati, ubi *ſtruthiones , & dracones* ponant domicilia, ſed ubi greges *caprarum* paſcuntur, atque *hircorum*, & fertiles, & culti fuerint neceſſe

ceſſe eſt. Quod ſi acutius Prophetæ verba inſpiciamus, aliud etiam ſtatim hic deprehendemus, quod teretes aures non parum offendet: *Non habitabitur*, inquit, *uſque in finem*, *nec ponet ibi tentoria Arabs*, *nec paſtores requieſcent ibi*: ſi paſtores ibi non requieſcent, quid ibi *hircorum* greges? apage, apage igitur hujuſmodi interpretationes, & τὸ שער in utroque Prophetæ loco *corvum*, *noctuam*, *bubonem*, aut aliam id genus *avem horrendam*, *malique ominis* (neque enim, quæ proprie avis fuerit, tam facile decerni poterit) aptiſſime interpretare.

De ceteris porro animalibus, quæ in citatis locis enumerat Iſaias, operæ pretium eſt adire præ ceteris Bocharti Hierozoica p. 1. l. 2. pag. 690. & p. 2. *de fabuloſis animalibus*: ubi tamen immerito invehitur in ſeptuaginta ſenes, & vulgatum interpretem, quod τὸ בנית יענה, *Sirenes* reddiderunt in adducto loco Iſaiæ: neque enim poetarum *Sirenes*, nec monſtra illa alata draconibus ſimilia, quæ appoſuit D. Hieronymus, aliique poſt eum, hoc loco intelligendæ ſunt; ſed *veſparum* genus quoddam, ſeu *crabronum*, ut luculenter ex Ariſtotele oſtendit ſeptuaginta interpretum acerrimus vindex Iſaacus Voſſius de *Oraculis Sibyllinis* c. 13. p. 262. Noſtri interpretes, qui id etiam ad allegorias, tamquam ad ſacram anchoram, referunt, mirum in modum torquent ſe, ut *litteralem ſenſum* explicare poſſint: quid enim inter draconum, ſtruthionum, ulularum ſibilum, & clangorem dulciſſimus *Sirenum* cantus? Omnino veſpas illas intelligit Iſaias: *Sævum enim & infeſtum eſſe hoc animal, utpote quod ipſas quoque animas in vulnere ponat*, *notum eſt omnibus*, ut inquit idem Voſſius; qui etiam ex Euſtathio ad Odys. 21. probat Sirenas iſtas αμυδρον τι κλαυθμυριζειν, *lugubre aliquid ge-*

mere

mere. Addo etiam ego Plinii auctoritatem. qui l. 11. c. 16. *Cetera apum turba*, inquit, *cum formam capere cœpit*, *nymphæ vocantur*, *ut fuci*, *ſirenes*, *aut cephenes*. Hinc lux etiam tenebroſiſſimo poetarum, qui in fine tragædiæ ſuæ hæc habet de Caſſandra:

Εβαινεν ειρκτης εντος, εν δε καρδια
Σειρηνος εστεναζε λοισθιον μελος.

Hic certe de lugubri cantu horum animalium loquitur poeta; nam alioquin quid ad Caſſandram flentem, atque imo corde ſuſpiria trahentem Sirenum dulcis, & lætus cantus? quid contra ad Sirenas lacrymæ, & ſuſpiria? bonus Scholiaſtes aptiſſime admonet, εστι και ζωυφιον μικρον ὁμοιον μελισσῃ λεγομενον Σειρην, *eſt animalculum parvum api ſimile*, *quod Siren appellatur*: quibus verbis non obſcure innuit ita etiam Lycophronis verba intelligenda. Hæc non viderunt docti Lycophronis interpretes, qui nimium quidem, quam decet, contemnunt veterum ſcholia, quorum tamen ipſi præſidio deſtituti in tantis tenebris ſæpiſſime offendunt. Sirenes igitur retine in Iſaia, ut bene Vulgata, & Septuaginta tranſtulerunt; & veſpas ibi, ſeu crabrones intellige, ut Voſſius apertiſſime interpretatus eſt. Sic facile verborum ſenſus, & commode percipi poterit: *Habitabunt dracones*, *ubi olim greges*, *&* *armenta*, *clangent bubones*, *&* *bombilabunt veſpæ*, *ubi delubra erant voluptatis*.

Sed hæc pro Iſaia ſatis: ad Leviticum gradum faciamus. *Et nequaquam ultra immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus*, *cum quibus fornicati ſunt*. De τῳ שעירים quod interpretes omnes præter Aquilam *dæmones* reddidere, jam monui verſionem iſtam, ut laxam nimis, & importunam omnino rejiciendam: importunam inquam,

quam, nam licet in hoc Levitici loco æquo eam animo toleremus, quinam ferri poterit Paralipomenωn cap. XI. v. 15. ubi de Jeroboamo: *Constituit Sacerdotes dæmoniorum, vitulorumque, quos fecerat:* ridiculam plane ταυτολογιαν: quid enim? *vituli*, quos fecerat, *dæmones*, & *idola* non erant? Hebræus hic etiam habet שעירים: verte igitur *hircos*, non *dæmonia*: *Constituit Sacerdotes hircorum, vitulorumque, quos fecerat:* doctissimus Bochartus in his locis rursus suos *hirciformes dæmones* obtrudit, & sub nomine *hircorum dæmones* intelligit, qui sæpe sub *hirci* forma videndos se præbent: sed & sub *vitulorum* nomine *dæmones* intelligendi sunt: an ideo igitur vertendum erit: *Constituit Sacerdotes dæmoniorum, & dæmoniorum?* risum teneatis amici? Sed nec eorum opinioni assentior, qui *Satyros* interpretantur, licet hæc sententia nobis quam maxime faveat: *Satyrorum* cultus, haud ita antiquus censendus est, ut vulgus putat: cum nec Homerus unquam, nec Hesiodus *Satyrorum* faciant mentionem, ut infra pluribus ostendam: *Satyri*, & *Tityri* nomen a שעיר originem ducere, eorumque cultus ab Ægyptiis manasse nullus dubito: sed *Satyros* tamen Ægyptus nunquam novit: *hircos* enim simpliciter coluit, ut *canes*, *feles*, *mures*, *cercopithecos*, & quid non? Græci inde posteriores, quæ de *hircis* illi simpliciter, suis ipsi *Satyris* adoptarunt, quos ideo etiam *capripedes*, *hircinaque* forma nobis exhibent poetæ, & statuarii. Redde igitur, vel meo periculo ubique *hircos*, & verba illa in Levitico, *cum quibus fornicati sunt*, vel ut Hebræus habet, *quia ipsi fornicantur post eos*, non de *idololatria*, ut τὸ *fornicare* aliquando in sacris litteris, sed proprie de monstrosa *hircorum*; mulierumque libidine intellige.

Æli-

Ælianus hiſtor.animal. c.7. l.19. Ακολαςαδε κυνοκεφαλοιτε, και τραγοι· ειπερ αρα ὁμιλειν γυναιξι φασιν αυτυς, ϗ εοικεν αυτο θαυμαζειν ὁ Πινδαρ&. Quæ ſic interpretare: *Libidinoſa præ ceteris animalia ſunt cynocephali*, & *hirci: ſiquidem vel cum mulieribus eos miſceri ajunt, quod Pindarus etiam videtur admirari*. Pindari locus, cujus meminit & Ariſtides Orat. Ægypt. t. 3. p. 535. hodie non exſtat: ejus verba tamen habemus apud Strabonem l. 17 c.802. Μενδης, ὁπυ τον Πανα τιμωσι, και των ζωων τραγον, ὡς και Πινδαρ& φησιν οἱ τραγοι ενθαυτα γυναιξι μιγνυνται·

Μενδητα παρα κρημνον θαλάσσης εσχατον

Νειλυ κερας, αιγιβατοι ὁθι τραγοι γυναιξι μισγονται.

Mendes, ubi Pan colitur, & *præ ceteris animalibus hircus, ubi etiam, ut Pindarus ait, cum mulieribus hirci coeunt:*

Mendetis ad vicina mari præcipitia, & *extremum*
Nili oſtium, ubi caprarum mariti hirci cum mulieribus miſcentur.

Aliter in aliis Strabonis editionibus diſponuntur Lyrici verſus: ſed cum poetæ ode non exſtet, vix divinari poteſt, quodnam ad carminum genus referendi ſint.

Cum autem monſtroſa hæc portenta libidinis, hircorumque ſacra in oppido Mendeſio potiſſimum celebrarentur, hinc ipſum oppidi nomen ab *hircis* facile deduci poterit, ſiquidem Herodotus l. 2. c. 46. hircum *Mendes* nuncupari affirmat ab Ægyptiis: καλεεται ὁ τε τραγ&, και ὁ Παν Αιγυπτιςι Μενδης· (rideas quæſo grammaticos noſtros, qui μενδης, inquiunt, *hircus* appellatur, quaſi μενδηΐ&, quia μενει δηΐυς.) Mendes autem quod & oppidum eſt, & unum ex Ni-

li ostiis proximum *Tanitico* ostio fuisse & Plinius, & Geographi omnes diserte testantur. Notissimum autem in *Tanitico* agro diu, multumque fuisse Israelitas, ut non immerito in urbe *Tani* Pharaonis sedem collocent eruditi, cum omnia Mosis prodigia ibi accidisse narrent sacræ litteræ, & potissimum psalmus 37. *Coram patribus eorum fecit mirabilia in terra Ægypti in campo Taneos: interrupit mare, & eduxit eos, &c.* Non mirum igitur, si etiam Israelitæ *hircos* aliquando coluerint, cum & *vitulorum* cultum, & alias Ægyptianorum ridiculas superstitiones ex crebra & assidua cum ipsis consuetudine libentissime amplecterentur. Atque horum quidem satis: vix me continere potui, quin de τῳ שעיר, sive *hirco emissario Azazelis* aliquid adjicerem: sed cum locus, & res, in qua versamur id minus quidem patiatur, Bocarthum loc. citat. & Spencerum te adire velim, qui l. 3. de *Ritibus Hebræorum*, & fuse, & accurate de illo differit, licet meam sitim neuter adhuc restinguere potuerit.

VI. Nunc autem ut ad *Tityrum*, unde divertimus, tandem redeamus; vel ut nostri etymi veritas luculentius appareat, varias hujus vocis significationes fusius, & diligentius persequi necessum est. Operæ igitur pretium fuerit paulisper animum intendere ad ea, quæ criticorum princeps in Varronem de re rustica lib. 3.125. commentatur. *Erat*, inquit, *etiam sisyra ovis major: vetus glossarium: sisyra μειζον προβατον ενιαυτου · quam vocem puto fluxisse e Græcia: σισυρος enim προβατον. Quare ut Tarentini, quos Romani secuti sunt, pro συ, τυ dicebant, sic pro σισυρος, τιτυρος, ut πεσυρες πετορες, unde petoritum, genus carri quatuor habens rotas, nam petores, quatuor. Quare eruditissimus interpres Virgilii Servius,*

vius, cujus commentariorum tantum hodie cadaver habemus, monachorum barbarie, ac ſpurcitie contaminatum, is, inquam, Servius recte dixit ſectarium vervecem a Siculis τιτυρον *vocatum: in quo immerito a moroſis quibuſdam reprehenſus eſt; recta enim eſt ejus ſententia, & vera: nam ſatis ea, quæ jam diximus probant. Præterea in argumento cujuſdam idyllii Theocritani, quod ſcribitur,* τιτυρον *dici* κυριον, *id fruſtra eſt, legendum enim* χριον *non* κυριον. *Quare errant, qui doctiſſimum grammaticorum Servium eo nomine carpunt, quod Tityrum vervecem ſectarium interpretatus ſit.* Hæc Scaliger: quæ quidem non temere prætereunda ſunt; nam quod in argumento cujuſdam idyllii Theocritani pro κυριον reponendum cenſet χριον, omnino id fruſtra eſt; atque ideo haud parum Voſſio indignor, qui in etymologico ſuo imprudens Scaligero adſtipulatur, qui quidem nimium μνημοσυνης fidens integrum Scholiaſtæ locum minime obſervavit. Ejus verba in ὑποθεσι 3. idyllii hæc ſunt: τον τιτυρον οἱ μεν κυριον, οἱ δε σατυρον ειναι φασι. Ingenioſa Scaligeri conjectura, niſi falſi eam arguerent ſequentia Scholiaſtæ verba infra in adnotationibus: τους αργους τιτυρους λεγουσι, νυν και ονομα εστιν αιπολου. Et infra: ονομα κυριον ὁ τιτυρος; & poſt multa, quæ affert de voce Tityrus: ενθαυτα δε ονομα κυριον, ideſt *nomen proprium*, ut omnes ſciunt, quemadmodum & ad Græcorum imitationem *verba dominantia* apud Horatium. Apage igitur Scaligeri conjecturas; ſanus enim eſt Scholiaſtæ locus, nec aliud fortaſſe deeſt, quam vox ονομα, alioquin κυριον abſolute obſcurius aliquantulum eſſet. Scribe ergo, ut alibi apud eumdem: τον Τιτυρον κυριον ονομα, &c. *Tityrus, & ovem, & Satyrum, & hircum denotat, hic tamen eſt nomen paſtoris pro-*

 prium,

prium: nihil clarius, ac manifeftius.

Jam vero quod ad *Satyri* fignificationem attinet, vetus Scholiaftes ad illud Theocriti Idyll. 7.

Αυλησευντι δε μοι δυο ποιμενες· εἱς μεν Αχαρνευς,
Εἱς δε Λυκωπιτας· ὁ δε Τιτυρ☉ εγγυθεν ασει·
Paftores ludent gemini, quorum alter Acharneus,
Ille Lycopitas: his carmina Tityrus addit:

ut optime tranftulit Heinfius: qui αυλησευντι, *tibiis canent*, interpretantur, fruftra funt: quid enim adderet poeta: ὁ δε Τιτυρ☉ εγγυθεν ασει? Similis apud Virgilium locus eclog. 5.

Cantabunt mihi Damætas, & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alphefibœus.

Sed hæc in παροδῳ· nunc Scholiaftem audiamus: Τιτυρ☉ ονομα κυριον αιπολυ· τινες δε παρα Δωριευσι τυς σατυρυς αποδεδωκοσι λεγεσθαι. *Tityrus hic nomen proprium caprarii: alii putant Satyros a Dorienfibus ita appellari.* Et ad idyll. 3. τινες δε φασι, ὁτι Σιληνο☉· αλλοι δε τυς τραγυς· ἑτεροι τυς σατυρυς· ενιοι ονομα πολεως Κρητης· αλλοι δε τυς προσπολυς των Θεων· τινες δε καλαμον· *Dicunt nonnulli effe Silenum; alii hircos, Satyros alii interpretantur: alii nomen urbis Cretæ: nonnullis Tityri funt Deorum miniftri; fiftulam alii etiam tityrum appellant.* Strabo lib. 10. p. 468. *Tityros* inter τυς Διονυσυ προσπολυς refert, feu *Bacchi famulos*: Ælianus quoque *Tityros* eofdem, ac *Satyros* effe dicit, Bacchoque in expeditionibus comites adfignat; nomen vero απο των τερετισματων deducit, five a *lafcivis cantionibus*, quibus gaudent. Ejus verba ex variæ hiftoriæ cap. 4. lib. 3. hæc funt: ὁτι οἱ συγχορευται Διονυσυ Σατυροι ησαν, οἱ απο ενιων Τιτυροι ονομαζομενοι· εσχον δε το ονομα απο των τερετισματων, οἱς χαιρυσι Σατυροι· unde illa in Scali-

geri

geri Julii Cæſaris dithyrambo, quæ nonnullos, qui illotis illum pedibus adire auſi ſunt, valde torſerunt: ubi in fine inimitabilis hymni ſic Bacchum alloquitur:

Thiaſota blande pando reſideus pecore ſenex,
Tityriſca vis vocat te, teteriſmata titubans,
Crepericrepante criſpans cava tympana digito.

Hinc bona eruditorum pars *Satyris*, ſive *Tityris* Bucolicæ poeſeos tribuit inventionem, tum quia Bacchi comites erant, quem omnis poetarum chorus, ut poeſeos auctorem, hujus præſertim, quæ omnium antiquiſſima, veneratur: tum quia fiſtulæ quoddam genus inveniſſe dicuntur, ex eorum nomine Τιτυρος appellatum, quod præter Heſychium, & Scholiaſten teſtatur etiam Athenæus lib. 4. 25. ὁ δε καλαμινος αυλος, inquit, Τιτυρος καλειται παρα τοις εν Ιταλια Δωριευσιν, ὡς Αρτεμιδωρος Αριςοφανειος ιςορει εν δευτερω περι Δωριδος. Et lib. 4. 23. affirmat, ὁτι Αμεριας ὁ Μακεδων εν ταις γλωσσαις τιτυρινον φησι καλεισθαι τον μοναυλον. Hæc ſummum virum Jacobum Perizonium impulerunt, ut nova ακριβεια Virgilii verſus interpretaretur ad cit. loc. Ælian.

Tityre tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Sylveſtrem tenui muſam modularis avena.

Putat igitur Poetam ad vocis ſignificationes alluſiſſe, & per *avenam* expreſſiſſe μοναυλον illud, quem τιτυρον appellabant, per το *recubans* vero id, quod narrat Theocriti Scholiaſtes, *otioſum* ſcilicet, quod notat etiam vox *Tityrus*. Sed cum nemo præter Scholiaſtem hujus ſignificationis mentionem faciat, vereor ne pro αργος, *otioſus*, τραγος, *hircus* apud Scholiaſten legendum ſit, ut alibi etiam idem auctor *Tityri* vocem interpretatur.

Ce-

Ceterum cum iidem *Satyri*, ac *Tityri* fuerint apud veteres, *Satyri* nomen quovis pretio, eodem quoque fonte manasse contenderim: nam ut a σισυρος quod a שער Dorica commutatione σ in τ fit τιτυρος· sic etiam si alterum tantum *sigma* in *tau* commutaveris integro altero, plane ex σισυρος, seu potius ששער *Satyrum* habebis. Scio quid contra nasutuli objicient, primam scilicet syllabam in *Satyro* brevem, quæ longa in *Tityro* sit: verum hoc non aliter factum in *Satyro*, & *Tityro*, atque in *Tityro*, & *Sisyro*: σισυρος, σισυρα, σισυρνα primam syllabam corripiunt, ut in allatis Aristophanis versibus videre licet, cum tamen τιτυρος producat. Quid vero si apud Strabonem lib. *6.* 778. σατυριον ejusdem originis nomen etiam prima producta invenitur in veteri oraculo?

Σατυριον τοι δωκα, Ταραντα τε πιονα δημον
Οικησαι, και πημα Ιαπυγεσσι γενεσθαι.

Non ignoro huc metri necessitate poetam coactum fuisse, cum alioquin ea vox heròico carmine recipi nequaquam potuisset. Sed idem in *Satyris* eveniret: nam si prima hujus vocis syllaba produceretur, miselli vates, Elegi præsertim, qui *Nymphas*, *Satyrosque* ubique crepant, numquam ea voce uti possent, nisi in iis casibus, quibus numquam fere abusi sunt, in singulari scilicet *nominativo*, & *vocativo*, quos vix umquam reperies. Quid? Heinsius, Casaubonus, Vossius, aliique *Satyri* vocem deducunt a סתר, unde etiam *Saturni* nomen iidem repetunt, cum tamen prima syllaba brevis sit in *Satyro*, longa in *Saturno*. Sed piget in his diutius immorari, quæ pueri etiam vident, & sciunt.

Quidquid sit longe aptius hoc *Satyri* etymon, quam quod veteres Scholiastæ afferunt, & Macrobius

Sa-

Saturn. I. c. 18. (nam Æliani illud l. 3. var. hiſtor. c. 40. *απο τȣ σεσηρεναι* indignum ſane eſt, quin inter alia hic memoremus) ita ſcilicet dictos quaſi *Satyros παρα την σαθην*, quod *veretrum* eſt. Scimus quidem *Satyrorum* libidinem, & *ſatyriaſin* genus morbi inde dictum, & *ſatyrion* herbam apud Dioſcoriden, quæ ad Venerem incitat: vidimus & omnium pulcherrimum Satyrum Herculano inventum, qui *το αιδειον* in ima parte membranulæ ipſius illigatum geſtat, de quo plura quidem dicerem, niſi doctiſſimi, ſelectiſſimique viri Herculanenſibus antiquitatibus illuſtrandis egregiam operam navarent; ita ut hæc excutere, plane eſſet falcem in alienam ſegetem immittere. Nunc unius Aretæi verba de acutis morbis c. 12. in medium adducam: *ὁι Σατυροι τȣ Διονυσȣ ἱεροι εν τῃσι γραφῃσι, και τοισι αγαλμασι ορθια ισχȣσι τα αιδοια*. Quæ quidem, ſi de Satyro illo agerem, fuſius, ut par eſſet, explicarem, præſertim ob ſignantiſſimam vocem *ισχȣσι*. Nunc ſatis eſt me primum ita ſalivam ciere viris doctis: ad propoſitum redeamus. Hæc, inquam, licet ita ſe habeant, rectius tamen hujuſmodi Deorum nomina ab Hebraicis fontibus repetuntur. Hinc ſummus vir Jacobus Perizonius in Ælianum *Satyros* ita dictos exiſtimat, quod perpetui ſatellites eſſent Bacchi a סטר *latus*, quaſi *laterones*: infelix etymon, ac geniis male volentibus procuſum. Heinſius in Nonnum, Caſaubonus, Voſſius, aliique *Satyri* vocem deducunt a סטר, quod ſemper in *ſylvis lateant*, quod etymon licet non contemnendum, vero tamen ſimilius videtur noſtrum illud a שעיר. Sed mirum quantum hac voce סטר oblectati ſint eruditi, neque enim *Satyri* tantum nomen, quod ferendum, ſed & *Saturni* deducere inde auſus eſt Franci-

ciſcus Junius, quam ſententiam Voſſii ejus generi calculis approbatam omnes poſtea libentiſſime amplexi ſunt. *Sed qui ita credunt* (inquit magnum noſtri ævi decus eruditiſſimus Baptiſta Paſſerius in *lexico* Ægyptio apud Gorium in *Symbolis litterariis*) *nomen ab ejus fortuna ab Italis inditum credunt*, *cum potius a natura arceſſendum videretur*. Nolim tamen Paſſerium Saturni nomen a סטר *Dominus*, vel זרע *ſerere*, (quod ipſe omnium divum *ſator*) deducere, cum eodem verſemur in errore, ac ii, qui a סטר *latere* ejus originem trahunt: nam ut cetera mittam ex סטר *Saturus* fit, non *Saturnus*, & qui Hebraicæ linguæ non ſunt omnino αμυστοι, ſciunt quid conferat litterula illa addita, præſertim in fine της ρησεως, quicquid ſomnient ii, qui litteram heemanticam objiciunt.

Quanto rectius hic, *qui nil molitur inepte* in ſua *Theca Calamaria* pag. 354. qui *Saturnum* deducit a שטר נה, ut idem ſit, ac *dominus lamentationis*, ideſt ex Hebraico idiotiſmo, *qui dolores infert*, & *calamitates*, unde αυολητης, *graviter perdens*, αμειλικτος, *qui mulceri nequit*, ωμηστης, *crudelis*, στυγνος, *inviſus*, κακοποιος, *mala inferens*, & ſexcenta, quæ ex Oppiano potiſſimum, & Nonno collegit Martorellius loc. cit. quo labore etiam ſibi temperare poterat vir doctus, cum apud Græcos δεινοτατος Χρονος· & *gravis*, & *maleficus* audiat ubique apud Latinos, & inſignis locus ſit Macrobii in ſomn. Scipionis 1. c. 19. ubi ex Ptolomæo, aliiſque explicare conatur, cur Saturni ſtella præ cunctis *malefica* exiſtimetur; quod quidem amicorum eruditiſſimum non vidiſſe non miror, quippe qui Hebræis, Græciſque gazis inſtructiſſimus has Latinorum, quæ ubique proſtant, merces minime curat.

Ceterum vulgatum hoc atque ineptum etymon

a סטר vetuſtate ipſa prope abolitum putabam; ſed ecce tibi elegantiſſimus Mazochius, qui in eruditiſſimis *Commentariis* in *Tab. Heracleenſes* hoc *Saturni* etymon quaſi novum aliquod inventum ſingulis fere paginis inculcat: *cui non dictus Hylas?* ſed ne aliena tantum attuliſſe videretur vir plurimæ lectionis, addit de ſuo, quæ hanc eruditorum ſententiam de τῳ סטר confirmare poſſint. Accipe, quæ habet pag.88. *Verum quid moror? quot fuere Saturni vocabula, totidem nomina Italiæ, tum primitivæ, tum latiori alteri, ſive Latio, quæſita fuerunt. Hinc quia Latium, ut Camiſene aliquando diceretur, a quodam Camiſe indigena derivatum traditur: haud temere crediderim Camiſen iſtum (de quo antiqui certant, quid hominis fuerit: vide Macrob. 1. Sat. c.7. Athenæum l. 15. cap.3. & ad eum locum Caſaubonum) ipſum fuiſſe Saturnum. Nomen certe eſt idem: nam ſicuti a* סטור ſatur, *fit Saturnus, ideſt Latens (a quo & Latio nomen quæſitum, nimirum ibi latente Deo, ut ille canit) ſic a* במוס *(quod in Cantico Deuter. cap. 32. v. 34. idem quod latens) eſt Camiſes ille, quem ego Saturnum interpretor, & Camiſene dicebatur Italia adjecta, ideſt Latium. Quid quod etiam Chonia aliquando Camiſa videtur dicta? Certe illi promontorio, quod inter Crotonem, & Roſcianum interjacet, cui urbs Chone inſidebat Criminiſæ nomen fuiſſe proditur, quod facile videtur (plane ſtudio rhotaciſmi ejuſdem, quo χων in κρονον tranſiit) ex Camiſa factum. Sed jam horum ſatis.* Hucuſque vir doctiſſimus: eamdem crambem recoquit p. 93. *Satyrion ab Hebraico latendi verbo nomen habuit, quia latebram Saturno præbuit, ſive iis, qui a facie Joſuæ fugerunt: unde & Italia illa vetus, quæ tantumdem ac vetus Oenotria patuit, Saturnia appel-*

labatur a latendo. Quæ quidem cum dubia nimis ſint atque incerta, ſane hic ad trutinam omnia revocarem: ſed nolo contentionis funem trahere, præſertim cum mihi res ſit cum eo viro, ut verecundum adoleſcentem pudeat ipſum, licet merito, oppugnare. Age ergo, quæ duo ad propoſitum noſtrum faciunt, breviter percurramus.

Primum quidem Tarentum, ſive locus Tarento proximus, *Satyrion* dictum eſt, non quod *Saturno latebras præbuerit* ſed quod paſcuis, gregibuſque aptiſſimum erat, ex vera primaque *τȣ σισυρȣ*, & *σατυρȣ* ſignificatione. Notiſſima ſunt, quæ de fertilitate agri Tarentini habent veteres, de ovibus præſertim, & lanis: unde Horatius od. *6*. l. 2.

Dulce pellitis ovibus Galeſi
Flumen . . . .

& Martialis l. 5. ep. *39*.

Puella ſenibus dulcior mihi cycnis,
Agna Galeſi mollior Phalantini.

& Statius Sylv. l. 3. car. 5.

Et Lacedæmonii pecuaria culta Galeſi.

Iterum Martialis l. 8. ep. 28. ubi pulchre verbo *ſaturare* utitur, quaſi alludat ad *Satyrion*:

Dic toga facundi gratum mihi munus amici,
Eſſe velis cujus fama, decuſque gregis?
Appula Ledæi tibi floruit herba Phalanthi,
Qua ſaturat Calabris culta Galeſus aquis?

Sed non poſſum hic tamen omittere, quæ habet Poetarum princeps Georgicωn 3. v. 1*99*. ubi de paſcuis Tarentinis verba faciens ſignantiſſimo vocabulo *ſaturum* Tarentum appellavit:

Sin armenta magis ſtudium, vituloſque tueri,

Aut

Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.

Quæ verba meridiana luce clariora, qui alio invertunt, helleboro indigent, atque Anticyram navigent oportet: & bene Servius *saturum Tarentum*, *fœcundum* interpretatur. Quid tamen Mazochius? legit apud Stephanum ex *Satyrio* gentile esse σατυρινος, & σατυριος· ideo putat *Saturi* Tarenti pro *Satyri*, hoc pro *Satyrii*, dictum esse: scilicet celeberrimam urbem hoc nomine Virgilius decorasse, quod proximus illi locus esset *Satyrion* appellatum; non aliter ac si *Neapolim*, *Herculanensem* nunc aliquis diceret. Hæc tamen omnia e Cluverio hausit Mazochius, qui l. 4. p. 123. *Ital. antiq.* hæc habet: *Philargyrius, cujus ad eundem Virgilii locum verba hæc sunt: alii dicunt agrum in quo condita est Tarentus Saturium vocari . . . . Stephanus:* Σατυριον κωρα πλησιον Ταραντον· το εθνικον Σατυρινος, ϗ Σατυριος . . . Σατυριον *igitur dictum fuit* κωριον, *idest Satyria, sive si pro Græca vocali Romanam ponas, Saturia regio, seu Saturius ager, in quo Tarentum fuit conditum: unde Poetæ dicebatur urbs ea non Satura, sed Saturium Tarentum, & obliquo casu Saturii, seu potius contracte Saturi Tarenti.* Hæc doctissimus Geographus, non ut suam quidem opinionem exponeret, sed ut veterum Grammaticorum sententiam explicaret: quæ cum Mazochius fideliter exscripserit, cur non idem in iis fecit, quæ Cluverius eodem loco reposuit Servii interpretationi de Saturo Tarento ex oppido Saturio? *Satis ineptum*, inquit, *prodidit se, atque imperitum Geographum grammaticus Servius: quid malum Virgilius celeberrimam urbem ab obscuro oppido Saturo,*

aut qua analogia cognominasset Saturum Tarentum? Hæc Cluverius . Sed, quod non parum miror, ex Probi in Virgilium commentariis verba adducit loc. cit. vir doctissimus, quibus homo grammaticus ineptissime Tarentum sic dictum a *Satyria palude* contendit . Nolo hic diutius immorari: afferam Virgilii locum ex 7. *Æneidos*, ut pateat, ubinam *paludem Satyriam* collocet vates præstantissimus:

Qui saltus Tiberine tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum, queis Jupiter Anxurus arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco,
Quærit iter valles, atque in mare conditur Usens.

Hæc Maro, ut non immerito *Satyriam* paludem eamdem, ac *Pomptinam* esse inde collegerint viri docti: quæ quidem, ut superiora de *Saturo Tarento*, cum apud Cluverium docte essent exposita, Mazochium minime advertisse ægrius ferrem, nisi in elaboratissimis illis commentariis hæc viro doctissimo, atque oculatissimo excidissent: in quibus, cum omnia niteant, quis tam paucis unquam maculis offendatur?

Alterum autem quod sub silentio præterire hic non decet, est quod de *Camese* conjicit Mazochius, quem nobis Macrobii, atque Athenæi auctoritate fisus ut *Saturnum* obtrudit: Sed aut ego fallor, aut nihil hujusmodi in Macrobio, qui *Saturnal.* 1. c. 5. *Regionem istam*, inquit, *quæ nunc vocatur Italia, regno Janus obtinuit, qui ut Hyginus Protarchum Trallianum secutus tradit, cum Camese æque indigena terram hanc ita participata potentia possidebat, ut regio Camesene, oppidum Janiculum vocitaretur . . . . Hic igitur Janus cum Saturnum classe pervectum excepisset hospitio &c.* Lege inte-

integrum Macrobii locum : videbis ſtatim quam aperte *Cameſen* auctor a *Saturno* diſtinguat : quid autem Athenæus? lib. 15. c.13. Καμιστηνον Ιανȣ αδελφὴν appellat, vel ut alii legunt αδελφὴν, καὶ καμιστὴν υιον, ut Jani filius ſit *Cameſes*. Sed quis *Cameſen* Saturnum eſſe umquam dixit, niſi eruditiſſimus Mazochius, qui cum veteres de *Cameſe* quid hominis eſſet certarent inter ſe, dum alii Jani *amicum*, alii *filium* vellent, omnem ipſe litem dirimens *Saturnum* fuiſſe pronunciavit? equidem ſi hoc eſſet veterum diſſidentes ſententias componere, jam nihil dubium, & perplexum foret in re literaria, atque ubi de aliquo varia narrarent auctores, ſtatim ad ſacram anchoram confugerent omnes, & *Jovem*, *Saturnum*, aliumve απο της μαχινης θεον ad nodum ſolvendum inducerent. Sed miror doctum virum, qui *Cameſem* Saturnum fuiſſe decrevit, nomenque deduxit a כמוס, minime tamen huc Deum *Camum* etiam traxiſſe, de quo mentio fit Numerorum 21. v.29. *Væ tibi Moab, periiſti popule Camos :* quæ verba etiam habentur apud Jeremiam c.48. v.46. eodemque capite v. 7. *ibit Camos in traſmigrationem, Sacerdotes ejus, & principes ejus ſimul*. *Judicum* c. 11. v.24. Jephte legati ad Ammonem : *Nonne ea, quæ poſſidet Camos Deus tuus tibi jure debentur, quæ autem Dominus Deus noſter victor obtinuit, in noſtram cedent poſſeſſionem?* Huic templum Salomonem poſuiſſe teſtantur ſacræ litteræ l.3. Regum c.7. *Ædificavit Salomon fanum Camos idolo Moab in monte, qui eſt contra Jeruſalem :* quod inter alia deſtruit poſtea Joſias, ut habetur 4. Regum 13. *Excelſa quoque, quæ erant in Jeruſalem ad dexteram partem montis offenſionis, quæ ædificaverat Salomon Rex Iſrael Aſtaroth idolo Sidoniorum,*

&

& Camos offensioni Moab polluit Rex.

Hæc, atque alia id genus, quæ conjecturas suas de *Camise* ornarent certe, si minus confirmarent, præteriisse virum in sacris litteris, ut in aliis, versatissimum quisque mirabitur. Verum omittamus conjecturas hasce, quæ uno tantum etymo de כמוס innituntur, quod statim corruit, ubi primum illud, ex quo cetera pendent de τῷ סתר confutavimus. Sed esto etiam *Saturnus*, a סתר, ut visum est criticis nostris: quid inde? si unum modo in Italia locum constituerent, quo se velut in asylum receperit *Saturnus*, æquiori animo ferrem: sed cum in quælibet Italiæ loca, imo, & in totam Italiam inducant *latebras* istas, quis unquam ferre poterit? Quid enim? non *Saturnus*, non *Latium*, & *Saturnia* solum a *latendo*, sed & *Camesene*, quia *præbuit latebras Saturno*, & *Satyrion*, quod ejus *in latebris Saturnus delituit*, & *Chonia*, quod suas *latebras Saturno commodavit*, & *Criminisa*, quod ejus se in *latebras Saturnus recepit* Mazochio auctore dicta sunt. Miserum *Saturnum*, quot in partes eum Pentheum veluti distrahunt critici nostri! sed plane oblitus est ὁ πάνυ *Satyram* paludem, quæ cum & ipsa in Italia, imo in agro Pomptino fuerit, ut supra visum est, certe inde etiam ejus nomen deducere debuit. Quidni igitur putemus *Saturnum*, ut Jovis insequentis iram effugeret in paludis *latebris* aliquandiu etiam delituisse, ut olim C. Marius, vel Sinon ille Maronianus 2. *Æneid.* qui de seipso ad Priamum:

Eripui, fateor, letho me, & vincula rupi,
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui . . . .

Parum absuit quin crederem *Saturnum* istum *latebro-*

brosum unum fuisse ex Lyciis illis, qui in ranas μεταμορφυμενοι *submergunt membra palude*, ex quo *filia Cæi*

Æternum stagno, dixit, vivatis in isto.

Sed relinquamus jam Saturnum in *latebris suis*: nos qui tantum *latebrarum* horrorem refugimus, ad amœniora gradum faciamus.

VIII. Hæc, quæ adhuc de *Tityris* attuli, Neapoli commentabar iisdem prope diebus, quibus hinc egressus patriam versus profectus sum: sed cum paucis post mensibus, una cum patruo meo Josepho Matthæi, Neapolim iterum tenderem, & ad citeriorum Brutiorum promontorium (vulgo *Citrarium* vocant) non paucos dies hybernis tempestatibus distineremur: ecce tibi inter magnam lapidum vim, quos secum flumen illud, seu torrens potius *Citrarius* etiam nuncupatus ferre solet, pulcherrimum marmor occurrit, latum quidem palmis Neapolit. quinque, altum vero tribus cum dimidio; marmor, inquam, pulcherrimum, & integrum, nisi quod επιγραφη temporis simul, locique injuria nimium adesa, atque attrita vix aliquam in partem intelligi poterat. Atque hic quidem, si omnia excutere vellem, quæ ad hoc attinent monumentum, plura sese jam offerrent, in quibus nimium diu immorandum esset: agendum nempe de loco, unde illud secum vis fluminis avexit, de antiquitate, & quod diligentius inquirendum esset, de illa Latina inscriptione, cum tamen si monumenti pulchritudinem respiciamus, Græca omnino esse debuerit: verum cum de his fusius, & copiosius in peculiari opere de Brutiis disseram, ideo quæ ad *Tityrum* facerent, ex illo tantummodo exscerpsimus.

Hoc

Hoc monumentum cum ſedulo, & diligenter obſervaſſem, ſtatim inde venerunt mihi in mentem, quæ olim de *Tityris* ſcripſeram, eos ſcilicet Baccho Patri comites ſemper in expeditionibus fuiſſe, eosdemque habitos, ac *Satyros* ipſos, qui *Tityri* etiam dicebantur: itaque ex epigraphe illa SILE... TIT... *Sileno*, & *Tityris* poſitum fuiſſe monumentum pro certo habui; utinam integra eſſet hæc inſcriptio: multa fortaſſe inſuper, quæ nunc latent, in hoc marmore deprehenderemus. Quod ad Satyrorum attinet luſus, & ea quæ hic inſculpta videntur ſimulacra, nihil melius

tunc

tunc ſuccurrere potuit, quam ut ad ea, quæ habet Ecl. VI. Virgilius de Sileno, omnia referrem:

. . . . . Chromis, & Mnaſylus in antro
Silenum pueri ſomno videre jacentem.

Vides hic *Silenum* antro innixum, duos Satyros, & quidem νεωτατυς *Chromim*, & *Mnaſylum*: ipſum vero Silenum non jacentem, ſed ut infra etiam apud Poetam jam erectum, atque expergefactum. Quid *Nympha* illa, quæ hic etiam ad antrum adſtat? Eccillam:

Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle,
Ægle Naiadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.

Et *moros* quidem in manu hic habuiſſe (neque enim quid ſit illud apparet) haud inepte ex Marone conjicere poſſumus. *Satyros* etiam ad Sileni cantum ſaltantes exhibet Virgilius:

Tum vero in numerum Faunoſque, feraſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus:

quod hic etiam animadvertere licet, ita ut cum tam bene ſingula ſingulis reſpondeant, certe hanc Maronis Eclogam in animo ſculptor ille habuiſſe videatur.

IX. Piget hic, quæ de tam pulchro monumento eruditi quidam effutiverint, in præſentia referre, quorum interpretationes (cum

Longius a vera multum ratione ferantur)

ſub ſilentio præterire ſatius duxi. Sed non & illa eodem modo reticere poſſum, quæ longævus in hac Neapolitana republica multi nominis ſenex de hoc marmore cogitarit; qui curatiſſimum exemplar hujus monumenti ipſi oblatum, primum quidem contemnere viſus eſt, quippe quod nihil admodum novi, aut rari præſeferret: mox vero ſemel atque iterum interrogatus, imagun-

culam illam antro innixam, *Bacchum* esse fidentissime pronunciavit: itane vero? nihil novi hoc marmor habet, aut rari? quid hoc umquam rarius, aut magis novum, quam *Bacchus* tam horridus senex, & tam deformis, quem juvenem, & pulchritudine insignem nobis exhibent poetæ, & statuarii? nolo hic rem lippis, & tonsoribus notam veterum auctoritatibus confirmare, cum ex obviis Græcorum, & Latinorum poetarum locis facile id quisque colligere posset. Non me præterit, quod Macrobius habet Saturnalium l. 1. c. 18. *Liberi patris simulacra partim puerili ætate, partim juvenili fingunt: præterea barbatum specie, senilique ore, uti Græcis ejus, quem Bassarea, item quem Brysea appellant, & ut in Campania Neapolitani celebrant, Hebona cognominantes.* Verum (ut omittam rarius adhuc hujusmodi fore monumentum) non quod Bacchus aliquando barbatus pingeretur ad varias Solis mutationes exprimendas, ut fuse ibidem explicat Macrobius, ideo tam deformis senex *omnia Sileno similis*, Bacchus esse potest: nam ut omnia deessent, satis eum *Silenum* esse ostenderet *asellus* ille, qui non longe ab antro conspicitur. Pueris etiam notum ab sexcentis poetarum locis, *Silenum* semper *asino* vectari solitum fuisse: animi tamen caussa unum, & alterum adducam exemplum, non ut rem quidem certissimam firmem, sed ut illis potius lucem aliquam afferam: ut ceteros prætereaam, Seneca in Œdipi choro ad Bacchum:

Te senior turpi sequitur Silenus asello
Turgida pampineis redimitus tempora sertis:

turpem *asellum* vocat, cum tamen vox *turpis* ad *Silenum* referenda sit: eodem prorsus modo Fastorum 1. Ovidius:

Ve-

Venerat, & ſenior pando Silenus aſello:

ubi non eſt cur nimium cum ceteris interpretibus laboremus, quod *aſinum pandum* Ovidius appellat: *pandi* enim vocem, licet *aſino* tribuerit, *Sileno* tamen potius referri debet, quem ut Satyros, & Tityros *pandum ſimumque* eſſe putabant: hinc Lucretius lib.4. v. 1163.

Nigra μελιχροος *eſt: immunda, & fætida* ακοσμος.
Simula Σιληνη, *& Satyra eſt: labioſa* φιλημα.

Simi autem vocem idem eſſe, ac *pandi* ne dubitare quidem poſſumus: Plinius lib.9. c.7. Delphinos appellari *ſimones* affirmat, quod roſtrum *ſimum* habeant: at Ovidius *Triſt.* 3. *pandos* Delphinos nobis obtrudit:

Tum neque ſe pandi poſſunt Delphines in auras
Tollere . . . . . .

& lib. III. Metamor. 674. de nautis in Delphinos verſis:

. . . *lati rictus, & panda loquenti*
Naris erat . . . . . .

& infra:

. . . . . . *truncoque repandus in undas*
Corpore deſiluit . . . .

Roſtrum præterea, quod *ſimum* Plinius dicit, *repandum* Solinus cap. 22. appellat, & vulgatiſſimo illo verſu de Delphinis vetus Poeta:

Repandiroſtrum incurvicervicum pecus.

Nemo autem quæret, puto, quid hic prope antrum *vitis* faciat, cum *Silenum*, *Satyros*, *Tityroſque* Bacchi comites fuiſſe fuſe probaverim: illud vero multi fortaſſe ſcire avent, quænam arbor illa, quæ ex altera parte antro imminere videtur? Senex ille longævus ac doctus, qui *Silenum* Bacchum eſſe putabat, hanc etiam ar-

borem, licet *ficus* in ſpeciem videatur, *populum* tamen, aut *ulmum* pertinaciſſime mallet: quid enim, inquit, ad Bacchum *ficus*, & ad *vitem*? ſcilicet *populus*, quæ *Alcidæ* gratiſſima, Marone teſte *Ecloga* 7. tribui etiam *Baccho* poterit, *ficus* non poterit: ſed quid *populos*, & *ulmos* ſomniamus, cum *ficum* nimis clare eſſe appareat? quid *ficus*, inquies, ad *vitem*? id quidem, quod ſoror ad ſororem: audi Hipponaϲtem:

Συκην μελαιναν αμπελου κασιγνητην.

Ficum vitis *ſororem* appellat, & merito; nam (ut Pherenicus Epicus Poeta apud Athenæum fabulatur lib. 3. cap. 5.) Oriæ, Oxylique filius αμπελον, και συκην *ficum*, *&* *vitem* ex ſorore Hamadryade genuit, quæ cum fratre ipſo μιγεισ' ερατῃ φιλοτητι multa alia etiam mortalibus bona concubitu illo attuliſſe credebatur. Quid vero ſi *ficum*, ut & *vitem* Bacchum ipſum optima pars veterum inveniſſe exiſtimabant? Naxiis Bacchum *Milichium* nuncupari Andriſcus, & Agaſthenes teſtantur, ex eo quod *ficum* primus mortalium invenit, quæ cum Naxiis μειλιχον fuerit appellata, Bacchus etiam μειλιχιος dictus eſt. Operæ pretium fuerit ipſius Athenæi verba lib. 3. cap. 5. in medium proferre, ut clarius rei veritas eluceſcat· Σωσιβιος δ' ὁ Λακων αποδεικνυος εὑρημα Διονυσου την συκην, δια τουτο φησι και Λακεδαιμονιους συκιτην Διονυσον τιμαν· Ναξιοι δε, ὡς Ανδρισκος, ετι δ' Αγασθενης ιστορουσι, μειλιχιον καλεισθαι τον Διονυσον, δια τον του συκινου καρπου παραδοσιν· διο και τον προσωπον του θεου τοις Ναξιοις, τον μεν ου βασιλεος Διονυσου καλουμενου ειναι αμπελινον· τον και ου μειλιχιου συκινον· τα γαρ συκα μειλιχα καλεισθαι· quæ ſic interpretor: *Soſibius Lacon, cum oſtendere vellet ficum Bacchi eſſe inventionem, Lacedæmones teſtes adduxit, qui Bacchum ficulneum colebant.*

Na-

Naxii autem, ut Andriſcus, & Agaſthenes narrat, Bacchum Milichium appellant: & duo quidem Dei effigies ſunt apud Naxios, altera Bacchi, quem Regem vocant, ex vite; altera vero Milichii ex fico: ficos enim milicha appellant. Hæc Athenæus, cujus verba ſatis quidem oſtendunt, quantum iis tribuendum ſit, qui pede in uno ſtantes facile quavis in re ſententias ructant: certe nihil appoſitum magis ſculptor ille effingere poterat, quam *ficum*, ubi, & *vitis*, & *Silenus*, *Tityrique* Bacchi comites eſſent. Nec aliud, quam hujus arboris truncum illum eſſe crediderim in pulcherrimo κοτυλῳ, qui Formiis Saracenorum ſcelere everſis Cajetam translatus, medio in templo ſitus eſt, eoque ſacri Baptiſterii vice nunc etiam utuntur: ubi cum a nutrice Ino infantem Bacchum ulnis, & linteo tegi, Satyroſque (ſeu Tityros eos libet appellare) & Bacchas undique tripudiare videam, vix aliud, quam *ficulneum truncum* illum eſſe putarim: licet nec Stephanus Pighius quidquam de trunco habeat in *Mythologia* εις τας ωρας *Theſauri Gronoviani tom. IX. col.* 1190. & nihil certi afferre in medium potuerit Sponius *in Recherches Curieux* p. 487. Quod ſi ita eſt haud dignus fortaſſe tam acerba cenſura fuit Cleophon, quali eum notat Ariſtoteles Reth. l. 3. c. 24. quod ποτνιαν συκην dixerit, συκη γαρ ευτελης πραγμα: το δε ποτνια θειοις, ϗ θεοις ἁρμοζουσα: *ficus vile negotium: vox autem* ποτνια *Deis, & rebus Deo ſacris convenit*: nam & ficus Baccho ſacra, ideoque in carmine fortaſſe in ejus laudem, feſtive Poeta eam ποτνιαν appellare poterat.

Ceterum ut ad noſtrum iterum monumentum revertamur, illud maxime ad marmoris commendationem facere videtur, *Sileno* hoc tantum, & *Satyris* ſa-

crum fuisse, quod certe rarius apud veteres occurrit: Baccho enim *Satyros*, *Tityrosque* comites semper addere consueverant, *Silenum* potissimum, quem custodem simul, famulumque *Dei alumni* merito poetæ nuncuparunt. Imo, quod rarius tamen est, pulcherrimum caput Neapoli forte fortuna inventum nuper vidi, ex altera quidem parte juvenili, ac prope fæmineo ore *corymbiferum Bacchum*, ex altera *senem*, *auritumque* referens *Silenum*, ut merito *Silenobacchus*, non secus ac *Hermathænam* dicimus, appellari possit. Habet hoc carius auro, si cui videre libet, nunc penes se vir humanissimus, idemque omnium amicorum longe doctissimus Jacobus Martorellius, cujus quidem ad manus cum pervenerit, fortunatum merito quisque illud dicat monumentum, quippe quod præconem invenerit Martorellium.

Semper igitur Baccho *Silenum*, *Satyrosque* veteres addebant, raroque sine Baccho *Silenus* occurrit; ita ut cum templum, aræque tantum *Sileno* sacra essent apud Eleos, id quasi admodum rarum diligentissimo scriptori Pausaniæ peculiariter adnotare visum est: quo quidem auctore mulierem illam, non nympham Maronianam Æglen, sed *Ebrietatem* interpretor, ut Sileni ara apud Eleos, de qua lib. 24. Εϛι inquit, δε ϗ ναος ενταυθα, ιδια τω Σιληνω ϗ ουκ ὁμου Διονυσω πεποιημενος· Μεθη δε οινον εν εκπωματι αυτω διδωσι. *Est & ara ibidem apud Eleos Sileno sacra, Sileno tantum, & non Baccho simul posita: Ebrietas autem vinum in poculo ipsi porrigit*. Fortasse & *Ebrietas* mulier hæc censenda erit, quæ vinum εν εκπωματι Sileno propinat, licet *poculum*, quod in manu habet, ægre nunc conspici possit. Quanti igitur hoc marmor æstimandum erit,

quod

quod non aliquem ex noſtris eruditum, ſed Pauſaniam vel Virgilium ipſum interpretem habet? videant alii mihi certe hic patroni ſimul, judiciſque munere fungi non licet.

X. Antequam manum de tabula, diligenter hic expendere oportet, quæ aperte nobis adverſari videntur, dum *Sileno*, *Satyriſque* dicata nulla apud veteres monumenta adgnoſcimus, Pauſaniæ potiſſimum freti auctoritate, cui res admodum rara, & nova illud viſum eſt, quod fuiſſe ipſe narrat apud Eleos. Contrarium plane deducunt viri docti ex columna illa vetuſtiſſima, quam paucis ab hinc annis in inſula Melo inventam auro contra non caram Venetiis penes ſe habet ſummus vir Bernardus Nanius. Ecce tibi epigraphen ipſam, qualis ibi inſcripta conſpicitur:

ΓΑΙΔΙΟΜΕΚΓΗΑΝΤΟΙΔΕΚΜΑΙΤΟΔΑΜΕΝΓΗΕΜΑΓΑΛΜΑ
ΜΟΙΓΑΡΕΓΕΥΚΗΟΜΕΝΟΜΤΟ ΤΕΤΕΙΕΜΜΕΤΡΟ ΓΗΟΝ

Infeliciter inſcriptionem hanc interpretatus eſt Hieronymus Zannettius, qui ſic legendam eſſe exiſtimabat:

ΓΑΙ ΔΙΟΝ ΕΚ ΓΗΣ ΑΝΤΙΔΕΚΟΜΑΙ ΤΟΔ'
ΑΜ' ΕΝ ΓΗ ΕΜ ΑΓΑΛΜΑ
ΜΟΙ ΓΑΡ ΕΤΕΥΚΝΟΜΕΝΟΜ ΤΟ ΤΕΤΕΛ'
ΕΜ ΜΕΤΡΟ ΓΗΟΝ

Sed videamus, *quid diſtent æra lupinis* ex nova, & longe ab hac diverſa lectione, quam procudit magnum Romanæ Reipublicæ lumen doctiſſimus Odoardus Corſinius in peculiari diſſertatione de hoc monumento:

ΠΑΙ ΔΙΟΣ ΕΚΠΗΑΝΤΟΙ ΔΕΚΣΑΙ ΤΟΔ
ΑΜΕΝΠΗΕΣ ΑΓΑΛΜΑ
ΣΟΙ ΓΑΡ ΕΠΕΥΚΗΟΜΕΝΟΣ ΤΟΝΤΕ ΤΕ-
ΛΕΣΣΕ ΤΡΟΠΗΟΝ

Quæ

Quæ quidem, si adspiratas literas pro τῳ Η substituas, & ω in locum ο, quæ tunc in usu adhuc non erant, sic legi poterit:

ΠΑΙ ΔΙΟΣ ΕΚΦΑΝΤΩ ΔΕΞΑΙ ΤΟΔ' ΑΜΕΜΦΕΣ ΑΓΑΛΜΑ
ΣΟΙ ΓΑΡ ΕΠΕΥΧΟΜΕΝΟΣ ΤΟΝΤΕ ΤΕΛΕΣΣΕ ΤΡΟΦΟΝ

Παι Διος Εκφαντω δεξαι τοδ' αμεμφες αγαλμα,
Σοι γαρ επευχομενος τοντε τελεσσε τροφον.

Baccho igitur vir doctissimus directam hanc επιγραφὴν putat, ita tamen, ut columnæ illi, seu basi, in qua epigramma inscriptum est, *Sileni* (qui Bacchi *magister*, *famulus*, καὶ τροφὸς *nutritor*) simulacrum impositum fuerit, quod *Ecphantus* sculptor & fecerat, & dicaverat: sic igitur reddidit elogium:

Fili Jovis ab Ecphanto suscipe hoc irreprensibile monumentum,
Tibi enim supplicans tuum Nutritorem (Silenum) *perfecit*.

Hæc Corsinii lectio, atque interpretatio merito omne tulit punctum, communibusque eruditorum suffragiis accepta est: & ipse quidem auctor jam præviderat, nec aliter hanc epigraphen legi, nec explicari posse, quam eo ipsomet sensu, quo ille interpretatus est: sed me non parva quidem caussa movet, ut abeam in diversa: præsertim cum hæc inscriptio Corsinio teste, vel *Sigæa* vetustior reputanda sit, quæ tamen communi omnium consensu ad LX. Olympiadem referri debet. Jam monui Homerum nunquam *Satyrorum* mentionem facere: addo etiam nunc, nec *Sileni*, nec ipsius *Bacchi* Hesiodum, vel Homerum unquam meminisse: ita ut si nulla alia de caussa, vel eo nomine rejiciendus

dus

dus ſit hymnus in *Bacchum*, qui nunc inter Homericos locum habet, licet quicumque illius auctor ſit, Homericæ φρασεως ſtudioſiſſimus fuerit oportet: elegantiſſimus enim, ac lepidiſſimus hymnus, & ob decem potiſſimum illos verſus ex trigeſimotertio uſque ad tertium ſupra quadrageſimum, vel Homeri ingenio dignus eſt. Illud autem peccavit ejus auctor, quod cum hymnum ſub Homeri nomine poſteris mandare vellet, eum tamen *Baccho* inſcripſit, cui quidem Homeri ætate *mortali veſcier aura* non adhuc datum fuerat. Nec me quidquam præterea movet, quod *Bacchi*, ſeu *Dionyſii* mentio fiat in *Scuto* Heſiodi v. 404. cum minime genuinus fœtus ſit Aſcræi illius vatis, uti ſunt Θεογονια, Εργα, και ἡμεραι, quod jam viderunt eruditiores. Quod ſi ne Bacchum quidem Græci vetuſtiores noverant, quanto minus *Satyros*, *Tityros*, *Silenos*, Deos, ut cum Plauto loquar, *minutos*, *plebejoſque*? Nunquam igitur *Sileno* hoc erectum monumentum eſſe potuit, cum adeo antiquum Corſinio viſum ſit, ut ad Olympiadem lx. referendum eſſe exiſtimarit. Suſpecta mihi primum hujus monumenti antiquitas, eo quod inter columnæ ſtrias elogium illud inſcriptum eſſet: neque enim ſtriatarum calumnarum inventionem tam vetuſtam unquam fuiſſe credebam: ſed omnem ſtatim dubitationem depoſui, poſtquam luculenter ſtriati operis vetuſtatem mihi oſtendit vir humaniſſimus, atque in architectonica arte non minus, ac bonis litteris verſatiſſimus Berardus Galianus, cui quantum litteraria Reſpublica debeat ob ſplendidiſſimam Vitruvii, editionem, ſat omnibus notum eſt: verum hoc ſtriarum αποϱημα doctiores perpendant. Ceterum, etiam ſi hæc inſcriptio recentior eſſet, quis

crederet *Sileno* ſtatuam, & columnam poſitam fuiſſe, cum nec in Latio, nec in Græcia, etiam poſt receptum ubique *Bacchi* cultum, *Sileno*, *Tityris*, *Satyris* ara ulla, aut publicum monumentum dicatum occurrat? Atque hæc quidem apud poſteros; nam veteres, ut diximus, *Bacchum*, alioſque hujuſmodi Ægyptiorum Deos nequaquam noverant, cum nulla Ægyptiacæ mythologiæ ratio tunc quidem haberetur, ut vel ex Homero, atque Heſiodo facile colligi poterit, qui nec *Sileni*, nec *Bacchi*, nec *Iſidis*, nec *Serapidis*, &c. umquam meminerunt, aliorumque numinum, quorum cultus ſero in Græciam, Latiumque pervenit; ita ut omnino oleum & operam perdant viri docti, qui etiam vetuſtiorum, & majorum gentium numinum, *Dianæ*, *Lunæ*, *Cereris*, *Saturni* &c. originem repetunt ex Ægyptiis: cum veteres ex cunctis orientalibus populis Ægyptianorum mythologiam præ ceteris deſpectui haberent.

Aliud etiam incommodum ex hac Corſinii oritur interpretatione, quod virum Græce ad miraculum eruditum non vidiſſe indignor: nam quid eſt illud δεξαι Εκφαντῳ, *ſuſcipe ab Ecphanto?* Equidem, quæ parva mihi Græcæ linguæ notio eſt, numquam verbum δεχομαι, aliudve ejuſdem notæ cum aliis conjunctum caſibus reperi, præter patrium, ita ut δεξαι εξ Εκφαντȣ, vel omiſſa præpoſitione, quod cetera hic duriſſimum eſſet, δεξαι Εκφαντȣ dicendum ſit, atque illud εξ intelligendum. Vellem doctiſſimus Corſinius inveniat præpoſitionem ullam in tota Græcia, quæ quidem intelligi poſſit, cum dicimus δεξαι Εκφαντῳ· mihi certe nullam vidiſſe contigit, cum præpoſitiones omnes, quæ noſtrum *ab* exprimere poſſunt, patrio caſu gaudeant apud Græcos.

Hæc tamen nullo umquam pacto conciliari poſſunt in-

inter se, nisi pro ΕΚΦΑΝΤΟΙ, ideſt Εκφαντῳ legamus ΕΚΦΑΝΤΟΥ· ſive ita revera interpretandum ſit, ſive ſculptori vitio vertendum, cum litteræ Ι in Υ maxime ſibi affinem facilis fuerit permutatio: vox autem εκφαντȣ genitivo caſu jungenda eſt voci Διος· & εκφαντος Ξελς erit idem, ac επιφανης, cum Dii εκφαινειν dicti ſint, ut επιφαινειν· adeatur doctiſſimus Spanhemius ad Callimachi hymnum in Apoll. v. 13. & in Pall. v. 78. & 82. & diſſert. 5. *de uſu, & præſtantia numiſmatum*. Hoc autem ne quis in dubium revocet, afferam vocem ejuſdem originis ex Orpheo in hymn. Διος αςραπαιȣ, ubi Jovem vocat περιφαντον, ut hic εκφαντον·

Κικλησκω μεγαν, αγνον, εριςμαραγον, περιφαντον,
Αςραπεον Δια, παγγυνετην, βασιληα μεγιςον.

Quæ Criticorum Princeps in ſua elegantiſſima verſione antiquis verſibus reddidit:

Obteſtor magnum, perterricrepum, manifeſtum,
Fulgetrumque Jovem, induperatorem, omnigenentem.

Ubi eſt quod læter, το περιφαντον Scaligerum reddidiſſe *manifeſtum*: habuit enim certe pro επιφανην, cum qui Græcis επιφανης Θεος dicitur, is Latinis *manifeſtus*, *præſens*, *conſpicuus* appelletur, ut erudite Spanhemius oſtendit loc. cit.

In pentametro quartam vocem hoc modo Corſinius interpretatur ΤΟ ΤΕΛΕΣΣΕ, & cum litterula illa, quæ intercidit, minime appareat: ipſe Corſinius addit, & legit ΤΟΝΤΕ ΤΕΛΕΣΣΕ ΤΡΟΦΟΝ· nos contra ὑψιλον ſubſtituimus, & legimus ΤΟΥΤ ΕΤΕΛΕΣΣΕ, ſeu τουτ' ετελεσσε, ut τȣτο ad αγαλμα referatur: nec τροφον, ſed Τροφων legi debet, ut proprium nomen ejus, qui hoc dicaverat monumentum, non *Ecphantus* ſit, ſed *Trophon*,

& Mercurio, aut alii Jovis filio inſcriptio dirigatur. Habe igitur ſic integram επιγραφlω·

Παι Διὸς εκφαντυ, δεξαι τοδ' αμεμφες αγαλμα,
Σοι γαρ ευχομενος, τυτ' ετελεσσε Τροφων.
Fili Jovis ſpectabilis, accipe hoc egregium monumentum,
Tibi enim ſupplicans hoc perfecit Trophon.

Porro verba illa ετελεσσε Τροφων intelligenda ſunt de *Trophone*, qui monumentum illud & fecerat, & dicaverat, cum ſculptorum nomina apud veteres Græcos ſtatuis inſcribi in more fuerit, ut ſatis Corſinius oſtendit. *Trophon* autem proprium nomen ejuſdem eſt originis, ac *Trophimus*, ut vident vel qui nondum ære lavantur; & nomina quidem hujuſmodi in ων ſæpe ſculptoribus tributa fuiſſe ſtatim deprehenderit, quicumque vel indicem pictorum & ſculptorum inſpexerit in eruditiſſimo Franciſci Junii opere *de pictura veterum*. Ita in Herculis Farneſiani ſtatua inſcriptum: Γλυχων Αθαναιος εποιει, in aliis ſæpiſſime occurrit Μυχων & Μυρων· & ne extra chorum abeamus in Cajetano vaſe Σαλπιων Αθηναιος εποιησε. Quæ quidem exempla potius, quam alia conſulto attuli, ut ex iis etiam illud, quod dixi de ſculptorum nomine, quod ſæpe veterum ſtatuis apponebatur, luculentius appareat.

Paullo ſuperius, cum de *ficu* Baccho ſacra, & modo cum de *Trophone* loqueremur, Cajetani κοτυλυ mentionem fecimus, cujus meminit & doctiſſimus Corſinius, atque aliqua ex illo deducere conatur, quæ ſuam hujus, de quo agimus, elogii interpretationem illuſtrent; ſed nollem tamen illa excidiſſent ſummo viro: *In un celebre vaſo di marmo, che ſi trova in Gaeta, e che fu deſcritto dallo Sponio, e poi riportato da Mon-*

Monfaucon, vedesi Sileno, che tiene in braccia il fanciullo Bacco, e lo presenta ad Ino, o Leucotea, perchè lo nudrisca, benchè Orfeo riferisca, che egli fu nudrito da Ippa:

Ιππαν κικλησκω Βαχχȣ τροφον, ευαδακȣρην

Hippam voco Bacchi nutricem, placidam puellam. Hæc vir doctissimus: fateor equidem hujus *vasis* σχηματι me plus vice simplici inspexisse; verum *Silenum* istum nunquam vidi: nec Sponius, *Recherches curieux* p. 487. & *Rei antiq. quæst. differt.* 29., nec Montfauconius *Antiq. Expliq. livr.* 1. c. 77., nec Stephanus Pighius in *mythologia* εις τας ὡρας, qui omnes de κωτυλῳ illo pluribus agunt, *Sileni* quicquam meminerunt. Omnino qui Bacchum in ulnis habet in laudato vase non *Silenus* est, sed *Mercurius*, ut statim quisque agnoscet ex *petaso*, aut alio certe *petaso* simili tegumento, quo ejus caput operitur: nec *Silenus* umquam esse poterit tam pulcher juvenis, qualis ibi esse apparet, cum *Silenus*, & deformis fuerit, & alio longe diversissimo corporis habitu, & senex, ut cum Plauto loquar, *acheronticus*: itaut adagii loco cecinerit Anacreon od. 38.

Εγω γερων μεν ειμι·
Σειλlωον εν μεσοισι
Μοιμȣμενος χορευσω.
Ego senex quidem sum:
Silenum at inter omnes
Imitabor in choreis.

Sic vertit Andreas: Græca videntur aliquantulum laborare: Barnesius jam vidit legendum εν μεσοις δε, pro μεσοισι, ut esset particula, quæ voculæ μεν responderet: sed nihil ultra vidit bonus criticus. Quid malum est εν μεσοις δε, seu μεσοισιν, *inter medios* absolute? non

non opus eſt, ut nos etiam in hujus loci emendatione laboremus, cum bene rem omnem compoſuerit doctiſſimus Pauvius, a quo temere numquam diſceſſerim, qui legit: Σειλɯον εν νεοισι, vel νεοις δε, vel Σιλɯον δ' εν νεοισι, cum prima ſyllaba τȣ Σιλɯȣ aliquando etiam corripiatur: ita facilis ſententia erit, atque aperta: dixerat in principio odarii ſe *ſenem quidem eſſe*, *ſed juvenes tamen bibendo ſuperare*; idem repetit in fine, & lepide ait ſe *imitari Silenum inter juvenes*. Sed neſcio, quo fato factum ſit, ut duo eruditiſſimi viri, alter ſenem & decrepitum *Silenum* pro *Baccho* habuerit in noſtro monumento, alter juvenem formoſiſſimum *Mercurium* in *Cajetano* κοτυλῳ *Silenum* fuiſſe putarit.

Verum tempus eſt, ut vela contrahamus: ſatis enim, ſuperque immorati jam ſumus in hac de voce *Tityrus* Exercitatione: ſed ne in opuſculis noſtris aliquid eruditis deeſſe videatur, libet hic, quæcumque ſparſim in tanta rerum farragine de hac voce dicta ſunt, breviter complecti. Prima igitur & originaria vox eſt שער *pilus*, *piloſus*: hinc veſtis villoſa dicta eſt Græcis non ſolum *ſiſyra*, ſed etiam *ſyra*, ut teſtatur Ariſtophanis ſcholiaſtes in Nubes v. 10. σισυραι ταις καλουμεναις εμφερη συραις, *ſunt ſiſyræ iis ſimilia tagumenta, quæ ſyras appellamus*: & quidem in ſacris litteris Zachar. 13. v. invenitur hæc vox שער pro *tunica villoſa*, licet, niſi me memoria fallat, adjectivi in modum nominis ibi uſurpetur שׂער אדרה, quod vulgatus reddidit *pallium ſaccinum*. Sic etiam de *Siſyra*, ſeu *Syra* intelligendum, quod de Eſau refert Moſes Geneſ. c. 5. v. 25. *rufus erat*, *& totus in morem pellis hiſpidus*, ubi etiam vox שער occurrit in Hebræo. Duplicata littera ש fit ששער, & Græcis

ſiſy-

ſiſyra, & *ſiſyrna*, de quibus, ſi originem ſpectes, tot contentionibus opus non eſt, quot excitarunt Scholiaſtæ, cum ejuſdem omnia ſint originationis. Ex τῳ ששער & *Tityrus* fit, & *Satyrus*, ut ſupra jam luculenter oſtendimus: quod ne mirentur ii, qui hujuſmodi etyma contemnunt, (quorum tamen ope deſtitutus veras vocum notiones reperire quis poterit?) addam & aliud exemplum, de quo ne minimum quidem dubitari poteſt. *Tyrus* urbs Syriæ celeberrima in Phœnicia Hebræis dicitur צר: ecce tibi Græci ex hac voce ad ſuæ linguæ genium τυρ☉ efformarunt: Romani contra *Sarra*, uti *Tyron* Ennius appellat, unde *Sarranum* oſtrum pro *Tyrio* apud Maronem, *Sarrana* Juno apud Silium l. *6*. 468. pro *Tyria*, ſeu *Carthaginienſis*: *Sarranæ* tibiæ, quaſi *Tyriæ*, quia a *Tyriis* inventæ, ut *Phrygiæ* a Phrygibus, quicquid contra argutentur viri docti. Eruditiſſimus Martinius in ſuo etymologico putabat vocem *Satyrum* eſſe ex שער סה *ovis villoſa:* importunum hic τὸ *ovis*, ſed facile hoc etymon in melius reduces, ſi relicto τῳ סה derives ex שער cum doctiſſimo Paſſerio, quem tamen præceſſerat Bochartus: facilius, ſi priorem litteram duplices, ut ſit ששער ejuſdem originis, ac *Tityrus*. Quis non miretur hic ſummi viri Gerardi Voſſii negligentiam & αμελειαν, qui cum Martinii ſcrinia ſæpiſſime compilet, hoc tamen etymon ne referat quidem in ſuo etymologico, ſed importuna illa tantum colligat de τῳ סטר, & ſi qua ſint præterea ejuſdem furfuris? Porro ne dubitari quidem poteſt, quin το ש ſit particula, ut loquuntur Grammatici, *reduplicationis*, cum ſatis id appareat ex *Siſyra*, quam Græci ipſi etiam *Syram* vocitabant; & mons quidem celeberrimus Cretæ, quem *Dictæum* appellant, & *Tityrus*, & *Tyrus* di-

dictus est, ut ex Strabone colligit vir omnigenæ eruditionis Ezechiel Spanhemius in Callim. p. 263. quem tamen nil adnotasse in ea voce montis *Tityri*, seu *Tyri* valde miror. Theocriti Scholiastes ad Idyll. 3. ait *Tityrum* esse ονομα πολεως Κρητης· vide an hinc emendandum ορεως Κρητης, nisi & urbs ejusdem nominis fuerit, quod facile est. Montem autem *Tityrum*, seu *Tyrum*, ut & montem *Seir*, de quo mentio fit Genes. c. 14. v. 6. & alibi sæpius, sic dictum a fertilitate, & pascuis quisque opinabitur, cui ea quæ adhuc disputavimus, vero similia visa fuerint: mihi tamen ex prima & originaria vocis שער notione, quæ *pilosum* notat, mons *Tityrus*, seu *Tyrus*, dictus videtur, ut mons *Seir*, qui & *Edom* Genes. c. 36 v. 8. inde dicitur, quemadmodum hodieque nobis mons notus in Lucania dicitur *Monte piloso*: ea potissimum de causa, quod animalia fere omnia ibi degentia hirsuta reddat & villosa præ ceteris locis, ut mihi plane persuasit elegantissimi ingenii juvenis Michael Vargas Macciuccha, cui plusne litteræ, an litteris ipse debeat nullus scio, quippe qui & litteratorum sit omnium Mæcænas, & non ultimas teneat ipse inter litteratos. Is igitur per aliquot ex accolis amicos certior factus est, ea loca ita quidem esse natura ipsa comparata, ut & oves, & alia animalia villosa magis reddat, quam alibi esse solent: quod quidem de monte *Tityro*, seu *Tyro* dicere quis vetat?

Ex τῳ שער quod *hircum* notat vox *satur* orta est Latinis, cujus prima, & originalis notio non est *satiatus*, *cibo plenus*, ut vulgus putat, sed illa, quam in Virgilio superius adnotavimus, qui *saturum Tarentum* appellavit, quasi dicas *ovinum*, *hircinum*, idest *gregibus pascendis aptissimum*; atque hæc est propria hujus vocis significatio,

qua

qua deinde sub ipsa sequitur illa, quæ est apud *Ætnæ* auctorem v. 12. qui *messes saturas*, & apud Persium, qui *Sat.* 1. *v.* 71. *rus saturum* dixit : nisi velis *saturum* Tarentum, & *Satyrium* locum Tarento proximum ita dictum, quasi *lanosum*, *pilosum*, *villosum*, ut mons *Tityrus*: itaut *satur* primum fuerit *lanis abundans*, & *saturitas lanarum abundantia* : inde pro qua vis rerum copia accepta sint, ut *peculium*, *pecunia*, atque alia sexcenta id genus apud veteres. Postea vero ex hac τȣ *saturi* significatione, quæ *fœcundum*, & *abundantem* notat, factum est, ut *satur* pro *satiatus* passim usurpetur, cum κυρίως (ut Virgilianum locum sileam, ubi κυριωτάτως) sit *fœcundus*, & *abundans:* & *saturitas* quidem in prima vocis veritate non est *satietas*, & *cibi plenitudo*, sed *fœcunditas* & *abundantia*, ut apud Tullium de senectute c. 16. *saturitas*, *copiaque rerum omnium*.

Lancem etiam variis frugibus refertam, & farciminis genus quoddam ex uva passa, polenta, & nucleis pineis mulso conspersis, hinc etiam *Satyram* dicta esse omnes consentiunt eruditi : sed non idem criticorum consensus in *Satyra*, & *lege Satura*. Post multas Scaligeri, Martinii, Casauboni, Heinsii, Vossii, ut veteres taceam contentiones de hoc etymo, rem omnem ita composuit doctissimus Mazochius *comment. in Tab. Heracl. p.* 480. ut *Satyra* Græcorum a maledicentia, *Satyra* Latinorum ex variis metris, quibus constat, sic dicta sit. *Satyram* Græcorum nihil moror, cum Græci proprie *Satyram* non haberent, ut Latini, qui peculiare quoddam poematis genus *Satyram* appellarunt: nec umquam quisquam mihi persuaserit, Latinorum *Satyram* ita dictam esse ex vario metri genere, quod amplecteretur : nam primo nobilissimi Satyra-

rum quatuorviri, Lucilius, Horatius, Persius, Juvenalis, nonne heroico carmine, atque uno, & simplici metro suas Satyras concinnarunt? Objiciunt Ennii Satyras, & Varronis, quas vario conscriptas metro fuisse affirmant: sed non ego credulus illis. Haud tam expers bonæ mentis fuit Ennius, *Moeonides quintus pavone ex Pythagoreo*, nec togatorum doctissimus Varro, ut Satyras scriberet eo modo, ac Martianus Capella suum opus de *nuptiis Philologiæ*: ut omittam, si res ita se quidem haberet, potiori jure Horatianas odas & Pindaricas, præsertim dithyrambicas, *Satyras* dicendas esse. Sed omnino falsum est Ennium, & Varronem in una eademque Satyra varia simul & diversa metra adhibuisse, quicquid somnient ii, qui ex paucis oppido versibus, & male cohærentibus inter se nova statim συστηματα deducunt. Id autem libens dederim adversariis Ennium, & Varronem non singulas uno metro Satyras scriptitasse, sed alteram exempli gratia hexametris, alteram jambicis versibus: verum enim vero hinc totum opus, seu integrum volumen, quod tot varia opuscula complectebatur, *Satyra* merito dici potuisset: at quo jure *Satyram* ipsum opusculum appelles? Sed de hoc *Satyræ*, de qua agimus etymo, cui potius assensum præbere decet, quam ipsi satyrographo Juvenali? ecce tibi, ut Sat. 1. apertissime *Satyræ* etymon ostendit:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus, nostri est farrago libelli.

Hoc Poema igitur *Satyra* dictum est, quod omnigenum argumentum complecteretur, unde & lanx variis frugibus referta, *Satyra* etiam fuit appellata. Hinc minime audiendus Cæsar Scaliger, qui de *Satyra*

agens

agens l. 1. Poet. c. 12. *Quamobrem*, inquit, *non a Satyra vel lege, vel lance dicta est, ut frustra, ac temere satagunt Grammatici. Quin has a Satyris dictas puto: cum lancibus enim prodibant, & canistellis pomorum omni genere plenis, quibus Nymphas allicerent.*

Ceterum *Satura*, sive *Satyra*, quocumque tandem modo scribatur, idem atque unum semper est, nec cum Josepho Scaligero in Manilium l. 5. aut cum Casaubono in libris de *Satyra*, importunum discrimen illud agnosco, ut *Satyra* dicenda sit illa Lucillii, Horatii, Persii, Juvenalis, quæ *Satyris* ob dicacitatem originem debet: *Satura* vero, aut *Satira* illa Ennii, & Varronis, quæ ab *Satura* lance dicta est, quod varia metra, & res pariter misceret. Etenim sive *Saturam*, scribas, sive *Satyram* idem atque unum reputandum est; & ipsos quidem *Satyros*, *Saturos* dicere quis vetat more antiquo, nisi consuetudo illa, quæ jam inducta est scribendi *Satyram*, & *Satyrum*, & *Saturam* & *Saturum*, ut differentia aliqua esset inter *Satyram*, poema, & *Saturam* lancem, atque inter *Satyrum* Tityrum, & *Saturum* satiatum? Quamobrem cum bene utroque modo scribatur, & eodem sensu, recte monet doctissimus Heinsius l. 1. *de Satyra Horatii* non esse a communi scribendi per *y* consuetudine recedendum. Sed de semita in viam: *Satyra*, sive *Satura* proprie nomen est adjectivum fœmineo genere ex *satur*, idest *abundans*: itaque lanx *Satura* est, *lanx abundans variis frugibus*: *Satura* offa, aut placenta est, *quæ variis ciborum generibus refercitur*: sic etiam *Satyra* cantio, aut cantilena, sive aliquid hujusmodi nomen intelligas, poema, *quod omnigenum amplectitur argumentum* (alio flexu protulit Petronius, qui opus

 suum

ſuum *Satyricon* inſcripſit, ideſt opus, cujus materia eſt *quidquid agunt homines*) : *Satura* lex νομ@ πολλα πεελεχων , *lex multis aliis legibus conferta* : de qua pauca hic etiam delibemus.

Feſtus optime legem *Saturam* interpretatur *legem multis aliis legibus confertam*, ut Gloſſæ νομ@ πολλα περιεχων : nec aliam notionem habere poterit vox illa, ſi ea diligenter expendas, quæ adhuc de voce *Satur* nobis fuſe diſputata ſunt. Nihil hic in eis explicandis veterum locis allaboro, quæ Feſtus ibidem citat, cum tamen nihil ad legem Saturam faciant : ſatis enim hæc diligenter excuſſit eruditiſſimus Mazochius in *Tab. Heracl. p.* 480. quem adeas pluribus de hac lege differentem : licet & ante Mazochium hæc viderint alii, & ne pluribus morer, vidit etiam in ſuo lexico doctiſſimus Facciolatus. Igitur cum dicimus per *Saturam* aliquid facere, ideſt *per confuſionem*, *confuſe*, ducta eſt metaphora a *lance* illa potius, quam a lege *Satura*. Hinc alia eſt lex *Satura*, alia lex per *Saturam* lata ; illa enim eſt lex ſimpliciter, quæ multis legibus conſtat ; hæc vero, quæ confuſe ferebatur, atque uno rogatu plura ſimul capita complectebatur, non ſingula nominatim. Vetitæ igitur non leges *Saturæ*, ſed leges *per Saturam* latæ, ut fuſe loc. cit. contendit doctiſsimus Mazochius, qui tamen adeo obſcure, & confuſe iſthæc ſcripſit, ut dedita opera, dum de lege *Satura*, & formula *per Saturam* agit, ſeſe argumento ipſi accomodaſſe videatur. Sollemne autem eſt Romanis Legislatoribus ea omnia abrogare, quæ *per Saturam* fierent, ut notum doctioribus : ita in *exheredatione liberorum*, qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum heredem inſtituat, vel exheredem *nominatim*

fa-

faciat: quod etiam in poſthumis obſervari juſsit Juſtinianus, quos placuit non aliter recte exheredari, niſi *nominatim* exheredentur: ita ut, cum feminini ſexus perſonas vel *nominatim*, vel *inter ceteras* exhæredari in more fuerit, ſi tamen eas *inter ceteros* exhæredare vellent, aliquid ipſis legare debebant. *L.* 2. *inſt. t.* 13. §. quod tamen minime neceſſe erat apud veteres, qui eas perſonas exheredare poterant vel *nominatim*, vel etiam *inter ceteros* hoc modo: *Cajus filius meus hæres eſto, ceteri exhæredes ſunto:* Græci dicerent, *οἱ δε λοιποι παντες εϛωσαν αποκληρονομοι*, ut legitur in teſtamento Gregorii Nazianzeni. Hinc & lex Fuſia Caninia ſervos confuſe, permiſte, ſeu *per Saturam* vetuit manumitti, ſed omnes nominatim, & diſtincte. Nolim hic aliena a propoſito, & noſtris ſtudiis, nam aridula mihi ſapiunt, percenſere Horatiani moniti ſat memor, *tractent fabrilia fabri:* non poſſum tamen, quin pauca patienter addam de *Lege Julia Miſcella.*

Non deſunt ex numeroſiſſima Juriſconſultorum familia, qui ut legis *Fuſiæ Caniniæ* a quodam *Fuſio Caninio*, ita *Miſcellæ* neſcio a quo *Julio Miſcello* originem deducunt. Hæc olim æquius ferebamus, cum Bartoli, & Baldi peruncti fæcibus ora Juriſconſulti regnum tenerent eloquentiæ: at nunc quis ferat elegantiſsimum Gravinam, qui *De legibus, & Senatus Conſultis c.* 56. legem *Juliam Miſcellam* multis contendit a nebulone quodam *Miſcello* ſic appellatam? Cujacius legem *Juliam Miſcellam* ipſius Papiæ aliquod caput fuiſſe rebatur ſic dictam, quod utrumque ſexum complecteretur, dum & maſculis cœlibatum, & feminis viduitatem imperaret: quam ſententiam haud ſcio an merito rejecerint viri docti,

cum

cum ſexcentæ in veteri jure occurrant leges, quæ ſexum utrumque comprehendant : alii, quod veteri juri Legis Papiæ, quæ cœlibatum, & viduitatem rejiciebat, aliqua ex S.C. moderatio inſita fuerit: Jacobus Gothofredrus, quod ex lege Papia, & Mutiana cautione ſimul conſtaret. Sed cum hæc lex Julia Miſcella minime exſtet, & vix aliqua ejus occurrat apud veteres mentio, quis umquam divinaverit, quot, quæve præterea capita contineret? Omnino legem *Saturam*, & *Miſcellam* idem unumque eſſe putandum eſt. Lex *Satura* eſt quævis lex, *quæ plures ſimul leges comprehendit*, eodem modo definiri poteſt lex *Miſcella*, cujus vocis notionem omnes ſciunt. Suetonius in *Calig.* c. 20. *miſcellos ludos Lugduni edidit*, ideſt ludos, in quibus *varia* ſpectacula *confuſe*, & nullo ordine exhibebantur, licet alii a confuſis conſeſſibus nomen repetant : Juvenalis Sat. 11. v. 20. eos ludos *miſcellanea* appellat : *veniunt ad miſcellanea ludi* : ubi *Ludi* poſuit Satyricus pro *Ludii*, ſeu *Ludiones*. Apuleius l. 3. c. 4. *Metamorphoſewn* turbam hominum cujuſcumque ordinis, & conditionis *miſcellaneam* appellavit; hinc & *Miſcelliones* apud Feſtum, ideſt *qui non certæ ſunt ſententiæ*, *ſed variorum*, *mixtorumque judiciorum*, ut ipſemet explicat. Sic apud Gellium legere eſt *doctrinam miſcelleneam*, *variam*, & *quaſi confuſaneam* l. ult. c. 11. & *miſcellas columbas* apud Varronem l. 3. R. R. c. 7. ideſt *varii generis*, ſeu ex agreſti, & domeſtico miſtas. Sed hæc quidem vulgaria, & e trivio petita: aliud afferam, quod nemo adhuc, quem ſciam animadvertit. Frequentiſſimus librorum *Miſcellaneorum* titulus eſt apud Criticos noſtros, qui librum varias exercitationes, diſſertationes, obſervationes complectentem nuncu-

cupant *Miſcellaneum*: veteres Latini id doctius dicerent *Obſervationes per Satyram*, *Exercitationes per Satyram:* quod ne mirentur ii, qui hujus vocis vim adhuc minime inſpexerunt, teſtem locupletiſſimum afferam Peſcennium Feſtum, qui ſuos variæ hiſtoriæ commentarios inſcripſit: *Peſcennii Feſti Hiſtoriarum per Satyram libri:* ut colligo ex Lactantio, qui *Inſtit. div. l.* 1. *de fal. Rel. c.* 21. narrat Carthaginienſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, atque id refert ex Peſcennio Feſto in *libris hiſtoriarum per Satyram:* quod quidem male acceperunt viri docti, qui in indice auctorum ad Lactantium, inter alios *Feſtum Satyrum* collocarunt, ut *Julium Miſcellum* apud Gravinam. Idem igitur ſonat *lex Satura*, & *Miſcella*, atque utraque legem denotat plura complectentem. Ceterum quemadmodum *Saturæ* nomen peculiari legi cuidam veteres tribuerunt, ita etiam hanc Juliam, *Miſcellam* appellarunt, cum utraque plures ſimul leges comprehenderet: ita duabus legibus, *Saturæ*, & *Miſcellæ* nomen adoptarunt, quod omnibus dari poterat, quæ plura ſimul capita complecteretur.

Hæc habui, Jacobe doctiſſime, quæ dicerem de voce *Tityrus*: plura quidem corraſeram, ſed ſciens parco, ne videar ελεφαντα εκ μυιας ποιειν. Nam quot quæve de *Tityris* mutuari poſſem ex Aeliani interpretibus præſertim Perizonio, ex Caſaubono ad Theophraſti, & ad locos Athenæi quos ſupra attulimus? De *Siſyra*, & *Siſyrna* quid Pollucis interpretes, quid Valeſius & Lindebrochius ad Amman. Marcell. l. 16. c. 5. & Jungermannus in Longum l. 2. commodatum non dediſſent? De *Satyris* vero, ut mithologos taceam, ſelectiora quædam etiam præbuiſſet diſſertatio illa, quæ extat inter diſſerta-

ta-

tationes clarissimæ Cortonensis Academiæ Tom. IV. *sopra gli Dei de' boschi*. Nemo autem mihi molestus sit, si cum de *birciformis* Bocharti *dæmonibus* agerem, lubens silentio involvi, quæ de *Satyro* illo dici poterant, quem cum Divo Antonio Monachorum primipilo locutum asserit Hieronymus : satis sit dumtaxat id legere, quod ea de re apposuit doctissimus, & acerrimi ingenii P. Zacharias in t. 1. par. 3. p. 481. inestque titulus : *saggio critico della Letteratura straniera* : sed Satyri , & Sileni essentne revera, & mortalesne , an immortales, ipsi veteres ambigebant : Vide Pausaniam l. VI. c. 24. qui testatur *Sileni* sepulcrum esse apud Hebræos: adeatur Vossius ad Melam p.48. & Kuhnius in Pausaniam. Vir multæ lectionis Thomas Crenius in præfatione sui *Musæi philologici* agens de locis illis Levitici, & Isaiæ, quos supra expendimus, tot varias affert interpretationes ex veteribus Patribus, recentioribus Theologis, Criticis, Philosophis, sacrarum litterarum interpretibus tam nostris, quam heterodoxis, ut centum , aut plus numerare liceat auctorum opiniones. Illud autem mirabitur quisque, inter tot variorum auctorum sententias, quas sollerti labore collegit ibi Thomas Crenius, deesse Thomæ Crenii interpretationem. Ita nimirum hujusmodi homines *in crasso Boeotorum aere nati* sibi ipsi eruditissimi videntur, dummodo, congestis aliorum laboribus, librum faciant auctiorem, & proprio fronti olivam decerptam undique præponant . Ego vero Martorelli eruditissime, (a te siquidem occæpit sermo, atque ad te demum ut redeat , res postulat) cum grande , & immortale tuum illud opus, Hebræis, Græcis, Latinisque gazis locupletissimum , de *Theca Calamaria* sæpe, & diligenter quidem evolverem , nec te

aliud

aliud in elaboratiſſimis illis commentariis ſpectaſſe animadverterem, quam aut ſemper nova, & antehac ignota doceres, aut lucem tenebricoſis adhuc, & male intellectis veterum locis, aut medicinam corruptis, praveque emendatis opportunam afferres: nil aliud in hiſce exercitationibus magis mihi in animo fuit, quam ut tuis ſemper veſtigiis inſiſterem, & magnorum virorum Spanhemii, Pauvii, d'Orvillii, Alberti, Weſſellingii, Raymari, ut Italos taceam, aliorumque, quos merito criticos appelles, non circumforaneos narratores, qui ingentia ſæpe per ſatyram volumina ex variis teſſellis, & emblemate velut vermiculato conferruminant. Defuerunt quidem mihi identidem vires, fateor, & auctorum locos forſitan obſcuriores reddidi, quibus lucem afferre conabar. Sed voluiſſe affatim eſt in arduis rebus: des veniam facilis, JACOBE doctiſſime, adoleſcenti, quem vix tertium luſtrum emenſum ad pugnam ſtatim ex privata umbra deſcendiſſe non ignoras. Nolo meam ipſe hic cauſſam agere: ſcio quanti apud te ſit Homeri auctoritas, ejus verſibus te mihi nunc patronum adſciſco, apud quem *Iliad.* 23. *v.* 589. ſic Antilochus adoleſcens ad Menelaum:

Αυσχεο νυν· πολλον γαρ εγωγε νεωτερος ειμι
Σειο, αναξ Μενελαε· συ δε προτερος, και αρειων·
Οισθ' οἱαι νεου ανδρος ὑπερβασιαι θελεθουσι.
Κραιπνοτερος μεν γαρ τε νοος, λεπτη δε τε μητις.

VIRO DOCTISSIMO

BAPTISTÆ PASSERIO.

CUm primam harum Exercitationum Jacobi Martorellii nomine exornassem, sedulo quærere instituetam virum, & Martorellio in litteris parem, & amicitia conjunctissimum, cui alteram hanc opportune nuncuparem. Ex tot autem bene multa amicorum copia, nemo aptior seligi poterat, quam tu, Præsul amplissime, cujus penitioris omne genus litteraturæ studium, ingenium, & judicii acrimoniam vel sat pauci, vel nemo satis æstimare poterit, nisi qui tui in hisce litteris fuerint quam simillimi. Nam ut cetera erudita, & critica opuscula, variasque dissertationes sub silentio præteream, cuinam satis queant expleri corda pervolvendo grande, & divinum prope opus de *Gemmis Astriferis?* Quis tam lynceus perpetuos de *Lucernis veterum* commentarios inspiciet, quin nimio ingenii tui late ibi micantis splendore perstrictus hæreat, aut contra quis tam cæcus ad novum illud veterum lucernarum lumen, quin oculis nictet? Et quid præterea dicam de linguæ Hetruscæ peritia, de qua consulturi aliquid eruditi, te unum modo, ut Phœbi cortinam, adeunt?

Hæc certe tanta sunt, ut alium præter te Martorellio nostro adjungere piaculum fuisset. Quid si frequentissimus accedat amicitiæ usus, ut ultro citro-

que

que datæ doctiſſimæ epiſtolæ teſtantur, in quibus quidem & de me quandoque fieri mentionem, tam mihi gratum eſt, quam grata ſolet eſſe a laudatis viris commendatio. Et nuper, etiam cum Jani Vincentii Gravinæ τȣ μακαριτȣ (cujus inſtitutis informatum te ipſemet lubens teſtaris) opuſculum *de Poetarum diſciplina* verſione elegantiſſima, & doctis adnotationibus auctum typis excudere in animo ſit, id Martorellii nomine exornaturum ultro ad ipſum datis litteris pollicitus es. Quæ quidem res non parva cauſſa fuit, ut ego, qui Martorellii noſtri μαθητην δεχομαι ειναι, hanc mearum Exercitationum alteram de *Ficu Ruminali*, *Alba*, *&* *Ara maxima* tibi, PASSERI doctiſſime, nuncuparem: quam eo gratiorem tibi futuram confido, quo eam a me maturius etiam ante editum Gravinæ opuſculum accipies. Age igitur, nec te morantem diem frangere aliquando, horamque noſtris opuſculis impendere pigeat. Quemadmodum enim mundæ cœnæ ſub parvo etiam pauperum lare ſine oſtro, & aulæis ſollicitam explicant frontem aliquando divitibus, quibus gratæ plerumque vices hujuſmodi eſſe ſolent: ita etiam ab Hetruſcis illis monumentis, quorum laborioſiſſimam moliris συλλογην, & ab clariſſimi Gorii Diptychis, quibus poſtremam manum jam es impoſiturus, ad noſtras nugas identidem divertere, non modo nullam id moleſtiam, ſed & non parvam etiam voluptatem tibi exhibiturum confido.

EXERCITATIO SECUNDA

De Ficu Ruminali, Alba, & Ara Maxima.

I. DE ficu Ruminali *quam diversa habeant veteres. Quo in loco fuerit. An eadem, ac ficus* Navia. *Scaligeri, Salmasii, Dacerii sententiæ. Ficus* Rumi nales *an plures. Plinius emendatur, atque explicatur. Ficum* Ruminalem, *&* Naviam *eamdem fuisse contra Salmasium ostenditur.*

II. *Ficus* Ruminalis *an exstiterit Livii ætate. Tacitus notatur. Fuit in Palatio prope Lupercal, qua Tiberis olim alveus fluebat, Tiberis* Rumon *dictus, & inde ficus* Ruminalis. *Virgilius illustratur. Quid* rumor, *&* murmur; *An pro aquæ* strepitu *usurpentur. Ausonius, & Claudianus notantur: Vossio, Heinsio, & Gronovio restituitur. Scaliger defenditur.* Ruminalis *ficus an etiam* Romularis. *Ovidius emendatur. Veterum, & recentiorum etyma de ficu* Ruminali *rejiciuntur.*

III. Palatium *dictum* ארמנ: Palatium *an sit* ακροπολις. Palatium *Virgilio, quod Pindaro* πρυτανειον. *Mons* Amron *quid sit in Amos. Versio* των LXX. *retinetur. Vox* ארמנ *frequens in sacris litteris quid notet.* Roma *non a* Romulo, *sed quasi* רמה*: Tiberis non a* Tiberino, *sed quasi* חבר*: Numisma, in quo ficus* Ruminalis, *illustratur.*

IV. *Numisma cum* ilice, & sue. *De* Alba. *An eadem, ac hodie* Albanum. *Livius illustratur.* Alba *an prope Tiberim.* Litus *quid. Lanuvium, Laurentum, Lavinium diversæ urbes. Strabo emendatur.* Albam, *quis ædificaverit. Virgilius illustratur. Ex urbibus* Alba, Roma, Lavinio, Troja *quænam Æneæ in Italia promissa.*

V. *Ex dictis urbibus nullam Æneæ promissam fuisse ostenditur.* Trojæ *nomen, cui loco datum in Latio. Ardea etiam* Troja *dicta. Stephanus explicatur, rejectis Holstenii, atque aliorum conjecturis. Urbs ab Ænea prope Tiberim condita. Virgilius, & Livius illustrantur. Urbs prope Tiberim dicta* Alba. *Fabula de sue alba expenditur. Lycophron ceteris accuratior.*

VI. *Insulæ, urbes, montes multis in locis ex* Albo *nomen sæpe traxerunt.* Alpus, & albus, *an idem ac* altus. Albi *epithetum, variis locis datum apud Homerum.* Albis *flumen Germaniæ* Albus, *&* Alba *dictus. Tiberis etiam* Alba. *Stephanus illustratur, rejecta Cluverii, & Berchelii emendatione. Multa de Tiberi,* Alba, Albula *observantur.*

VII. *De* Ara Maxima. *Locus Li-*

Livii expenditur. Variæ veterum ſententiæ de Ara maxima. Baulis *unde dictus.* Ara, *quo in loco, cui dicata, & a quo: diverſa ab ara* Jovis Inventoris. *Ara* Herculi *dicata in foro* Boario; *& hæc* maxima. Ara Jovi *dicata ad portam* Trigeminam. *Dujatii error. Virgilius laudatur. Ovidio, Propertio, Virgilio reſiſtitur. Livius illuſtratur ex Strabone. Tacitus explicatur.*

VIII. *Ara* Herculis, & Jovis Inventoris *eadem Salmaſio viſa, ſed confutatur. Solinus illuſtratur. Ara Jovis inventoris an* maxima. *De* Caco *veterum diſcrepantia. Falconius notatur. Livius, & Tzetzes defenditur.* Aram *an ipſe ſibi erexerit Hercules.*Carmenta *an proprium Nicoſtratæ nomen.* Ara maxima *an intra Sacellum. Herculis* Victoris, *&* Triumphalis *ædes quo in loco.* Sacrificulus *quid Solino.*

IX. Viſceratio *quid ſit, &* perpetuus bos *apud Maronem. Livii locus obſcuriſſimus illuſtratur.* Sexcennaris *quid ſit. Dujatio, Gronovio, Facciolato reſiſtitur.* Saccena, ſcæna, Seſcena *quid. Feſti vetus lectio retinetur. Novus Mazochii conatus rejicitur. Veterum ſcribendi ratio* cs *pro* x *quot tenebras Livio offuderit. Vox* ctaros *quid notet. Ætatis in victimis, veteres habuiſſe rationem oſtenditur ex Latinorum, Græcorum, atque Hebræorum conſuetudine. Jovi cur* quinquennalis *bos immolatus apud Homerum.*

X. *Salmaſii objecta de* Ara maxima *diluuntur.* Ara maxima *una. Ara maxima cui nomini inſtituta. Delrius defenditur contra Salmaſium.* Nomen *quid ſit. Velleji locus obſcuriſſimus illuſtratur, exploſis aliorum emendationibus. Ovidii locus contra Salmaſium expenditur. Salmaſii* συςημα *de* Ara maxima *quam importunum, & contra veterum ſententiam.* Aram *ab Hercule erectam* Jovi inventori *fuit prope portam* Oſtienſem. Ara maxima Herculi *erecta a Potitiis, & Pinariis* in foro Boario. *Dionyſii Halicarnaſſei præ ceteris diligentia.*

TUm multus de Græculorum fide ubique rumor, tum ille in ore omnium criticorum ſermo increbuit, Græcos in veteri ſuæ gentis potiſſimum hiſtoria tot mendacia effutiſſe, quot verba: unde illa inter veteres ſcriptores diſcrepantia, ut nec umquam fere inter ſe conciliari poſſint, & periculoſæ aleæ plenum opus ſit in tanta rerum varietate unum ſibi viæ ducem veluti, & comitem deligere, quem tutus per omnia ſequi poſſis. Quo jure hanc Græcis notam

tam censores nostri inurant, ipsi viderint. Non is sum, ut quidquid e Græcorum prodiderit officinis, id tamquam Cælo delapsum custodiam, & venerer: illud tamen multis hic docere possem Latinos in Romana historia longe magis canoras nugas identidem nobis venditasse, quam Græcos: quorum quidem in fingendis fabulis studium cum vellent æmulari, nullo umquam pacto felicissimam illam Græcorum artem in excogitando assequi potuerunt. Vel consulat quisque primordia, & origines rerum Romanarum: quot deliramenta ab ingressu Æneæ in Italiam usque ad Urbem conditam reperiet? Nil simile in tota Græcorum historia, qui licet & plura, & sæpius fingant, id tamen & apte faciunt, & opportune, & in iis tantum, quæ sibi, totique Græcanicæ genti decori sint, atque ornamento: cum veteres Romani ea inconsulto sæpissime obtrudunt, quæ nec historiam ornent, nec hilum sibi prosint, imo & dedecus afferant aliquando, ut merito Cassianum illud occentari possit, *cui id bono?* Hæc minime attigissem, nisi in secunda hac Exercitatione nodi aliquot ex Romana historia se nobis obtulissent, adeo inter se confusi, atque implicati, ut cum vix me solvendo parem esse viderem, consilium mutassem statim, meque ad alia convertissem, nisi vetus illud admoneret adagium: *Tute hoc intrivisti, tibi est devorandum*. Sed nolo hic diutius προαυλίζειν. Unum moneo me eas tantum fabulas in scænam spectandas producturum, in quibus critico homini, & erudito priores partes demandari opus esset, hac enim persona in medium prodire jam usque ab initio satius duximus: eas autem consulto selegisse, quæ & affiniores essent argumento, & easdem fere haberent πε-

πι-

ριπετειας, uti in *Ficu Ruminali*, quam ex duabus unam facimus, in *Alba*, quam duas ex una, nec dissimili eventu ex una *Ara maxima* duas novo prorsus genere μεταμορφωσεως, quod vel invitos animum advortere cogat spectatores: hæc autem eo ordine disponimus, & veluti conglutinamus inter se, ut jam non tres, sed una tantum fabula videatur.

I. Livius de Romulo, & Remo l.1.c.4. ait: *In proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis est* (*Romularem vocatam ferunt*) *pueros exponunt*. Ficum *Ruminalem* prope Tiberim fuisse, præsertim in illa alluvie, & omnes auctores asserunt, & ex ipsa Remi, & Romuli historia satis patet: sed non ideo cum imperitis Romanarum rerum scriptoribus locus nunc ad Tiberis ripas quærendus est, ubi *ficum* fuisse veteres memorant. Neque enim in eodem, quo Tiberis nunc, alveo fluebat, & Livii etiam ætate *Ruminalis ficus* non prope Tiberim, sed media in urbe sita erat. At quo in loco? vix veteres conveniunt, ne dicam recentiores, cum alii in Comitio, alii ad Germalum, alii ad Curiam, alii ad Lupercal collocent. Doctissimus Salmasius in Solinum p.1136. post multa, quibus utramque paginam implet, clare ostendit veteres tot nugas de *Ficu Ruminali* tradidisse, ut prope insanisse videantur: tandem omnem ipse litem dirimens duas *Ficus Ruminales* agnoscit, alteram in Germalo, alteram in Comitio, & primam quidem veram fuisse *Ruminalem*, quæ Romulum, Remumque texerat, alteram vero *Naviam*, sic dictam ab Actio Navio Augure, qui eam sponte in Comitium transire jussit, ut narrant Festus, Plinius aliique; hanc autem in memoriam illius in Germalo *Ruminalem* quoque dictam esse: unde cum vete-

res

res auctores discrepent sæpe inter se de ficu *Ruminali*, ideo factum hoc putandum esse, quod modo illam intelligant vere *Ruminalem*, modo hanc *Naviam*, quæ *Ruminalis* quoque fuit appellata. Contra Josephus Scaliger in Festum pluribus contendit unam eandemque fuisse ficum, quæ ob varia eventa multis etiam nominibus fuerit insignita: sed hæc ægrorum somnia videntur Salmasio, qui contra Scaligerum non modo ficum *Naviam* a *Ruminali* diversam, sed & *Naviam* dictam *Ruminalem*, ideoque duas *Ruminales* ficus ostendere conatur. Andreas Dacerius, qui suis ad Festum adnotationibus colligens, quos sibi ex uberrima segete manipulos Scaliger reliquerat, Festum pro virili juvare conatus est, ad trutinam utriusque partis revocans argumenta, rejecta tandem Scaligeri sententia, secundum Salmasium decernit. Sed libet nunc ad te provocare, BAPTISTA eruditissime, neque enim hujusmodi Dacerii hariolationibus satis acquiesco.

Magnum utriusque partis argumentum, quo tota velut cardine volvitur summorum virorum controversia, est corruptissimus locus Plinii l. 15. c. 18. qui sic habet. *Colitur ficus arbor in foro ipso, ac Comitio Romæ nata, sacro ibi fulguribus conditis: magisque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli, & Remi conditoris appellata, quoniam sub ea inventa est Lupa infantibus præbens rumim (ita vocabant mammam) miraculo juxta ex ære dicato, tamquam in Comitium sponte transisset. Adacto navigio aliquarescit, rursus cura sacerdotum seritur*. Hæc Plinii corruptissima verba sic acutissime Scaliger, & post eum Salmasius restituit: *Colitur ficus arbor in foro ipso, ac Comitio Romina* (ita Scaliger emendat τὸ *Romæ nata*, Salmasius vero *ad Comitii aram enata*)

ea) ſacro ibi fulguribus conditis: magiſque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli, & Remi conditoris, appellata, quoniam ſub ea inventa eſt Lupa infantibus præbens rumim (ita vocabant mammam) miraculo ex ære juxta dicato, tamquam in Comitium ſponte tranſiſſet, Actio Navio Augure: areſcit, rurſuſque cura ſacerdotum ſeritur. Hinc Scaliger docte infert *ficum Ruminalem*, & *Naviam* unam eandemque fuiſſe, quem tamen, quaſi Plinii verba minime intellexerit, notat Dacerius in Feſtum, & cum Salmaſio ita locum obſcuriſſimum explicat, veluti ſi Plinius diceret, in Comitio fuiſſe ficum *Naviam* (ideo τὸ *Rominam* Scaligeri ſedulo rejiciunt) quæ ob memoriam alterius ficus in Germalo *Ruminalis* appellatæ, ipſa quoque *Ruminalis* dicta eſt, licet *Navia* vocanda ſit ab Actio Navio Augure, cujus dicto audiens ficus ſponte in comitium olim tranſit. Piget ſummos viros hic adeo cæcutiſſe ut ne ea quidem viderint, quæ eſſent in propatulo. Non dicit Plinius Ficum *Naviam* appellatam eſſe *Ruminalem* ob memoriam ejus ficus *Ruminalis*, quæ erat in Germalo, ſed ob memoriam *ejus*, *quæ nutrix fuit Romuli*, ideſt *ejus nutricis*. Quod ſi ita eſt, plane hic auctor ineptivit: quid enim? Ficus *Navia* appellata eſt *Ruminalis* ob memoriam Lupæ nutricis Romuli: quid ad rem? ob memoriam ficus *Ruminalis* dicere debuerat, quod tamen contra eſt: quid tum? *ob memoriam nutricis*, *quoniam ſub ea inventa eſt lupa*, vellem inveniant viri docti, cuinam referri debeat τὸ *ſub ea:* ad ficum *Ruminalem* certe, ſed hic nulla mentio ficus *Ruminalis*, cum τὸ *ejus* ad *nutricem* referendum ſit: an igitur ad ficum *Naviam*, de qua agit in principio? Verum ſi ſub ficu *Navia* lupa mammam præbuit Ro-

mulo, & Remo, certe ficus *Navia* eadem eſse debet, ac *Ruminalis*, quod tamen negant viri docti.

Hæc ſi vidiſſent Salmaſius, & Dacerius alio ſenſu accepiſſent Plinii verba, quibus nil aliud ipſe narrare videtur, quam *Ficum* illam, quæ erat in Comitio, vulgo *Naviam* appellari, quod illuc juſſu Navii auguris ſponte ſua tranſiſſe putabatur, ab aliis vero, & frequentius *Ruminalem* vocitari, quod ſub ea Romulum, & Remum Lupam aluiſſe fama erat: unde colligit *Ficum* illam jamdiu ante *Navium* fuiſſe, & falſam omnino de Navio augure fabulam: quam vix apud paucos fidem habuiſſe oportet, cum præter Feſtum, & Plinium cit. loc. veteres auctores ne γρυ quidem, ut dicitur, de illa: quod magis mirandum in Varrone, Cicerone aliiſque, qui etiam in iis locis, ubi de *Navio* agunt, & pluribus ejus geſta proſequuntur, de hoc maxime nota digno miraculo *Ficus Naviæ* omnino ſilent. Duas igitur veterum ſententias exponit Plinius, eorum alteram, qui Ficum illam *Ruminalem* appellabant putantes ſub ea *rumim* infantibus Lupam præbuiſſe, alteram eorum, qui tantam ei vetuſtatem denegantes ad Actii *Navii* tempora referebant, *Naviamque* ab hoc augure vocitabant. Plinii igitur locum poſt Scaligeri, Salmaſii, Harduini, aliorumque conatus corruptum adhuc, atque obſcurum ſic facile emendabis: *Colitur ficus arbor in foro ipſo, ad Comitii aram enata, ſacro ibi fulguribus conditis, magiſque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli, & Remi conditoris, Ruminalis appellata (quoniam ſub ea inventa eſt Lupa infantibus præbens rumim, miraculo ex ære juxta dicato) quam Navia, tamquam in Comitium ſponte tranſiſſet, Actio Navio Augure: areſcit, rurſuſque cura ſacerdotum ſeritur.*

tur. Una igitur eademque fuit *Navia* ficus, & *Ruminalis:* cujus tamen ſitum quis umquam invenire poterit, cum adeo inter ſe diſcrepent veteres, ut alii in *Comitio*, alii ad *Germalum*, alii ad *Curiam*, alii ad *Lupercal* collocent, quod quidem ſatis mirari non poſſum, cum Ficum *Ruminalem* ſuo ævo exſtare adhuc Livius, Varro, Tacitus, aliique diſerte teſtentur. Vide an veteres in partem conciliet inter ſe Pitiſci ſententia, qui in compito eam ponit, ſeu platea decuſſata, ubi duæ viæ IV, VIII, & X regionem diſpeſcebant. Ita in angulo IV Regionis *Vulcanale* fuit, & in angulo X, ſive Palatii boreali *Lupercal:* in altero autem ex duobus angulis Regionis VIII poſt Curiam, & e regione Lupercalis Ficus *Ruminalis* fuerit neceſſe eſt: quo in loco nunc ædem *S. Mariæ Liberatricis* collocant eruditi.

Ceterum hanc veterum diſcrepantiam non alio ex fonte originem ducere mihi plane perſuaſum eſt, quam ex eo, quod nulla eorum ævo prorſus eſſet Ficus *Ruminalis*. Nam quis tam bardus, ut Tacito fidem habeat narranti uſque ad annum DCCC. ab V. C. Romæ in Comitio fuiſſe *Ficum Ruminalem? Eodem anno*, inquit Annal. 13. c. 58. *Ruminalem arborem in Comitio, quæ ſuper octingentos, & quadraginta annos Remi, Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & areſcente trunco, deminutam prodigii loco habitum eſt.* In ſumma, cum *Ficus* illa *Ruminalis*, fortaſſe etiam ante Romuli obitum, jam diu quidem aruiſſet, nec verum ejus ſitum ſcirent Romuli nepotes, poſtquam novis ædificiorum molibus ornatus, & mutato præſertim fluminis alveo, Palatinus collis alia jam facie, & longe diverſiſſima apparuit: ideo in ejus *Ruminalis*

memoriam variis in locis ficus in Palatino ſerere cœperunt, quibus areſcentibus, ſtatim aliæ ſubſerebantur, ut Plinius loc. cit. diſerte habet de *Ficu Ruminali*, *areſcit*, *rurſuſque cura Sacerdotum ſeritur*; quod Tacito novum viſum eſſe prodigium valde miror. Hinc autem factum eſt, ut licet variis in locis *Ruminalem Ficum* veteres poſuerint, omnes tamen in Palatino colle eam collocarint. Neque hoc in dubium revocari poterit, ſiquidem ut Romulum, Remumque cupido inceſſit in iis locis, ubi expoſiti, atque educati erant, urbis condendæ, ſtatim Palatium primum muniri cæptum eſſe Livius teſtatur c. *6*. expoſitos autem pueros ſub *Ficu Ruminali* idem c. 4. affirmarat; fuit igitur certe *Ficus* in Palatio, ſeu colle Palatino: quo tamen in Palatii loco juxta cum ignariſſimis ſcio. Adi quæ paulo ſuperius de ejus ſitu diſſerebam, quibus addo eorum vero propiorem videri ſententiam, qui non longe a Lupercali eam collocant: ad ripas enim Tiberis fuiſſe neceſſe eſt, aut certe quouſque Tiberis ſuper ripas effuſus in illa alluvie pervenire poterat.

Tiberim autem per Lupercal antea labi ſolitum teſtatur Honoratus ad 8. *Æneid*. v. *90*. ubi etiam *Ruminalem* hanc *Ficum*, quaſi *Tiberinam* dictam eſſe contendit, eo quod prope Tiberim erat, quem *Rumonem* veteres appellabant: atque ita Virgilii illud explicat loc. cit.

Ergo iter inceptum celerant Rumone ſecundo.

quaſi diceret *favente*, & *ſecundo Tiberi*. Macrobius l. *6*. Saturn. c. 1. legit:

Ergo iter inceptum peragunt rumore ſecundo.

Quam lectionem firmare conatur veterum exemplis, quæ quidem quantum ad rem faciant, infra oſtendam.

Vi-

Vides autem hinc jam usque a Macrobii, & Servii ævo hunc Maronis versiculum varie sollicitatum a Grammaticis, nec veram tamen lectionem, atque interpretationem ex tot criticorum commentariis elici adhuc potuisse. Imo & adeo sentibus plenus hic locus nonnullis visus est, ut etiam post *inceptum iter* viso illo *rumone*, seu *rumore* perterriti constiterint. Sed age nos ad απροσιτον istud μορμολυκειον propius accedamus.

Libri editi habent *rumore secundo*, quod Lacerda, aliique post eum explicant *faustis acclamationibus*, *bonis ominibus*, ut apud Horatium *efferre aliquem ad cælum rumore secundo:* quam sententiam libenter amplexus est in suo Calepini Lexico Jacobus Facciolatus, in quo summam ne morum elegantiam, an penitissimum litterarum studium prius commendem? Vossius contra, aliique non pauci τo *rumore secundo* explicant *undæ remis proscissæ strepitu*, & *fluore secundi amnis*, a ῥεω, vel κατα ῥουν φερομενω, ut ait Farnabius. Prima Facciolati interpretatio licet satis Latina, hic tamen minus ad rem facere videtur: secunda Vossii expositio licet satis quidem ad rem, non est Latina. *Rumor* nil aliud est, nisi *sermo*, *qui incerto auctore per populum dispergitur:* unde sæpe pro *fama* accipitur, ut apud Livium l. 27. c. 20. *Marcellus etiam adverso rumore esse, quod male pugnaverat &c.* Et quod Horatius l.2. od.2. dixit, *illum aget penna metuente solvi Fama superstes*, sic expressit Martialis l.10. ep.3. *Quos rumor alba gemmeus vehit penna.* Eandem significantiam habet vox *murmur*, ut apud Maronem *magnoque virum se murmure tollit*, quod opportune Scaliger Poet. l.iv. c.16. explicat, *effert se secundo rumore*. Sed non idem utrique voculæ fatum: *murmur* enim pro *aquæ leni strepitu* sæpissime apud veteres acceptum,

ceptum, ita ut hæc prima ejus ῥήσεως notio habeatur non a Lexicographis modo, ſed ab ipſo Tullio 3. *de Orat.* cum contra *τo rumor*, nec pro aquæ ſtrepitu, nec pro quocumque fragore, unquam uſurpetur, ut vulgus nunc barbare abutitur. Hinc recte acerrimus Poetarum cenſor Cæſar Scaliger l. VI. *Poetices* canentem ſigillat Auſonium:

Subterlabentis tacito rumore Moſellæ.

Et Claudianum Epithal. Honor.

Nec non & variis vectæ Nereides ibant,
Audito rumore feris, &c.

Quod fruſtra conatur defendere doctiſſimus Joannes Fridericus Gronovius *Obſervat.* l. 2. c. 16. neque enim ad rem faciunt tot Græcorum, & Latinorum Poetarum, quæ ſedulo undeunde corraſit exempla, in quibus littora, maria, flumina *clamare*, *reclamare*, & βοάζειν dicuntur; neque enim clamorem iſtum, & ſtrepitum flumini tributum, ſed hac *τo rumor* ſignificatione male ab Auſonio acceptum queritur Cæſar Scaliger. Nec quidquam ſupra allatus Poetæ locus Auſonium juvat:

Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo.

hic enim vel *Rumone* cum Servio legi debet, cujuſmodi antiqua ex Pontificum libris eruta vocabula ſæpe gravitatis cauſa ſuo Poemati Virgilius inſeruit: vel ſi vulgatam lectionem retinere libet cum Facciolato ita explicandum erit, ut idem ſit, ac *fauſtis acclamationibus*, quam ſententiam non invitus amplectetur quiſquis ſciet in codice Mediceo pro *celerant* legi teſtante Pierio, *celebrant*, quod huic interpretationi quam maxime favet. Quam facilis autem ſit in antiquis libris harum vocum permutatio ſatis patet ex celebri contentione de Semilano lapide inter Fabrettum, & Mazochium, atque inde inter

ter Mazochium, & Martorellium ob vocem *celebris*, & *celeris*. Adi ipſum p. XXXIX. in additamentis ad *Thecam Calamariam*, atque huic litem adjudicandam fateberis.

His ſcriptis, conſului luculentiſſimam Virgilii editionem opera, & ſtudio V. C. Petri Burmanni, cujus copiam mihi fecit vir humaniſſimus, nec minus elegantiſſimis moribus, atque avita nobilitate commendandus Severus Carminianus. Ibi autem primus Fabricius occurrit, qui ſtatim admonuit: *Rumore ſecundo, quid ſit pauci intellexerunt*. Ipſum tamen Fabricium ex paucis iſtis non fuiſſe exiſtimo, dum explicat *fluore ſecundi amnis*, aut *fauſtis acclamationibus*. Catroæus interpretatur, *flumine placido, & nullum fere ſonitum edente;* cujus ſententia eadem in trutina ponenda eſt, ac Fabriciana. Importunior ceteris Venetus, qui, *rumore ſecundo*, inquit, ideſt *fama ſilente:* quod quidem quid ſit juxta cum Davo intelligo. Hanc Veneti ſententiam rejicit Pierius, & ſuam obtrudit de *plauſu nautico:* cui ut ceteros taceam (neque enim lectorem obtundere velim, ſi, quid ſinguli interpretes hic afferant, moroſa diligentia perſequi ſatagam) ſubſcripſit doctiſſimus Heinſius, & poſt eum eruditi omnes: ita ut quaſi firmum Senatusconſultum publicis tabulis conſignari curaverit eruditiſſimus Facciolatus. Vellem hic eos, qui alia omnia ſenſerunt, adducere, Servium, qui legit *Rumonem*, mss. Sprotianum, Hamburgicum, Moretanum, Excerpta Burmanni, in quibus *Rumone ſecundo*, uti & in Zulichemio, quod poſtea cum minime intellectum ſit, e manu ſecunda *rumore* cum gloſſa *omine* additum: ſed cum longe plures ſint in illam partem, vereor ne iſtis licet minime adſentientibus, ratum tamen Senatusconſultum habeatur. Satius igitur erit me ve-

veluti ex criticorum plebe Tribunum huic Senatus auctoritati intercedere , cum minime e litteraria Republica fore eam animadvertam.

Legendum igitur in Virgilio *Rumone ſecundo*, rejecto omnino *rumore* illo, cujus gratia tot clamores inter criticos excitati. Nam vel pro *aquæ leni ſtrepitu* (& quod nunc nautæ dicerent *eſſendo favorevole la corrente dell' acqua*) *το rumor* in Marone accipiatur : & jam ſatis paulo ſuperius obſervavimus hanc ſignificantiam neminem proborum auctorum huic voci tribuiſſe. Vel pro *fauſtis acclamationibus*, *&* *bonis ominibus* explicari libeat, & hac etiam notione *το rumor* Latinis auribus abſonum eſt, licet ſupra Facciolato imprudens ipſe de hac *τȣ rumoris* ſignificantia ſim adſtipulatus. *Rumor* (ut & diminutivum *Rumuſculus* ſatis manifeſte etiam oſtendit) nil aliud eſt, quam ſermo, qui incerto auctore per populum diſpergitur: quinam igitur *rumore ſecundo* interpretari poſſumus *bonis ominibus?* Afferunt viri docti ex Ciceron. 3. *de Divinat.* veteris Poetæ verſiculum: *Solvere imperat rumore ſecundo*, *atque adverſa avi*: ſed aſciam, ut ajunt, ſuis, cruribus illidunt : nam ſi *rumore ſecundo* eſt *bono omine*, quomodo ſolvere poterant *ſecundo omine*, & *adverſa avi*; cum *avis* ſit *ominis* hic *συνωνυμον*; Idem dicendum de Svevii verſiculo, & aliis veterum fragmentis, quæ collegit Macrobius *6.* Satur. c. 1. ex quibus vix verus ſenſus illius voculæ expiſcari poterit: nec dubito, quin omnia referenda ſint ad Horatianam illam *φρασιν* ſupra adductam *efferre aliquem ad cælum rumore ſecundo*, ideſt *bona fama*, ut ſatis ex Martiale etiam oſtendimus. Nec pro *plauſu* nautico, & *acclamationibus rumor* accipi poterit; hæc enim notio ex eo originem

tra-

trahit, quod *rumorem* pro *ſtrepitu* acceperint cadentis Latinitatis auctores, unde poſtea *rumorem ſecundum* fremitum plaudentium nautarum ſunt interpretati.

Nec quidquam ad rem facit Taciti locus, quem affert Heinſius ex III. Annal. 29. *Utque hæc rumore ſecundo, ita adverſis animis acceptum, quod &c.* hic enim *rumor ſecundus* eſt *bona fama*, & *quæ in bonam partem populus accepit*. Contrarius huic, licet ſimillimus, Livii locus l. 26. c. 20. *Marcellus etiam adverſo rumore eſſe, quod male pugnaverat*. Huc etiam referendum Claudiani illud Epithal. Palladii v. 62.

. . . . *Quæ ſic impervia famæ*
Seceſſit regio, quo non rumore ſecundo
Palladii penetravit amor?

Quod male torquet Heinſius ad 8. Æneid. Quis enim non ſtatim videt *rumore ſecundo* idem eſſe, ac *bona fama?* Hæc igitur tantum vera, & legitima τῦ *rumoris* notio eſt, qua veteres aureæ ætatis auctores uſi ſunt: atque hac quidem ratione intelligendus eſſet poetæ verſiculus, ſi *rumorem* legere vellemus. Sed quid, malum erit *peragere*, *celebrare*, *celerare iter bona fama?* Nullo igitur pacto τὸ *rumor* retineri poterit, cum ſi loci ſententiæ *rumoris* ſignificationem accommodare quis velit, obſtet Latinorum auctorum conſuetudo: ſi vero ex Latinorum auctorum conſuetudine explicare, obſtet loci ſententia, quæ de *bona fama* nullo modo intelligi poterit. Legas igitur meo periculo: *Ergo iter inceptum celerant Rumone ſecundo*: quod & doctum, & Latinum eſt, & loco aptiſſimum. *Incipiunt iter Trojani, quod celerant Tiberi favente*. Nihil clarius, aut manifeſtius.

Ceterum, ut ad propoſitum revertamur, *Ruminalem*

lem ficum a *Rumone Tiberi*, quasi *Tiberinam* dictam etiam ante Romulum melius placet, quam a Romulo ejus nomen arcessere, itaut prius *Romularis*, postea corrupte *Ruminalis* fuerit appellata, quod sentit Livius loc. cit. *in proxima alluvie, ubi nunc ficus ruminalis est* (*romularem vocatam ferunt*) *pueros exponunt*. Ovidius 2. *Fast.* v. 411. contra Livium ficum eam antea *ruminalem* postea vero *romularem* vocatam asserit:

. . . . Quæque vocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

Sed quis umquam præterea hanc ficum Ovidii ætate *Romularem* dictam asseveret? Legendum certe, atque emendandum:

. . . Quæque vocatur.
Rumina nunc ficus, Romula ficus erat.

Ruminalem scilicet arborem Livius, & Ovidius *Romularem* a Romulo dictam antea putabant, & corrupte postea *Ruminalem*: quam tamen ex eo nomen alii traxisse opinantur, quod pecora ibi *ruminantia* umbram captarent, vel ob puerorum lactationem, quod mammam *rumim* prisci dicerent, & præsidem educationis infantium Deam *Ruminam*, & *Rumiliam*, ut Varro in *Catone*, sive *de liberorum educatione* apud Nonium l. XI. p. 756. *Hisce Manibus lacte fit non vino: Cuninæ propter cunas, Ruminæ propter rumam* (lege *rumim*) *idest prisco vocabulo mammam, ex quo subrumi etiam nunc vocantur agni.*

III. Hæc, atque alia hujusmodi (neque enim in recensendis aliorum sententiis tempus terere opus est) præter Festum, Plinium, Livium, Ovidium, Varronem, legere est etiam apud Xiphilinum, & Halicarnasseum in primordiis Romanæ historiæ, & Plutarchum

in

in Romulo, & quæſt. Roman. qu. 56. quæ tamen omnia ſunt certe λαιροι λαιρων, ut magis adeo noſtri ævi criticos mirer, qui cum diligentiſſime nominum origines ubique inveſtigent, hic tamen ridiculis iſtimodi veterum ſententiis acquieſcant. Sed ita vivam: oleum & operam amittunt, qui nulla Hebraiſmi cognitione inſtructi rem criticam tractant. Omnino Ficus *Ruminalis* dicta eſt, quaſi ficus *Palatina*, eſt enim Phalegis *Palatium* ארמן, unde & flumini, & arbori nomen eſt. Hic rideas quæſo eorum opiniones, qui *Palatini* montis nomen importune deducunt, vel a *Palantio*, ſeu *Palanteo* urbe Arcadiæ, vel a *Pallante* avo Evandri, vel a *Pallantia* ejuſdem matre, vel a *Pallante* filio, vel a *Palatia* uxore Latini, vel a *Pale* Dea paſtorum, vel denique a *Palatinis*, qui erant in agro Reatino: quas quidem gerras vere germanas legere eſt apud Virgilium, Livium, Varronem, Plinium l. 4. c. 6. Solinum, Feſtum, Servium, Stephanum, alioſque omnes, qui aut iſthæc, aut his longe ineptiora commenta produnt de Monte *Palatino*, ſeu *Palatio*. Veteribus Latinis *palatium* idem fuit, atque ακροπολις, ſeu *ſumma urbis pars*, unde prius dictum eſt veteri lingua *Rumon*, ſeu ארמן, quod idem eſt, ac *arx*, ακροπολις, poſtea antiquato *Rumonis* cognomini vox ισοδυναμος *Palatium* ſucceſſit, quod idem ſonat, ac veteribus *Rumon*, quod nomen *Palatii* vetuſtiſſimum inviderunt nobis Græci, & Latini auctores, niſi & ipſis quoque ignotum fuiſſe putemus.

Sed tum ex nominum ipſa congruentia, tum ex ficu *Ruminali*, tum ex *Rumone* Tiberi ſatis patet *Palatium*, & idem eſſe ארמן, & *Rumonem* quoque a veteribus appellatum. Hinc etiam falli eos manifeſte apparet, qui *Palatium* eo ſenſu, ac vulgo pro *Regia*

& *Principis Sede* nunc usurpant, Latinum non esse contendunt: imo ex vetustioris, & purioris Latinæ linguæ consuetudine merito τὸ βασίλειον, seu *Principis Sedem*, quæ plerumque etiam arcibus munitæ, *Palatium* appellamus. Atque ideo, quæ Græcis πρυτανεῖα *publicæ* nempe in urbe *domus*, *& splendidæ* dicta sunt, ea Poetarum principi *Palatia* nuncupantur *Georgic.* I. ubi verba illa Pindari *od.* XI. *Nem. Tenedio Arcesilæ filio stroph.* I.

Παῖ Ῥέας, ἅ τε πρυτανεῖα λέλογχας, Ἑστία.

Sic reddit loc. cit. v. 498.

. . . . . *Vestaque mater*,

Quæ Thuscum Tiberim, & Romana palatia servas.

Quemadmodum autem *Roma* dicta est, quasi *excelsa*, *edita*, quod sonat רמה (quis enim sibi persuaserit sic dictam a *Romulo* contra omnem etymi legem? *Romulea* esset a *Romulo* non *Roma*, & potius a *Roma* est *Romulus*) ita mons ille, qui hujus excelsæ urbis *arx* velut erat, & pars omnium *altissima* (tunc certe cum adhuc alii colles vix habitari adhuc cœperant) *Rumon* vetustioribus, *Palatium* vero posterioribus appellatur: unde ficus *Ruminalis*, idest *Palatina*, & Tiberis *Rumon* dictus, ut Servius testatur: quod non de integro flumine accipi velim, itaut ubique *Rumon* diceretur, sed tantum, qua per *Rumonem*, seu *Palatium* labebatur, quemadmodum *Albula*, qua parte *Albulam* urbem alluebat, ut infra ostendam: ita enim eadem flumina sæpe ex locis, per quæ iter faciunt, varia cognomenta suscipere notissimum est. Totum autem flumen, *Tiberis*, seu *Tibris* appellatur, non quod *Tiberinus* Rex, seu Albanorum, seu Thuscorum, in eo submersus interiit, ut somniant Livius, Ovidius, Virgilius,

lius, Dionysius, Stephanus: cui enim hoc persuadero poteris Grammaticorum a *Tiberino* dictum *Tiberim*? potius a *Tiberi* est *Tiberinus*: longe ineptiores ii, qui sic dictum putant, quasi flumen *injuriæ* ex ὕβρις· Sed si poeticas fabellas comminisci libuisset, melius Latini poetæ Tiberim dictum *Albulam* eo quod *Alba* Rex alter a Latino Sylvio ibi submersus sit, quam Albulam dictum *Tiberim*, quod in ipsum submersus *Tiberinus*. Omnino dictus est *Tibris*, sive תבר quasi *taurus*, hoc enim est תבר: fluvii enim cornuta facie, & *tauriformes*, ut notum vel pueris ex Græcis Poetis, & Latinis.

Hanc autem τῦ *Rumonis* originationem ex Hebraicis fontibus criticos latuisse eo magis miror, quo frequentius hæc vox occurrit in sacris litteris eodem fere sensu, quo *Palatium* apud Latinos. Septuaginta interpretes varie hanc vocem variis in locis reddiderunt, sæpius vero Βαριν interpretati sunt, ut Paralipom. l. 2. c. 36. v. 19. ubi Vulgata: *universas Turres combusserunt*, & Psal. 47. 4. εν Βαρεσιν· Vulgata, *Deus in Domibus ejus cognoscetur*. Languidior hæc ῥησις est, quam ut ארמון hoc loco respondere possit, præsertim cum præcedant illa: *Fundatur exsultatione universæ terræ Mons Sion, latera Aquilonis, civitas Regis magna: Deus in Domibus &c.* Eodem Psalm. v. 14. eandem versionem animadvertere licet. Sic etiam Lament. 2. 5. *dissipavit Munitiones ejus*, idest βαρεις, ut Septuaginta, qui etiam infra v. 7. quod vulgata *in turribus suis*, ipsi expresserunt εν πυργοβαρεσιν. Nolim hic de βαρει etiam verba facere: cum tot de hac voce veteribus, & recentioribus controversiæ excitatæ sint, ut peculiari dissertatione ad hoc tantum opus esset. Nunc satis est monuisse usque ad ipsum Hieronymi ævum domus ab

omni

omni parte conclusas, & in modum turrium, publicorumque mœnium ædificatas, βαρεις a Palæstinis dictas esse, testante ipso Hieronymo in *Psal*.44. Adeantur scholia in septuaginta, & scholiastes Lycophronis in v. 747. in primis Potterus, & quos ibi affert vir doctus: tum Josephus *Antiqu. Judaic.* l. 4. c. 4. de βαρει Danielis εν Εκβατανοις, quem confutat Scaliger in prolegomenis in opus de *Emendat. temp.* p. 37. adeatur etiam idem Scaliger de hac voce in notis ad fragmenta veterum Chronologorum ad Nicolaum Damascenum in calce nobilissimi operis *de emendatione temporum:* ubi pauca quidem, sed more suo ceteris accuratius, & κεριπκωταρως habet vir incomparabilis. Quidquid sit, βαρις est vox certe pura puta Orientalis ex Chaldæo בירה quod est *castrum*, *palatium*, aut quid hujusmodi; neque enim Græca esse potest, cum primam syllabam producat, ut patet ex Propertio l. 3. el. 10. v. 44.

Baridos & contis rostra Liburna sequi.

Ubi navis Ægyptiacæ genus sic dictum intelligit: vide Herodot. Euterp. p. 123.

Nota etiam dignum illud in Proverb. 18. 19. ubi verterunt βασιλειον, *regiam*. In Isaia 23. 13. πυργος 25. 2. θεμελιον, ut & Jerem. 6. 5. & Oseæ 8. 14. *Templum* quoque vulgata, & ναον Septuaginta reddiderunt Jerem. 30. 18. Imo & ad alia quoque latius extenderunt in Isaia 34. 13. ubi πολιν, *urbem*, & Jerem. 17. 27. αμφοδα, *vicum*, *plateam* interpretati sunt. Latissime vero in Amoso 3. 9. & 3. 10. εν χωραις, *in regionibus*, & Micheæ 5. 4. επι την χωραν, qui tamen loci ad propriam etiam του ארמן significationem facile reduci poterunt: præsertim cum Vulgata in Amoso habeat *in ædibus terræ Ægypti*, ubi Septuaginta *in regionibus*, εν χωραις.

Ve-

Verum ut amice in dictis locis conjurant interpretes, sic contra discrepant in Amoso c. 4. v. 3. ubi cum vox ארמון occurrat, mirum est quot turbas excitaverint viri docti. Recentiores fere omnes critici *palatium* reddunt : sed non uno omnes modo Prophetæ verba interpretantur . Munsterus : *Palatium Regis dejicietis , ut melius fuga consulatis*. Vatablus : *In palatium , seu in arcem munitissimam metu hostium vos recipiemini* . Drusius : *abjicietis supellectilem palatii* . Livelleus : *projicietis filios vestros in palatium :* nec quid novi præterea afferunt Clarius, & Grotius. Hujusmodi versiones, & interpretationes an quidquam ad rem faciant, expendant doctiores ex integro Prophetæ loco quem apponam : *Audite verbum hoc vaccæ Basan, quæ estis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes : quæ dicitis dominis vestris : afferte, & bibamus . Juravit Dominus Deus in Sancto suo: quia ecce dies venient super vos, & levabunt vos in contis, & in ollis ferventibus reliquias vestras. Et per aperturas exibitis altera contra alteram* : Tum illa : *& dejicietis palatium, projicietis, aut abjicietis supellectilem palatii*. Quid hæc quæso cum superioribus Prophetæ verbis ? Divus Hieronymus τὸ ארמון hic ut proprium nomen accepit, vertitque *projiciemini in Armon*, uti etiam nunc habet vulgata : & putat loca esse in *Armenia* hoc nomine insignita, quod late ita receptum, ut Jonathas verterit *deportabunt illos ultra montes Armeniæ* .

Sed hæc ex prava legendi Rabbinorum consuetudine, quæ jam Divi Hieronymi tempestate passim increbuerat : quem quidem nescio quid impulerit, ut hic a Septuaginta longius recesserit : qui licet nomen proprium hoc loco etiam agnoverint, nec *Armon* tamen nec *Armeniam*

niam reddiderunt, ſed αποῤῥιφηϛεϛθε εις το ορος το Ῥεμμαν: *projiciemini in montem Remmam*. Ubi nonnulli purioris hebraiſmi imperitiſſimi pro Ῥεμμαν repoſuerunt Αρμονα ex vulgata, cum contra ſi locum emendare libuiſset, reponendum *Remina* ex Euſebio *de locis*: Ῥεμινα ορος εν Ησαϊα· Ακυλας, ορος Ῥεμωνα επι της Αρμενιας· εϛι δε και κωμη Ῥεμμων εν τῳ Δαρωμα· εν τε Βασιλειαις, Ῥεμμα οικος ειδωλȣ Δαμασκȣ, *Remina mons in Iſaiæ: Aquila interpretatur montem Remonem in Armenia: eſt & villa Remmon in Darma: in libris Regnorum Remma domus Idoli Damaſci*. Ubi cum recte doctiſſimus Jeſuita Jacobus Bonfrerius moneat hoc nomen nuſquam eſse in Iſaia, certe aut memoria lapſus eſt Euſebius, aut pro *Iſaia*, reponendum *Amoſo*, apud quem hic mons, de quo loquimur, occurrit. Legitur etiam apud Euſebium *Remma* pro *Remina* in aliquibus editionibus: ſed nihil moror. Certe melior verſio, quæ & nobis magis faveat, & Hebraicæ voculæ ſtrictius reſpondeat, eſt illa Aquilæ, quam affert Euſebius, qui vertit montem *Remonem*, quam lectionem ſi quis in Septuaginta quoque inferat, moleſte non feram. Male autem legitur *Armon*, cum τo א non ſit radicale, præſertim quod aliquando cum ה ſcriptum occurrat, aliquando vero ſine ulla aſpiratione, ut opus non ſit Grotii conjecturis, qui illam vere Hebræam, hanc vero Chaldæam vocem exiſtimat. Legendum igitur αποῤῥιφησεσθε εις το ορος το Ῥεμωνα *projiciemini in Remnem*, montem ita dictum in Samaria, quemadmodum Romæ Latino flexu collis ille *Romon* ſeu *Rumon* appellatus, unde ficus *Romina*, & *Ruminalis*.

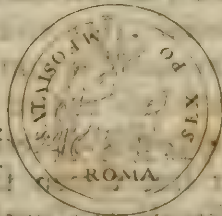
Non omittenda, quæ notat Druſius ad hunc locum: vox illa quæ alibi ſæpe ארמן ſeu הרמן hic le-

legitur ארמנה : putat igitur hanc differentiam inter duas hasce ῥήσεις intercedere, ut altera sit *palatium*, altera *palatii supellex*. Sed miror virum Hebraice doctissimum non vidisse illud ה additum, ut *motum ad locum* denotaret, ut Hebræis solemne est, & notum vel e Grammaticis rudimentis. Quo etiam satis confutantur ii, qui vertunt, *dejicietis palatium*, cum omnino vertendum sit, *projiciemini in Palatium*, seu montem *Palatinum* (libet *Rumonem* in Samaria *Palatinum* appellare, ut Romæ *Palatinus* dictus est *Rumon*.) Mons autem hic, de quo loquimur, omnino infertilissimus fuerit necesse est, cum in eum vaccas deportandas fore Propheta minitetur: *Vaccæ Basan*, inquit, seu *Vaccæ pingues* (*Basan* regio Arabiæ fertilissima, atque armentis pascendis aptissima, unde vaccæ quæcumque pingues, *Vaccæ Basan* dicuntur a propheta, ut *tauri Basan* a psalmographo 22. 12.) *Vaccæ Basan nunc estis in montibus Samariæ, & dicitis: afferte, & bibamus: veniet dies, cum in Rumonem projiciemini*. Ita etiam tota sibi constat *de vaccis Basan* ἀλληγορία, quam illæ de *palatio*, & *palatii supellectile* versiones misere depravabant.

Vides autem, quo nos duxerit unius voculæ originatio! contemnunt hæc tamen scioli, veluti ridicula Grammaticorum deliramenta: quasi in tanta veterum antiquitatum obscuritate lucem aliunde melius, quam ex hujusmodi etymis sperare fas sit. Sed ita est, *ut videantur sapere, Cælum vituperant* isti, qui ea sæpe contemnere gaudent, quo aspirare non possunt. Miseret me hujusmodi hominum, qui ingentia volumina sine ullis criticæ artis adminiculis confarcientes, ad hoc nati potissimum videntur, ut veteres auctores corrumpant fœde, atque depravent. Sed magis eo-

rum miseret, qui sacrarum litterarum interpretationem impudenter tractant vix mediocri Latinæ linguæ cognitione imbuti, parva Græcæ, Hebrææ autem nulla, vel ea tantum, qua nil præterea audent, quam quæ ab importunissimis vocalibus signis, quæ sunt commenta Rabbinorum, didicerunt: ita ut longe melius sit Hebraice nescire, quam tam male scire, ut nostri isti Rabbinorum sectatores.

Atque hæc quidem, quæ adhuc tam fuse de *Ficu Ruminali* prosecuti hic sumus, satis vel curiosis etiam esse quirent. Non possum tamen, quin *Ficus Ruminalis* σχῆμα hic apponam, quod exhibet numisma gentis Pompejæ apud Ursinum, atque aliud incertum, rariusque apud Spanhemium p. 337. t. 1. dissert. 4. *de usu, & præstantia numismatum*, quod hic etiam e re nostra imprimere visum est.

Martium etiam picum arbori insidentem exhibet præterea aliud numisma apud Morellium in gente Pompeja, qui picus in hoc, quod ex Spanhemio attulimus, non apparet. Imo doctissimus Havercampus ad Morellium suo in denario clare tres aves conspici affirmat, cum ceteroquin unius pici Martii mentionem faciant veteres Histo-

ſtorici, & Poetæ. Plutarchus in Romulo: ἐνταῦθα δὲ τοῖς βρέφεσι κειμένοις τήν τε λύκαιναν ἱστοροῦσι θηλαζομένην, καὶ δρυοκολάπτην τινὰ παρεῖναι συνεκτρέφοντα· νομίζεται δ' Ἄρεως ἱερὰ τὰ ζῶα· τὸν δὲ δρυοκολάπτην καὶ διαφερόντως Λατῖνοι σέβονται, καὶ τιμῶσιν· ὅθεν οὐχ ἥκιστα πίστιν ἔσχεν ἡ τεκοῦσα τὰ βρέφη τεκεῖν ἐξ Ἄρεως φάσκουσα: *pueris ibi jacentibus Lupam lactantem, & picum quemdam custodientem, & nutrientem adfuiſſe narrant: Marti ea animalia ſacra habentur: picumque præcipue Latini colunt, & honorant: unde facilius fides puerperæ habita ex Marte ſe peperiſſe aſſeveranti.* Eodem modo Ovidius l. 3. Faſt.

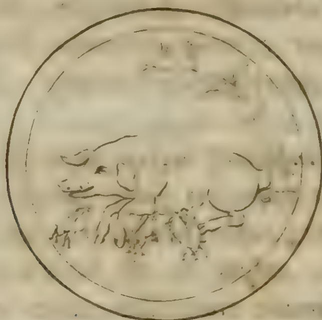
Lacte quis infantes neſcit creviſſe ferino,
Et picum expoſitis ſæpe tuliſſe cibos?

Atque ita etiam paullo ſuperius, ubi Sylviæ Veſtalis ſomnum pluribus refert v. 37. Sed ſculptor, cum tres ramos in numiſmate incidiſſet, aves etiam ſingulis ſingulas ramis appoſuit.

Ceterum hanc Fauſtuli paſtoris, lupæ nutricis, & puerorum lactentium prope *ficum* effigiem ex eo tractam ſimulacro putaverim, quod Romæ in comitio ad *Ficum*, quam *Ruminalem* eſſe putabant, revera viſebatur: Plinius l. xv. c. 18. *Sub ea* (ficu) *inventa eſt Lupa infantibus præbens rumim, miraculo ex ære juxta dicato*; id autem ex multatis quorumdam fœneratorum bonis factum eſt anno Urbis conditæ CCCCLVII. Q. Fabio V. & P. Decio IV. Coſſ. ut teſtatur Livius l. x. 23. *Eodem anno*, inquit, *Cn. & Q. Ogulnii Ædiles Curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis multatis, ex eo, quod in publicum reductum eſt, ænea in Capitolio limina, & trium menſarum argentea vaſa in cella Jovis, Jovemque in cul-*

mine cum quadrigis, & ad ficum Ruminalem ſimulacra infantium conditorum Urbis ſub uberibus Lupæ poſuerunt, ſemitamque ſaxo quadrato a Capena porta ad Martis ſtraverunt.

IV. Eandem *Ruminalem Ficum* ære inciſam cum *ſue* multos enixa fœtus in hoc Adriani nummo ſignari credidit Ericius:

ſed immane quantum a veritate aberrat vir cetera non indoctus: quid enim ad *Ruminalem ficum* ſcrofa illa cum fœtibus? ut omittam hujus arboris σχῆμα longius a priori illo diſtare, ut unam eandemque arborem in utroque repræſentari credi poſſit. Melius igitur alii *ilicem* hanc eſſe exiſtimant, quam Helenus *l.* 3. *Æneid.* reperturum prope Tiberim Æneam, ibique Urbem erecturum olim præſagivit: & Tiberinus ipſe *Æn.* 8. ad Æneam v.42.

Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati:

Hic

Hic locus Urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo, terdenis Urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.

Et paulo infra dum Nymphas, Tiberimque precaretur Æneas v.80.

Ecce autem ſubitum, atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus.

Ubi recte quidem Servius admonet *littus Tiberis* hic eſſe intelligendum: ſed nemo adhuc, quem ſciam, animadvertit, quid Poetæ in mentem venerit, dum ait ibi urbem fore ædificandam, ubi ſus illa cum fœtibus inter ilices jacebat. Nam cum ſuem ad Tiberis littus nobis Virgilius obtrudat, *Alba* etiam eodem fuerit in loco neceſſum eſt: ſed quis *Albam* prope Tiberim umquam collocavit?

Plerique recentiorum eruditorum opinantur veterem *Albam* fuiſſe, ubi nunc oppidum *Albano* nuncupatum; quod quidem Servii, & Eutropii, aliorumque poſterioris ætatis auctoribus probare cõnantur. Hodie pro certo adeo habent *Albani* oppidi incolæ veterem illam *Albam* longam ſuum oppidum eſſe, uti etiam in porta, quæ Romam verſus ducit, lapidem imponi curaverint, in quo ſcrofam illam cum triginta porcellis incidere non dubitarunt. Ceterum ſi *Albam*, ubi nunc *Albano* fuiſſe dicemus, quinam in Tiberis littore eſſe poterit, cum duodecim millia paſſuum longe a Roma *Albanum* oppidum in via Appia ſitum ſit? Diligentiſſimus Cluverius in ſua Italia antiqua *Albam* nunquam fuiſſe, quo loco vulgus putat, quovis pretio contendit. Qui contrariam ſententiam tuentur, Livium potiſſimum anteſtantur, qui

l.1.

l. 1. c. 3. de Aſcanio loquens, *Florentem*, inquit, *jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, ſeu novercæ reliquit, novamque ipſe ſub Albano monte condidit, quæ ab ſitu porrectæ in dorſo urbis, Longa Alba appellata*. Sed Cluverius *urbem ſub Albano monte* merito *in iis tumulis* fuiſſe intelligit, qui inter Albanum montem, & lacum intercedunt, cujus ſententiæ favet præ ceteris Halicarnaſſeus, qui accuratiſſime urbis ſitum deſcribens l. 1. *Alba*, inquit, ἡνικα ῳκιζετο, προς ορει, και λιμνῃ κατεσκευασθαι το μεσον επεχουσα αμφοιν· και ἠν ὡσπερ τειχη της πολεως ταυτα δυσαλωτον αυτην· τοτε γαρ ορος ην τοις πανυ οχυρον τε, και ὑψηλον εστιν, ἡ τε λιμνη Βατεια, και μεγαλη· και αυτην δια κλεισιαδων ανοιγομενων ὑποδεχεται το πεδιον ταμιευομενων, ὁποσα βουλονται, των ανθρωπων το ὑδωρ· quæ ſic interpretaberis: *cum edificaretur, apud montem, & lacum exſtructa eſt, ita ut medium inter utrumque obtineret ſpatium, ac veluti muri uterque urbem tuebantur, ne facile caperetur: nam & mons admodum altus, ac natura munitus, & lacus profundus erat, ac magnus, ex quo reductis clauſtris in ſubjectos campos aquæ diſpenſantur, quantum ejus volunt incolæ*. Ubi cum inter montem, & lacum *Albam* ſitam dicat Hiſtoricus ita quidem, ut quaſi muris utrinque illis cingeretur, non alius certe urbi locus ſtatuendus eſt præter eos tumulos, qui montem a lacu brevi ſpatio interpoſiti ſecernunt. Ceterum an ideo propter Tiberim erit? imo longius fortaſſe hic locus diſtat, quam ille, ubi vulgo *Albam* fuiſſe opinantur. Quid igitur de Marone dicemus, qui ſuem prope Tiberim obtrudit, *Albamque* ibi etiam ædificandam cecinit?

Servius ad l. 1. *Æneidos* verſ. 2. *littus* pro *tota regione maritima* ſæpe a Poeta noſtro uſurpatum

ob-

observat : ita Æneam appulisse dicit ad *Lavinia littora*, cum tamen Lavinium VIII. milliaribus a mari remotum constat : *Sic etiam*, inquit, *Eneid.* 8. *hic locus urbis erit*, *idest in ipsa regione*, *cum & Lavinium*, *& Alba longe a littore sint*. Utinam hæc audiret M. Tullius, qui cum arbiter esset constitutus, *littus* illud tantum esse decrevit, *quousque maximus fluctus pervenire potest*. (Celsus l. 25. Digest. & Javolenus 2. ex Cassio l. 1. Digest. tit. 16. *de verb. signific.*) Quid diceret de Grammaticis nostris, qui etiam *Albanos* montes, si diis placet, sub *littoris* nomine contineri existimant? Verum fac etiam, ut vult Servius, *littus* pro tota regione accipiatur, quid hic exemplum ex *Æneidos* primo de *Lavinio littore*, cum *Lavinium* re quidem vera non longe esset a mari? sed *Lanuvium*, *Lavinium*, *Laurentum* sæpe inter se confundit Servius, ut jam viri docti animadverterunt : cum tamen urbes diversissimæ fuerint inter se, quidquid contra Salmasius ad historiam Augustam afferre conetur : corrupti enim sunt veterum auctorum loci, quibus firmari hæc sententia aliquantulum videretur.

Nec juvat locus Strabonis l. 5. p. 239. ibi enim Λανυβιον omnino pro Λαουινιον reponi debet: Geographi verba hæc sunt : Μετα δε το Αλβανον Αρικια εστι πολις επι τη οδω τη Αππια· σταδιοι δ' εισιν εκ της Ρωμης ρξ, κοιλος δ' εστιν ο τοπος, εχει δ' ομως ερυμνην ακραν· υπερκειται δ' αυτης το μεν Λανυιον πολις Ρωμαιων εν δεξια της Αππιας οδου, αφ' ης εποπτος η τε θαλασσα εστι, και το Αντιον, *secundum Albanum montem in via Appia urbs Aricia* 160. *stadiis* (errorem hic in numerorum notis agnoscit Casaubonus, cum Antoninus in suo itinerario ponat tantum XVI. m. passuum) *a Roma situ con-*

cavo, arce tamen natura loci munita: supra eam sita est Lavinium urbs Romanorum in dextro viæ Appiæ latere, unde & mare, & Antium conspici potest : hæc Strabo: ad quem locum bene Palmerius: *Lege*, inquit, *meo periculo* Λανουβιον, *nam Lavinium urbs non fuit in edito, sed ad maris littus, at Lanuvium fuit super Ariciam in edito*. Hoc autem vel Strabonis ipsius auctoritate confirmare possum : eodem l. 5. p. 232. de maritimis urbibus Latinorum : πολις δ' επι θαλαττη μεν εισι των Λατινων τα τε Ωστια .... εξης δ' εστιν Αντιον, αλιμενος και αυτη πολις : ιδρυεται δ' επι πετραις· διεχει δε των Ωστεων περι σξ σταδιους .... ανα μεσον δε τουτων των πολεων εστι Λαουινιον .... ειτα Λαυρεντον, *ad maris littus sita est urbs Latinorum Ostia: eam sequitur Antium urbs & ipsa importuosa saxis insita distans ab Ostia stadiis* 260. *in medio harum urbium est Lavinium, postea Laurentum*. Quod si inter *Ostia*, & *Antium* Lavinium fuit, quinam supra Ariciam esse potuit, aut si jam ad maris littus, quid Strabo ineptissime adderet *e Lavinio, & Antium, & mare conspici posse?*

Ceterum, ut ad propositum revertamur, fac etiam VIII. milliaribus a mari Lavinium remotum fuisse, quid inde ad *ilices littoreas l.*8. Æneidos? Mare ex vicinioribus oppidis nomen sæpissime accipit: Lavinium etiamsi procul esset a mari, cum propior mari tamen urbs nulla esset, ex illa nomen trahens, Lavinium mare, ut & Lavinia littora merito dici poterat. Sed an ideo *ilices littoreæ* intelligentur etiam ilices natæ in summis montibus? Helenus l.3. Æneam apertissime licet vaticinans adloquitur v.389.

Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus

Al-

Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati
Triginta capitum fœtus enixa jacebit:
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Hic etiam, puto, Grammatici noſtri, quemadmodum *littus* pro tota regione, *undam fluminis* pro montium accipient ſummitate. Sed nolo cum Servio amplius ineptire, licet ejus ſententiæ doctus Maronis enarrator Lacerda, ceterique interpretes verbo adſenſi ſint.

Quid interim de Virgilio dicemus, qui *Albam* ad *undam Tiberis* locat? Certe eum excuſandi rationem nemo adhuc criticorum reperire potuit: ſed contra hunc Poetam, totius Romanæ antiquitatis promum condum negligentiæ, & inſcitiæ hic arguere quis audeat? præſertim cum aliud etiam, atque haud ſcio an longe importunius abſurdum ex allatis Maronis verſibus ſequi neceſſe ſit. Hanc enim urbem, quam ad *Tiberis ripam* ex inventæ ibi ſuis omine ædificandam canit, eam certo eſſe, quam Dii, oracula, vates Æneæ ſemper polliciti ſunt, nemo non videt: at hanc *Albam* Virgilius appellat, cum tamen *Albam* Aſcanius, non Æneas ædificaverit: Strabo l. 5. p. 229. Τουτου δε τελευτησαντος, και του πατρος, τον Ασκανιον Αλβαν κτισαι εν τῳ Αλβανῳ ορει διεχοντι της Ῥωμης τοσουτον, ὁσον και Αρδεας, *hoc autem, & patre mortuo* (Ænea, & patre Anchiſa) *Aſcanium Albam condidiſſe ferunt in Albano monte, qui tanto a Roma, quanto ab Ardea ſpatio abeſt*: hæc Strabo, cujus ſententia & vetuſtiorum ſcriptorum, & συγχρονων, & poſteriorum auctoritate confirmatur. Quonam igitur ore dormientem Æneam Hector ita adloquitur 2. *Æneidos* v. 294?

Sacra, ſuoſque tibi commendat Troja penates,
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære,

Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.

Vana Hectoris vaticinia: quando *Albam* non Æneas condidit, ſed Aſcanius, & quidem mortuo Ænea.

Verum in Romana hiſtoria nemo Virgilio noſtro umquam accuratior fuit, qui licet & poeticas identidem fabellas admiſceat, adeo tamen apte & opportune hoc facit, ut veterem hiſtoriam illuſtret illis potius, quam obſcuret. Sed boni interpretes ridiculis ſæpe commentariis, dum aliorum ſcriptorum ſententias cum Virgiliana hiſtoria ſatagunt componere, adeo omnia miſcent & perturbant, ut nec lucem Poetæ aliquam afferant, & multas lectori tenebras offundant: ut in tota hac de *Alba* narratione factum eſt, de qua cum nihil fere habeat Virgilius, ipſi tamen tot tantaque undique congeſſerunt, ut novæ potius hiſtoriæ auctores, quam veteris enarratores eſſe videantur. Apponamus iterum Heleni vaticinium, quod paullo ſuperius retulimus; ex quo omnia iſthæc pendent, de quibus nunc tam fuſe diſputamus:

Cum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati:
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Hic certe *Albam* nullam video: ad littus Tiberis urbem ædificaturum Æneam præcinit, ſed non *Albam*. Nec juvat locus alter, quem & ſupra attulimus ex 8. *Æneidos*, ubi ſuem ſub *littoreis ilicibus* Æneæ oſtendens Tiberinus inquit:

Hic locus Urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo, terdenis Urbem redeuntibus annis,
Aſcanius clari condet cognominis Albam.

Quis

Quis enim non videt urbem, de qua agit in primo versu ab illa diversam esse, quam *Albam* vocat in postremo? inventam ad ripas fluminis suem ostendens Tiberinus, Æneam, ut ibi etiam urbem exstruat. hortatur, sed eam *Albam* non appellat: addit postea Ascanium *Albam* conditurum, sed eam *ad ripam Tiberis* non collocat: diversæ igitur urbes inter se fuerint necesse est, altera ab *Ænea* quidem *prope Tyberim* condita, sed hæc non *Alba*: altera *Alba* scilicet ab *Ascanio*, sed non *prope Tiberim*. Interpretes male explicant illud, *ex quo terdenis*, &c. quasi dicere velit, *tunc demum eum locum fore laborum requiem, postquam ibi Ascanius Albam ædificaverit*: sed infra pluribus vim voculæ ex quo explicabimus: nunc quocumque tandem sensu accipiatur, ægre efficies, ut urbes illæ statim diversæ inter se esse non appareant. Maro ipse initio operis:

. . . . . dum conderet urbem,
Inferretque Deos Latio, genus unde Latinum,
Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.

Ecce tibi statim urbem, quam Æneas condidit, diversam ab *Alba*, siquidem ab illa *Albani Patres*, seu ipsa *Alba* originem ducunt: alioquin quis diceret conditam *Albam*, ex qua orti senatores *Albani*, & *Roma*? nugæ, & Poeta indignæ præsertim in operis προαυλῳ. Quid de iis dicemus, qui urbem *Romam* intelligunt, atque illud *unde* referunt ad Æneam? mirificam sane locutionem! *Romam condidit Æneas*, ex quo orta *Alba*, *&* *Roma*. Quis talia fando temperet a risu? adeat, si cui est otium, ineptissimam Dathi declamationem, quam instituit adversus eos, qui urbem hic *Albam* intelligunt, cum pro Roma certo accipienda sit: ego certe tan-

ti eum non facio, ut in ejus confutandis argumentis vel minimum temporis momentum incassum teram.

Doctus & accuratus interpres Lacerda hæc commentatur ad 1. Æneidos v. 5. *Urbem Albam alii capiunt, male: nam hanc Ascanius condidit, non Æneas: sunt qui Romam, pessime: intelligit certe Lavinium: hanc enim Æneas condidit, ut Livius, Dionysius, & Æneas ipse l. 12.*

. . . . mihi mœnia Teucri
Constituant, urbique dabit Lavinia nomen.

Hæc Lacerda: atque omnes inde libentissime in hanc partem interpretes; neque ullus adhuc, quem sciam, intercessit. Sed me alia omnia censentem non parva quidem causa movet, ut abeam in diversa. Urbs, quam tot Dii, & Deorum interpretes Æneæ in Italia polliciti sunt, non alia certe intelligi potest, quam quæ prima in Italia ab Ænea fuerit ædificata. At *Lavinium* post longum contra Rutulos bellum conditum fuisse perhibetur: non igitur *Lavinium* fuit prima Trojanorum urbs in Italia: neque enim tam longo temporis spatio Trojanos urbe caruisse vero simile est: vix enim Thraciam *fatis ingressus inquis* Æneas l. 3. statim *in littore curvo mœnia prima locat*: vix Curetum allabitur oris, etiam antequam naves subducerentur, muros optatæ urbis avidus molitur: quid fecisse putemus in Italia, postquam locum vere sibi promissum adiit, & a Tiberi ipso in somnis certus factus est? Sed & aliud, & longe majus hinc incommodum oritur, falsa scilicet omnia esse oracula, quæ Æneæ hanc urbem sæpe pollicentur: Hector 2. Æneid. v. 294.

. . . . . . his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.

At

At pererravit pontum, nec condidit *Lavinium*, nisi prius quam longum cum Rutulis bellum confecit: ita Arpyæ 3. *Æneidos*: v. 255.

Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostræque injuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas.

Ergo post tam diram famem, tandem urbem condent miseri Trojani: at hoc statim, ac ad Tiberim appulerunt, evenisse patet ex *Æneid*.7. v.115. cum ne bellum tunc quidem esset, quo confecto, conditum Lavinium. Helenus quoque 3. *Æneid*. v. 384.

Ante & Trinacria lentandus remus in unda est &c.
... Quam tuta possis considere terra.

Post hæc autem sequitur, ut urbem tandem Æneas ædificarit: quod tamen, cum falsum sit, debuit certe Helenus bellum etiam non minus longo itinere laboriosum commemorare: *ante & longum iter, & bellum conficietis:* at Dii, vates, homines, statim ac ad Italiam pervenisset, urbem conditurum præcinerunt: aliam igitur urbem quærere opus erit, cum nullo unquam modo *Lavinium* esse poterit.

Vir multæ lectionis Philippus Cluverius *Ital. antiq*. aliam urbem *Trojam* scilicet nomine comminiscitur, idque ex plurimis ipsius Poetæ locis firmare conatur: ita *Æneid*. x. v.25. Venus ad Junonem:

..... muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ.

Sed quis non videt hanc esse familiarem Poetæ locutionem, qua *Pergamum*, *Trojam*, *&c.* pro regno Trojanorum usurpat? Infra eadem Venus:

Dum Latium Teucri, recidivaque Pergama quærunt.

Et Iuno ibidem:

In-

Indignum est Italos Trojam circumdare flammis.
Sod nolo hic omnia recensere, quæ frustra congerit Cluverius, cum constet hæc eadem ratione dicta esse, ac alibi, *Ilium in Italiam portans, victosque Penates*, & l.1.v.71. *Trojanam ex hostibus urbem, Qui revehis nobis* l.x.v. 36. cujusmodi loquendi genera in Maronis opere usque ad fastidium occurrunt.

V. Ceterum miror non parum fatalis istius urbis nomen silentio Virgilium involvisse, cum aliarum urbium, quas alibi Æneas erexerit, nomen diligentissime semper adnotarit. Sed quod Virgilius consulto præteriit, explicare conatur Servius ad 7. v. 158. Æneid. *Sciendum*, inquit, *civitatem, quam primo fecit Trojam dictam secundum Catonem, & Livium, quod & ipse indicat: nec te Troja capit.* Hæc verba ex *9. Æneid.* v.644. petita eodem modo explicanda sunt, ac superiora illa, quæ male Cluverius intellexerat. Livius autem (quod & Catonem sensisse existimo) non primam Trojanorum urbem, sed totum Laurentem agrum *Trojam* fuisse appellatum narrat c. 4. l. 1. *Ab Sicilia Æneam classe Laurentem agrum tenuisse: Troja & huic loco nomen est.* Non igitur novæ ab Ænea urbis conditæ *Troja* nomen est: sed totus Laurentis agri tractus *Trojæ* nomine insignitus, quod & ad Livii tempora adhuc manserat.

Hinc Stephanus Byzantinus refert *Ardeam* quoque *Trojam* dictam esse: Αρδεα, και Τροια ελεγετο, ὡς Χαραξ: *Ardea etiam Trojæ nomine dicebatur, ut refert Charax*: cui loco utpote nimis suspecto nemo tam imi lecti conviva exstitit, quin suam quoque symbolam præbuerit. Ingeniosa præ ceteris Holstenii conjectura, qui putat multa, ut sæpe accidit Stephano,

no,

no, mutilata, ſed hanc tamen eſſe loci ſententiam, ut ſcilicet *Troja* dictus ſit ager ille, in quo χαρακα εθεντο, *caſtra* Trojani *poſuerunt*; hæc autem ex Halicarnaſſeo hauſiſſe Stephanum: ſic enim ille in primordiis Romanæ hiſtoriæ: Τελδωντες δε αφικνȢνται της Ιταλιας Λωρεντον· ενθα πλανης πανσαμενοι χαρακα εθεντο, και το χωριον, εν ω κατεςρατοπεδευσαντο εξ εκεινȢ Τροιη καλειται· quæ verba uſque adeo ab imperitis amanuenſibus in Stephano corrupta fuiſſe, ut etiam το χαραξ in nomen proprium tranſierit. Verum enimvero cum ſæpe *Characis* teſtimonio utatur Ethnicographus, non temere innovandum aliquid cenſeam: mens Stephani, niſi vana me lactet ſpes, hæc erit, *Trojæ* nomen datum toti Laurenti agro, atque ita ut etiam *Ardeam* uſque ſe ſe extenderit: nec alium ſenſum recipere poſſunt verba illa, licet ſatis, fateor, mutilata. Favet nobis etiam non parum Appianus, cujus ævo adhuc hoc *Trojæ* nomen in uſu erat: ſic autem ille apud Photium p.49. de Ænea: Καταπλει ες τινα της Ιταλιας αιγιαλον Λωρεντον επικαλȢμενον, ενθα και ςρατοπεδον αυτȢ δεικνυται, και την ακτην απ' εκεινȢ Τροιαν καλȢσιν· *ad Italiæ quoddam littus Laurens dictum appulit, ubi & caſtra illius oſtenduntur, & ab eo oram illam maritimam Trojam dicunt.*

Cum igitur nec *Troja*, nec *Lavinium*, nec *Alba Longa* urbs primum condita fuerit ab Ænea, quærenda certe eſt alia ad ripam *Tiberis*, ubi ſuem ſub ilice invenit. Hanc autem, de qua omnes & Græci, & Latini hiſtorici ne γρυ quidem, ut dicitur, non omiſit Geographorum diligentiſſimus Strabo, qui l.5. p. 229. de illa urbe a *Lavinio*, & *Alba* diverſiſſima hæc habet: Φασι δε Αινειαν μετα τȢ πατρος ΑγχισȢ, και τȢ παιδος ΑσκανιȢ καταραντα εις Λαυρεντον, πλησιον των

Ωςι-

Ωςιων, και τε Τιβερεως . . ηιον μικρον ὑπερ της θαλαττης, οσον εν πετταρσι, και εικοσι ςαδιοις κτισαι πολιν· επελθοντα δε Λατινον τον των Αβοριγινων βασιλεα των οικεντων τον τοπον τετον, ὁπε νυν ἡ Ῥωμη εςι, συμμαχοις χρησασθαι τοις περι τον Αινειαν επι τες γειτονδοντας Ῥετελες τες Αρδεαν κατεχοντας (ςαδιοι δ' εισιν απο της Αρδεας εις την Ῥωμην ρξ) νικησαντα δ' απο της θυγατρος Λαυινιας επωνυμον κτισαι πλησιον πολιν· παλιν δε Ῥετελων συμβαλοντων εις μαχην, τον μεν Λατινον πεσειν, τον δε Αινειαν νικησαντα βασιλευσαι, και Λατινες καλεσαι τες ὑφ' αὑτῳ· τετε δε τελευτησαντος, και τε πατρος, τον Ασκανιον Αλβαν κτισαι εν τῳ Αλβανῳ ορει διεχοντι της Ρώμης τοσετον, οσον και Αρδεα, *fama est Æneam cum patre Anchisa, & filio Ascanio Laurentum appulisse prope Ostiam, & ad Tiberis ripam ad 24. stadia parum supra mare urbem condidisse: supervenisse Latinum regem Aboriginum, qui tum ea loca tenebant, ubi nunc Roma est, Æneæque auxilio usum contra vicinos Rutulos, qui Ardeam habitabant (stadia sunt ab Ardea Romam 160.) partaque victoria, Lavinium urbem Laviniæ suæ cognominem posuisse. Rursus autem Rutulis acie congressis Latinum cecidisse, Æneam victorem regno potitum, subditis suis Latinorum nomen fecisse. Ænea porro, Anchisaque mortuis, Ascanium Albam condidisse in Albano monte, qui tanto a Roma, quanto ab Ardea abest spatio*: hæc Strabo: vides autem hic urbem statim conditam ab Ænea, & quidem ad ripam Tiberis, ubi sus littoreis sub ilicibus inventa. Hanc Maro certe intelligebat, quod tamen non viderunt viri docti, licet non Geographus modo, sed Poeta ipse *Æneid.*7.v.157. Æneam statim, ac ad Tiberim appulit, urbem exstruxisse testetur:

. . . ipse humili designat mœnia fossa

Mc-

Moliturque locum, primasque in littore sedes
Castrorum in morem pinnis, atque aggere cingit.

atque hanc quidem indicat Tiberinus Æneid. 8. v.46.

Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum.

Scio quid contra nasutuli objicient, urbem scilicet jam conditam *Æneid.* 7. quinam ergo condendæ illius locum designari potuisse *Æneid.* 8. a Tiberino? qua fieri id potuit, paucis jam docebo. Vix Tiberina littora tetigit Æneas, statim molitur urbis locum, & primas sedes in ipsa ripa fluminis ponit: ecce autem omnes contra novos hospites insurgunt, & magna vi hominum collecta, bello Italia eos expellere conantur. Tunc sane dubitare Æneam, an regio quidem illa sit, quam Dii, eorumque oracula sibi polliciti fuerant. Ita eum διανδυχα μερμηρίζοντα levis sopor oppressit: & ecce in somnis Tiberinus, Æneas, inquit, hic tibi certa domus, ne belli terrere minis, jam enim Dii propitii sunt: persiste igitur, & perge, quam occæpisti, urbem exstruere: hunc enim locum esse sæpius a Diis tibi promissum illa sus ostendet, quam sub ilice invenies: ne dubita, *hic locus urbis erit, requies ea certa laborum*, idest, omnino necesse est, ut hic sit locus tibi fato destinatus, quemadmodum τὸ *erit* explicari debet. Hæc est vera Tiberinæ ad Æneam orationis enarratio, ut statim omnibus manifestum fiet, qui integrum locum attente perlegerint.

Sed quod, malum, huic urbi nomen erit? Equidem cum nec Strabo, nec Virgilius, nec veterum ullus illud adnotaverit, quod plane fuerit, juxta cum ignarissimis scio. Quod si tamen conjecturis agendum, non aliud eam, quam *Albam* nomen habuisse suspicarer, ut ex male adhuc intellectis Tiberini verbis plane mi-

hi videor collegisse 8. Æneid. v. 42.

Jamque tibi ne vana putes, hæc fingere somnum,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati,
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo, terdenis urbem redeuntibus annis,
Ascanius clari condet cognominis Albam.

Cujus loci sententia hæc certe esse debet: jam sus alba sub ilice inventa est: hic urbem struere debes ex suis omine *Albam*: *ex quo* (idest *ob cujus rei memoriam*), Ascanius novam urbem triginta post annis conditurus, eam *Albam* etiam nuncupabit. Animadverte, quænam voculis illis, *clari cognominis* vis insit. Andromache 3. *Æneid.* de Heleno ad Æneam v. 333.

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit.

Eodem l. 3. v. 132.

Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco, & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos.

idest gentem lætam, eo quod nomen cum Troja commune haberet. Et l. 6. v. 382. de Palinuro, cui Æneas promontorium suo nomine decoraturum pollicetur:

His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi, gaudet cognomine terræ.

idest terra, cui nomen cum Palinuro commune foret. Ubi alii legunt *cognomine terra*, ut sit ex adjectivo *cognominis*, nihil moror; illud tantum monuisse sat est *cognomen* apud Virgilium præsertim, non semper esse simpliciter *nomen ab eventu impositum*, ut putant Lexico-

xicographi : ſed *cognomen* ſæpe intelligi *nomen*, *quod cum alio commune habetur*, ut adjectivum *cognominis* eſt, qui *ſuum nomen cum alio habet commune*, ideſt ὁμώνυμος· atque ita τὸ *cognomen* in adductis Virgilii locis explicandum erit: nec aliter apud Livium l. 1. c. 3. de Regibus Albanis: *Sylvius Æneam Sylvium creat, is deinde Latinum Sylvium: manſit Sylvius poſtea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt.*

Hæc profecto vero quam ſimillima eſſe videntur, & totam hanc ridiculam de *Alba* fabellam excuſare poterunt: quam audi, ſodes, nunc non quidem a Poeta aliquo, ſed ab ipſo togatorum doctiſſimo Varrone de R. R. l. 2. c. 4. *Sus Æneæ Lavinii xxx. porcos peperit albos: itaque quod portenderit factum xxx. annis, ut Lavinienſes condiderint oppidum Albam.* & de L.L. c. 4. *Oppidum Lavinium a Latini filia Lavinia appellatum: hinc poſt annos xxx. oppidum alterum conditur: id ab ſue Alba cognominatum. Hæc e navi Æneæ, cum fugiſſet Lavinium xxx. peperit porcos: ex hoc prodigio poſt Lavinium conditum annis xxx. hæc urbs facta propter colorem ſuis, & loci naturam, Alba longa dicta.* Hæc atque alia hujuſmodi legere eſt etiam apud Dionyſium Hal., & alios rerum Romanarum Scriptores: quo tamen commento quid inſulſius, aut inficetius umquam excogitari poterat? prudentius Maro, qui ſuem ad ripam Tiberis Æneam reperiſſe narrat; ita tamen ut & multa etiam abſurda ex hac licet veroſimiliori narratione ſequi neceſſe ſit. Suem nempe *albam* ad undam Tiberis invenit Æneas: triginta poſt annis Aſcanius urbem condit in monte *Albano*, & *Albam* ex ſuis omine appellat, quam triginta ante annos Æneas ad ripam Tiberis invenerat: quinam hæc, malum, inter ſe

constare queunt? Ut recto igitur talo stet hæc fabula; sic agendum erit, ut sue *alba* prope Tiberim inventa, urbem ibi Æneas ædificarit, *Albamque* e suis omine appellarit: postea novam urbem exstruxerit uxoris nomine Lavinium: ex qua crescente in dies multitudine, coloniam ducturus Ascanius novam urbem erexerit, quam memor primæ urbis a patre conditæ *Albæ* etiam nomine, addens διακριτικον *Longæ*, decorarit. Ita igitur hæc omnia componenda sunt, vel certe ita veteribus Latinis disponenda fuerant: qui ceteroquin, licet parcius, quam Græci, fabulas suis annalibus immisceant, eas tamen & longe ineptiores, & vero minus similiores sæpe, quam Græcorum satis adhuc experti sumus.

Nam certe & hoc malevolenti genio a Romanis Poetis excogitatum fuit, urbem scilicet *Albam* appellatam, eo quod ibi *albam* suem invenerit Æneas: quod ineptissimum commentum miror Virgilium tam libenter amplexum esse, cum alii id tantum narrent, urbem nempe conditam, ubi sus inventa est, non etiam dictam *Albam*, quod sus *alba* cum fœtibus fuerit. Hinc non possum, quin magnopere læter doctissimum Poetarum Lycophronem in Cassandra v. 1256 dum de hac *sue* loquitur, ex tot Græcorum epithetorum copia consulto κελαινὴν selegisse, & *suem nigram* appellasse: quod frustra a Tzetze, Meursio, ceterisque reprehenditur, cum id dedita opera fecerit Poeta. Integrum Lycophronis locum de hac re omnium obscurissimum male a Tzetze, Meursio, ceterisque omnibus intellectum facile, & erudite explicare conatus est vir doctus Theodorus Rychius in sua διατριβῃ *de primis Italiæ colonis*, quæ in calce Stephani Byzantini in nobili Berchelii editione excusa est,

eſt, quem tamen miror hoc quod agimus, argumentum intactum nobis reliquiſſe. Sed tota hæc de *Alba* fabula omnino iratis Diis ex Romanorum prodidit officina.

VI. Nam quot per totum terrarum orbem loca occurrunt, urbes, montes, flumina, promontoria, hoc nomine inſignita? Jam primum obvius ſe fert nobis a Syria uſque celeberrimus non minus ob magnitudinem, quam amœnitatem mons *Libanus*, qui ex Palæſtini idiomatis notione idem eſt, ac mons *Albus*, hoc enim ſonat לבן: parem fortunam nacti montes Cretæ notiſſimi, qui eodem modo λευκα ορη, *albi montes* Græcis dicti ſunt. Theophraſtus *l.* 4. *c.* 1. *Hiſtor. Plant.* Εν Κρητη γενιω φασιν εν τοις Ιδαιοις ορεσι, και εν τοις Λευκοις καλȣμενοις επι των ακρων, ȣπερ ȣδεποτε επιλειπει χιων, κυπαρισσον ειναι: quæ verba tranſtulit Plinius *l.* 76. *c.* 33. *Maximeque in Idæis montibus, & quos Albos vocant, ſummiſque in iis, unde nives nunquam abſunt*, ut legit e veteri codice Salmaſius in Solinum *c.* XI. quem adeas multis Solinum refellentem, qui putavit *Albos* montes fuiſſe *Dictynnæum*, & *Cadiſtum*. Ob nivium candorem, quæ nunquam illinc abſunt, etiam *Alpes* ita appellatas vult Feſtus: idem enim fuiſſe veteribus *alpum*, quam poſteris *album*. Georgius Buchananus in primordiis ſuæ Anglicæ Hiſtoriæ arbitratur antiquis *album*, ſive *alpum* non colorem tantum, ſed altitudinem quove denotaſſe, atque hinc *Alpibus* nomen, unde in Gloſſis legitur: *Alpes*, ορη υψηλα, & apud Iſidorum *l.* 14. *c.* 8. *Gallorum lingua Alpes vocantur montes alti*, hodieque Belgæ eas *Blik*, vel *Blic* appellant, ideſt *albos*: *albicare* enim eſt iis *ablichen*, Voſſio teſte in etymologico: qui verius putat *Alpes* ſic dictos quaſi *alberg*, ideſt *omnino montes*: a cujus

ſen-

ſententia me diſcedere cogit, tum etymi durities, tum *albi* nomen, quod cum tot aliis locis apud omnes nationes tributum fuerit, his quoque montibus eadem ratione inditum facile ſibi quiſque perſuadebit.

Sed & legimus vicum Αλπιον apud Lacones celeberrimum ob templum Αθηνας οφθαλμιδος, *Minervæ oculatæ*, a Lycurgo dedicatum, poſtquam ei alterum oculum excuſſit Alcander, cui leges a Lycurgo latæ minime placebant: adeatur Pauſanias l. 3. c. 19. Britannia etiam veteribus *Albion* dicta eſt, non ab *Albione* Neptuni filio, ut vulgus fabulatur, ſed eadem ratione, ac לבן, & Αλπεια ορη, & *Alpes*, & *Alba*; quod clarius ex eo patet, quod Orpheus in Argonanticis Angliam Αλβιονιον χερσον, *albam inſulam*, appellat: hodie etiam Scoti ſe vocant *Albinik*, ſuamque regionem *Albin*.

Sed qua potiſſimum de cauſſa *alba* hæc loca veteres nuncuparint, juxta cum Davo intelligo, niſi verum ſit, quod contendit Buchananus *album* antiquis non colorem tantum, ſed altitudinem quoque denotaſſe: qui licet nulla veterum auctoritate, nullo præterea aliorum locorum exemplo eam ſententiam firmet: ſatis tamen id evincere ego potis eſſem ex ſupra allatis aliorum locorum nominibus, atque aliis etiam, quæ ne tædium legentibus afferant potius, quam utilitatem, conſulto prætermeam. Illud autem ad rem faciet, quod me in Homero deprehendiſſe lætor, eum ſcilicet montibus ſæpe hoc *albi* epithetum tribuiſſe, ut clare vel ex ſola Bœotia apparet, ubi v. 154.

Οἳ Κνωσσον τ' ειχον, Γορτυνα τε τειχιοεσσαν,
Λυκτον, Μιλητον τε, και αργινοεντα Λυκαστον.

Qui Cnoſſumque tenebant, Gortynaque bene cincta mœnibus,

Ly-

Lyctum, Miletum, & albicantem Lycastum.

Quod oppidum in edito situm cum sit ad *Dyctinnæum* montem, haud temere cum Salmasio Solinum reprehenderim, qui *c.* XI. de Creta loquens, *albet*, inquit, *jugis montium Dyctinnæi, & Cadisti, qui ita excandescunt, ut eminus navigantibus magis putentur nubila*, quasi hoc *Dyctinno*, & *Cadisto* imprudenter tribuerit, cum diversi ab his fuerint *albi montes* appellati. Eodem libro v. 163. *Camirum albicantem* habemus:

Λινδον, Ιηλυσσουτε, και αργινοεντα Καμειρον.

Et v. 241.

Οἱ τ' εχον Ορμενιον, οἱ τε κρἡνην Ὑπερειαν,
Οἱ τ' εχον Αστεριον, Τιτανειο τε λευκα καρηνα.

Quique tenebant Ormenium, quique fontem Hyperium,
Quique tenebant Asterium, & Titani albos vertices.

Paullo infra v. 245.

Οἱ δ' Αργισσαν εχον, και Γυρτωνην ενεμοντο,
Ορθην, και Ηλωνην πολιν τε Ολοοσσονα λευκην.

Qui vero Argissam tenebant, & Gyrtonam colebant,
Orthen, Elonemque, urbemque Olooßona albam.

Quid de *Leucate*, *Leucosia*, *Leucopetra*, *Leucogæis* dicam, aliisque hujusmodi, quæ a λευκος nomen deduxerunt? Quid de φαληρος voce, quæ cum *album* denotet, tot locis ideo nomen dedit, ut si omnia hic enumerare vellem, dies esset? De Neapolitanis *Leucogæis* collibus, & *Phalero* monte omnia occupata sunt ab eruditissimis viris αυτοχθοσι, quæ brevi proferuntur in lucem.

Huc etiam revocandæ *columnæ albæ* seu λευκαι στηλαι dictæ apud Herodotum in Terpsichore p. 118. Πυθομενοι δε οἱ Καρες συνελεγοντο επι λευκας τε στηλας καλιο-

καλεομενας, ϰ ποταμον Μαρσυην, *certiores facti Cares conveniunt ad columnas albas dictas, & flumen Marſyam*. Idem auctor in Thalia p. 91. memorat apud Perſas λευκον τειχος, *album murum* dictum, & in Polymnia p. 25. λευκην ακτην καλεομενην της Θρηϊκης, *albam dictam maritimam Thraciæ oram* teſtatur. Sed & *Album* Africæ promontorium Plinio in procem l. 3. quod a Melliaria Hiſpaniæ vico fretum 15.m. paſſ. ſecernit, & *Album* etiam promontorium in Phœnicia apud Ecdippan urbem inter Tyrum, & Ptolemaidem, nunc dictum *Capo Scandalio*, & Alburnus, *monte della Perina* in Lucania, aliaque non pauca ejuſdem nominis, quæ ſilentio hic involvam, ſatis habens monuiſſe *albi* nomen non Tiberino tantum flumini attributum, ſed & nobili Germaniæ fluvio, nunc *L'Elba* vulgo nuncupato, quem veteres *Albim* appellabant. Solinus c. 20. *De internis ejus partibus Albis, Guthalus, Viſtula amnes latiſſimi præcipitant in Oceanum*. Aliter inflectit hanc vocem *Albim* Spartianus in vita Juliani: *Germaniæ populis, qui Album fluvium accolunt*: diverſe etiam Vopiſcus in Probo: *Reliquias ultra Nicarum fluvium, & Albam removit*: ita enim in veteribus libris, & mss. conſtanter legi teſtatur oculatus teſtis Salmaſius ad cit. loc. in Solin. non *Albim*, ut vulgatæ editiones poſuerunt. Quibus locis multa lux Stephano Byzantino infertur, qui Tiberim *Albam* appellatum dicit: Εςι ϰ ποταμος Αλβας, ὁ νυν Τιβερις λεγομενος, Τιβερινȣ του βασιλεως εν αυτω θανοντος· λεγεται ϰ Αλβη, *eſt & fluvius Albas, qui nunc Tiberis dicitur a Tiberino rege ibi mortuo: dicitur & Alba*: qui locus omnibus Criticis ſuſpectiſſimus habitus eſt, eo quod nemo *Albam* Tiberim vocarit, ſed omnes ſemper

per

per *Albulam*, præter Stephanum, in quo ideo Αλβȣλαν reponendum esse contendit post Cluverium doctissimus Berchelius, & verba illa λεγεται ϗ Αλβη, *dicitur etiam Alba*, ad urbem, non ad Tiberim refert importunius Αλβυλος aliqui excuderunt, quod nec Græcum, nec Latinum est, & ita legitur apud Eustathium in Dionysii periegesin. v.350. Και ὁ Τιβερις Αλβουλος ποτε καλουμενος· verum in notis ad Eustathium testatur Henricus Stephanus in pluribus codicibus legi Αλβας, uti apud Ethnicographum Byzantinum. Quibus auctoritatum momentis adductus nihil temere innovandum in Stephano præcipio: etenim in tanta veterum librorum jactura quis se nobis vadem sistat, neminem præter Stephanum hoc usurpasse? Omnino ut *Alba*, & *Albis* Germaniæ flumen dictum est, ita etiam Tiberis *Albas*, & *Alba* dici potuit unde legendum, Τιβερις λεγομενος Αλβας· λεγεται ϗ Αλβη. Ovidius, Virgilius, aliique Tiberim olim *Albulam* nuncupatum referunt, contra Stephanus *Albam*: utroque enim nomine insignitum fuit. Condita nempe urbe *Alba* ad ripas Tiberis, flumen illac transiens *Alba* etiam dictum est: sed postquam nova jam urbe, & longe splendidiori ab Ascanio *Albæ* quoque nomine ædificata, prima illa urbs *parva Alba*, ut fieri solet, & *Albula* appellari cœpit, tunc Tiberis nomen ex illa quoque *Albulæ* sumsit. Quæ nostra quidem conjectura, & Stephanum juvat, & ab illo vicissim adjuvatur, & mire cum iis congruit, quæ supra de *Alba*, & *Albula* fuse disputavimus.

Sed quid in nostris conjecturis immoramur, cum aperte etiam Diodorus Siculus apud Syncellum *Venet. edit.* p. 194. Tiberim *Albam* dictum asseveret? En verba optimi polyhistoris: Την δ' αρχην διαδεξαμενος Α-

σκανιος υἱος εκτισεν Αλβαν την νυν καλουμενην Λογγαν, ἡν ωνομασεν απο τȣ ποταμου του τοτε μεν Αλβα καλουμενου, νυν δε Τιβερις ονομαζομενου, imperium suscipiens Ascanius filius Albam condidit, cui nunc cognomen Longa, quam sic appellavit ex flumine, quod tunc quidem Alba, nunc vero Tiberis appellatur. Nec de hujus loci lectione dubitandum, cum ipsemet Syncellus p. 147. eadem habeat, ac Diodorus: *Λατινων ι. εβασιλευσε Τιβεριος ετη να· του δε κοσμου δφνα· αφ᾽ου ποταμος Τιβερος προσηγορευθη, ὁ πριν Αλβας καλουμενος, Latinorum Rex X. Tiberius annis* 51. *mundi vero* 4581. *ab eo fluvius Tiberis appellatus, qui prius Albas dicebatur*. Doctissimus, & *κριτικωτατος* vir Petrus Wessellingius in suis ad Diodori fragmenta adnotationibus, tum in exaratis, tum in mss. libris omnibus, etiam apud Eustathium in citat. loc. Dionys. constanter legi *Albam* affirmat: unde acriter Cluverium, & Berchelium reprehendit, qui Αλβουλαν in Stephano reponendum censent: neque enim statim mendum librariorum judicandum, quod rarum in aliquo scriptore occurrat. Subdit autem vir incomparabilis: *Id vero unde Diodorus acceperit, Albam Longam a Tiberi, cui tunc Albæ nomen, fuisse cognominatam, nescio: præsertim cum urbs illi fluvio non accubaret, stadiis ferme* CXX *ab eo distincta, teste Dionys. l.*1. *p.* 65. Hæc certe non adeo admiraretur Wessellingius, si nostrum de *Alba συστημα* suboluisset. Omnino *Albam Longam* dictam *Albam* ex *Alba* flumine, quod CXX stadiis ab ea distabat, ridiculum est. Male igitur Diodorus, licet Latinis longe hac in fabula accuratior, male inquam hæc ex vetustis annalibus exposuit, in quibus cum *Albam* ita dictam ex *Alba* flumine invenisset, putavit hoc de *Alba Longa* intelligendum, cum tamen

men *Alba* illa eſſet urbs, quam Æneas ad ripam *Albæ*, ſeu *Tiberis* condidit : inde alia urbs ab Aſcanio condita in memoriam prioris *Albæ*, etiam *Alba Longa* dicta eſt. Veteres ſcriptores brevitati nimium, quam par erat, conſulentes, tot tenebras hac in hiſtoria pepererunt : ajunt enim *Albam Longam* ita dictam ex Tiberi tunc *Alba* nuncupato, cum dicere debuiſſent *Albam Longam* appellatam in memoriam alterius *Albæ* ab Ænea conditæ, quæ quidem prior *Alba*, cum eſſet ad ripas *Albæ* fluminis condita, ex illo nomen traxit. Quod ſi noſtrum hoc συςημα vulgatiori & receptiori de *ſue alba* fabulæ accommodari velit, non urbem ex fluvio, ſed contra ex urbe flumen nomen accepiſſe opinandum eſt : inventa ſcilicet Æneas ſue *alba* ad Tiberis ripas, ibi urbem ex ſuis omine ædificatam, *Albam* appellavit : flumen autem, quod integrum *Tiber* quaſi טבר erat, qua parte hanc *Albam* urbem alluebat, *Alba* etiam dictum eſt, quemadmodum qua per *Rumonem* labebatur, *Rumon* appellatum : de quo, licet hic importunius, non poſſum omittere, quæ ſero didici ex Holſtenio, nominibus ſcilicet propriis additum ſæpe, & ablatum quandoque το α, ut Μοργος ϗ Αμοργος, Παιτος ϗ Απαιτος, Ταρνα ϗ Αταρνα, Μηνδοι ϗ Αμηνδοι, atque alia, quæ ille in Stephanum voce Μοργος. Unde non mirum ſi Hebræum רמנ *Rumon* alii, alii *Armon* reddiderunt, & culpanda potius vulgata, quòd alteram e medio litteram abſtulerit & pro *Rumon* poſuerit *Rumon*, quam quod αλφα addiderit in principio, & illud *Armon* effinxerit, quod melius vertiſſet *Arumon*.

Hæc dum prælo ſubjiciuntur, en ſeptimum volumen quatuordecim Academicorum *Cortonenſium* diſ-

ſertationes complectens, Romæ proximo anno excuſum, in lucem prodit: continuo ſibi eas parare ſatagit vir harum cupediarum, ſi quis umquam, amantiſſimus, privata licet umbra ſemper quieſcere, alioſque hac in arena certantes ſpectare ſatius duxerit, Agnellus, inquam, Piſcopus, qui ſtatim quæ ſua humanitas eſt, ſponte illud nobis afferri jubet, monens etiam, ut octavam diſſertationem Petri Lucatellii, viri in Litteraria Republ. ſatis noti, & cui merito Muſæi Capitolini cuſtodiam mandatam omnes συγχαίρουσι, diligentius evolverem, ſi quid forte inde in rem meam depromere opus eſſet. Vix lemma opuſculo appoſitum inſpicio *Dell' antica Città di Lavinio*, cum avidiſſime in illud feror, totumque brevi devorandum ſuſcipio, ſperans certe tot nodos, qui in hac veteri hiſtoria occurrunt, felicius a tam docto & ſpectato viro, quam a parvæ lectionis adoleſcente ſolvi potuiſſe. Sed vanam, quæ me lactaverat, ſpem fruſtratam tandem invitus agnovi, ut totam viri docti Exercitationem attente perlegi, non quod minus quidem ibi, quam ſolet, accurate rem tractaverit Lucatellius, ſed quod vix ſummis labris hanc, de qua agimus, quæſtionem delibans, in eo totus eſt, ut veteris *Lavinii* ſitum inveſtiget. Quod quidem argumentum, longius licet a noſtræ diſſertationis ὑποθέσει diſtet, tamen cum paullo ſuperius, dum forte Strabonis locum illuſtrare pergeremus, nos etiam e re nata pauca de *Lavinii* ſitu commentati ſimus, & noſtris nunc contraria doceat in ſua diſſertatione Lucatellius: operæ pretium me facturum arbitror, ſi paucis hic ea ediſſeram, quæ mihi in ejus opuſculo majori adhuc probatione indigere viſa ſunt. Quæ quidem ſi vero ſimilioribus conjecturis, ſolidioribuſque

que auctoritatibus firmaverit Lucatellius, haud ægre in ejus sententiam pedibus me iturum spondeo.

Primum quidem *Lavinium* in colle 24 stadiis a mari remotum ponit: inde eo in loco fuisse decernit, quo nunc *Patrica*, quæ & ipsa 24 stadiis, seu tribus passuum mill. a mari distat: tum multa, quæ de *Lavinio* habent veteres, *Patricæ* accommodare conatur. Hæc, atque alia quæ ibi affert vir doctus, falsa esse omnino necesse est, cum falsum illud sit *Lavinium* fuisse in colle 24 stadiis longe a mari, unde totum συστημα pendet Lucatellianum. Miror multæ lectionis virum dum γεογραφουμενα hæc tractat, minime Geographorum oraculum Strabonem consuluisse, qui *Lavinium* collocat *ad maris littus*, uti & Ostiam, & Antium, quarum in medio urbium *Lavinium* fuit: locum Strabonis paullo superius a nobis relatum habes p. 96. Non potest igitur *Lavinium* esse *Patrica*, quæ 24 stadiis a mari distat, ipsomet fatente Lucatellio: sed unde nam hausit vir doctus *Lavinium* a mari remotum tribus passuum millibus fuisse? Fortasse ductus est a verbis Strabonis l. 5. p. 229. quæ supra attulimus p. 103. ubi urbem, quam primus Æneas in Italia ædificavit, 24 stadiis longe a littore fuisse narrat: Φασι δε Αινειαν μετα του πατρος Αγχισου, και του παιδος Ασκανιου καταραντα εις Λαυρεντον πλησιον των Ωστεων, και του Τιβερεως ηιονος μικρον ὑπερ της θαλαττης, ὁσον εν τετταρσι και εικοσι σταδιοις, κτισαι πολιν, *fama est Æneam cum Patre Anchise, & filio Ascanio Laurentum appulisse prope Ostiam, & ad Tiberis ripam ad 24 stadia supra mare urbem condidisse*: ita hæc vertunt Strabonis interpretes, sed quam recte, ipsi viderint: locutiones illæ ὑπερ θαλαττης apud Græcos, & *supra mare* apud Latinos non eam vim

vim habent, ut *longe a mari* denotent, ſed *urbs ſupra mare*, & ὑπερ θαλαττης eſt *urbs immines in æquor*, quæve in mare etiam brachia tendat: contrarium eſt απο της θαλαττης, *longe a mari*, ut videre licet in his etiam Strabonis locis, quos ſupra attulimus, ubi de *Lanuvio*, & *Lavinio* agebamus p.95. Nolim hic pro certo aſſerere vocem ὑπερ nunquam apud Strabonem *longe* denotare: ſat enim memini, quæ in contrarium docet Salmaſius in Plinianis: quæ quidem licet facile confutari poſſint, cum tamen nec me nunc id facere locus patiatur, nec alius adhuc confutaverit, habeat certe ὑπερ duplicem notionem, donec aliquis exſtiterit, qui hanc ſignificantiam, quo jure quaque injuria τῳ ὑπερ tributam eripiat. Illud certe inficiari nemo poterit ſæpiſſime ὑπερ θαλαττης eſſe apud Strabonem idem ac *imminens in mare*, & plus quam επι θαλαττης, quod eſt ſimpliciter *ad littus*. Sic igitur Geographi verba intelligenda ſunt Æneam condidiſſe urbem μικρον υπερ της θαλαττης *parum mari imminentem*, tantum autem ſpatium hanc urbem occupaſſe, ὁσον εν τετταρσι ϰ εικοσι ςαδιοις, *quantum vigintiquatuor ſtadia comprehendunt*. Aliorum ab hac diverſa interpretationes ſatis confutat illud, urbem ſcilicet fuiſſe prope *Oſtiam*, tum μικρον illud, quod, ſi ὑπερ *longe* explices, ægre cum 24 *ſtadiis* componas, tum ὁσον εν, quod alium ſenſum vix recipere poterit.

Miror autem non parum noſtri ævi decus eruditiſſimum Mazochium ex eo quod legerit apud Strabonem *Heracleam* fuiſſe μικρον ὑπερ της θαλαττης, ſtatim invitis omnibus auctoribus, decreviſſe urbem illam fuiſſe longe a mari *duobus ferme millibus*, cum Strabo non ſolum *Heracleam* ad maris littus collocet, ſed etiam plurimam

ejus

ejus partem *in æquor imminentem*, ὑπὲρ θαλάττης. Hæc quidem veluti in eleganti corpore nævos æquiori animo ferrem, nisi in commentariis in Heracleenses tabulas pag. 110. occurrerent, quibus quidem quam lucem veteri Heracleæ afferre potuit vir doctus, cum etiam post tot ejus labores Heracleæ adhuc situs ignoretur?

Verum ut ad propositum nostrum redeamus, sive *ad littus maris*, sive a mari 24 stadiis remota fuerit urbs primum condita ab Ænea: certe multis superius evicimus urbem primum in Italia ædificatam *Lavinium* non fuisse, & Strabo ipse urbem illam satis a Lavinio distinguit, dum narrat Æneam urbem ὑπὲρ θαλάττης primum, postea bello cum Rutulis confecto, Lavinium condidisse. Vide integrum Strabonis locum, quem adduximus supra p. 103.

Sed fons, unde omnia hæc absurda manarunt, patuit mihi statim atque animadverti doctum virum, ut *Numicium* prope *Lavinium* fuisse ostenderet, adducere Plinii locum l. 3. c. 5. *Oppidum Laurentum, amnis Numicius &c.* quasi *Laurentum*, & *Lavinium* idem fuerit. En igitur quod imposuit Lucatellio: putavit cum Servio, ceterisque, quos superius explosimus *Laurentum*, & *Lavinium* idem fuisse: ideoque quæcumque de *Laurento* veteres habent, ipse ad *Lavinium* torquet: cum hoc prius ostendere debuisset communia eidem urbi nomina fuisse *Lavinium*, & *Laurentum*. Sed vellem moneret saltem Lucatellius se pro his stare in illo opusculo, qui *Lavinium*, & *Laurentum* idem putant, atque hoc quidem, ut ὑπόθεσιν proponere, si libet nunc ὑποθέσεις etiam in Litterariam Rempubl. inferre, ut latius inde luxuriantia ingenia exspatiari possint. Nunc autem ne γρυ quidem de hoc systemate monens,

nens, ita de *Lavinio* verba facit, quasi *Laurentum*, & *Lavinium* idem fuerint, ac nemo id adhuc in dubium revocaverit. Quid vero si sibi ipse contraria frontibus adversis componere conatur? vestibulum ante ipsum Dissertationis, *Laurentum* fuisse etiam antiquius Latino rege, & Æneæ in Italiam adventu evincere contendit: at si *Laurentum* fuit ante Latinum, & Æneam, quinam postea Æneas, ipsomet fatente Lucatellio, *Lavinium* exstruere potuit, cum *Lavinium* idem fuerit, ac *Laurentum*, quod jam etiam si Diis placet, ante lacrymosa Trojæ funera exstiterat? An igitur *Lavinium* cum *Lanuvio* confundit, quod certe fuit supra Ariciam in edito loco?

Sed magis verosimile est *Laurentum*, & *Lavinium* miscuisse, cum omnia fere quæ de *Laurento* habent veteres, *Lavinio* ipse tribuat, atque inde *Patricæ* pergat accommodare. Quid plura? non tanti res quidem est, sed vide sodes, & consule accuratissimum Lexicon του πανυ Jacobi Facciolati: ibi autem invenies *Lavinium* esse *Città Lavinia* (male autem ejus situm describit ex Servio, qui γεογραφουμενα hæc vix summis labris degustaverat, sed quis plura in Lexicis requirat?) *Lanuvium* autem esse *Città Indovina*, *Laurentum* demum ubi nunc *Patrica*: rem certo jucundissimam, qua nos beavit doctissimus Facciolatus. En tibi totum Lucatellii συστημα quo fulcro potissimum nitatur. *Patrica* est *Laurentum*: quæ vero de *Laurento* habent veteres, ipse quo jure quaque injuria tribuit *Lavinio*: *Lavinium* igitur, & *Laurentum* si unum fuerit, & *Patricam Lavinium* esse necessum est: certe nihil argutius, & pressius dici poterat. Sed antequam *Lavinium Patricam* fuisse fateamur, doceat nos oportet Lucatellius,

lius, *Laurentum*, *Lavinium*, *Lanuvium* idem eſſe: quod ſi fecerit, libenter herbam porrigam viro docto. Verum amice moneo clariſſimum Lucatellium, ne Latium iſto modo populare urbibus pergat: quid enim binas ex una *Alba* facere nos juvat, ſi contra ex tribus unam ipſe urbem componere conatur? Nunc autem, donec *Lavinium*, *Laurentum*, & *Lanuvium* idem, unumque eſſe oſtendet, ipſam opuſculi επιγραφην in melius mutari velim, & pro illa, *Dell'antica Città di Lavinio* aptius, & opportunius apponere, *Dell' antica Città di Laurento*.

Atque hæc quidem de *Lavinio*. Miror autem virum clariſſimum, dum multa vetuſtiora affert monumenta, quæ ſuem cum fœtibus exprimunt, pulcherrimi numiſmatis oblitum, quod ſupra pag. 92. accurate nos effingi curavimus. Quod autem affert ex Montfauconio *Antiq. Expl.* p. 159. vol. 2. ſemper mihi vel ſuſpectiſſimum eſt habitum: *ædificium* ξεϛοισι λιθοισι πυχομενον exhibet numiſma; & ſuperiori portæ limini cum fœtibus *ſuem* inſidentem. Quid hoc quæſo? an ſuis imaginem illam repræſentat, quam Lavinii in publico fuiſſe monumento quam plurimi teſtantur, & jam prædixerat Lycophronis Caſſandra v. 1258. ſed vide ſodes: novo architectonices ordine, ædificio illi in arcis modum extructo *templum* impoſitum eſt, ante fores templi *ara*, inde *Æneas* cum patre *Anchiſa* filii humeris innixo, quid tum? non aliter ac pictor ille Horatianus cupreſſum etiam in mediis fluctibus, ſic ibi ſcalptor *Laurum* effinxit. Hæc ediſſerat velim Lucatellius, & eſto mihi vel magnus Apollo. *Lavinium*, *ſus* ſuper Lavinii porta, *Templum*, *ara*, *Æneas* importuniſſime hic cum Patre *Anchiſa*, & *Laurus*, & ſi quæ

præterea ſunt, quæ ibi ſimul conjuncta cernere erit. Heu! *quid non ſperemus amantes? jungentur jam gryphes equis*: exſpecto ut etiam aliquando

Cum canibus timidi veniant ad pocula damæ.

Atat. *Laurus* illa σύμβολον eſt *Laurenti*: ſed quid hic *Laurentum* quæſo? an ſuem *Laurento* in urbe inventam ullus adhuc pronuntiavit? Ego certe quid dicam præterea neſcio, niſi ſi monumentum iſtud ad extremum Latinitatis cadentis ævum libeat amandare, cum *Lavinium*, *Lanuvium*, *Laurentum*, quorum vix tunc memoria exſtabat, promiſcue inter ſe confundere ſolebant.

Verum hic ultra immorari non patitur Lucatellius, meque ad pulchriorum numiſmatum adſpectum pertrahit, in quibus (certe Sulpiciæ gentis numiſmatibus, ut patet vel ex epigraphe *C. Sulpicius C. F.*) cum *ſus* in averſa parte impreſſa ſit, hoc ideo factum putat, quod ſui generis vetuſtatem ad Æneam uſque extenderent Sulpicii. Hoc ridiculum commentum ab Ericio primum excogitatum, miror Vaillantium, alioſque poſt eum libenter amplexos, vel quia naſus illis nullus erat, vel quia meliorem interpretationem afferre deſperabant. Sed ut omittam hoc ineptum σύμβολον ad vetuſtatem gentis oſtentandam, ſus illa, quam invenit Æneas vel in iis, quæ affert monumenta Lucatellius, ſemper multos fœtus enixa conſpicitur, cum hic ſus ſola appareat inter duos hinc inde haſtatos milites, ut bene obſervat ad Sulpiciam gentem Havercampus. Non poteſt igitur hæc ſus aliud συμβολίζειν, quam fœdus inter Roman. populum, & exteros, opera fortaſſe alicujus ex Sulpiciis, quod quidem an Albanum fuerit, an aliud, locus hic non eſt inveſtigare:

&

& ſatis mihi eſt, ſi ſuem, non illam quidem Lavinienſem, aut Albanam, ſed ut fœderis ſignum agnoſcamus, ut pueri etiam ſciunt vel ex noto Maronis verſiculo:

Stabant, & cæſa firmabant fœdera porca.

Cetera vide ſis apud Havercampum in Morellium in gente Sulpicia: quem miror minus hanc ſententiam amplexum, eo quod in aliis numiſmatis ſus, quæ fœdus συμβολίζει, vel aræ impoſita, vel in alicujus manibus conſpicitur, hic autem ſimpliciter inter duos milites: quaſi ante ſacrificium ſuem intactam adhuc exprimere in numiſmate non liceret. Omiſſos autem in præſentia velim eos, qui ut characia aliqua priorem de ſue Lavinienſi opinionem firment, addunt Sulpiciam gentem dictam ita, quaſi *Suiſpiciam*, eo quod ex comite illo Æneæ originem duceret, qui ſuem primus adſpexerit, quaſi aut Latine tunc temporis loquerentur, aut ex Latina lingua origo petenda ſit Hetruſcis fortaſſe iſtis vocibus, quarum magnus in Romanis familiis numerus, quæque, ut *Numa*, *Tullius*, aliaque id genus, vel nihil notant, vel ſi quid notant, ex Hetruſca lingua petendum eſt.

Illud autem factum nollem a viro doctiſſimo, totam ſcilicet de alba ſue fabulam, quam *Albæ* urbi omnes poetæ, & hiſtorici accommodant, ipſum ita *Lavinio* tribuiſſe, ut ne ullam quidem *Albæ* fecerit mentionem; cum Virgilius, cui quidem in hac veteri hiſtoria accuratiſſimo haud reperire eſt parem, nihil prorſus habeat de *Lavinio*. Haud ego inficias iverim Varrone auctore ſuem *Lavinii* triginta porcos albos peperiſſe: ſed ipſemet l. 2. c. 4. de R. R. hoc factum nil aliud portendiſſe affirmat, quam quod *Lavinienſes*

triginta poſt annos *Albam* urbem forent condituri. Nequaquam vero ait Varro ſuem illam ibi *Lavinium* ædificandum indicaſſe : imo ex ejus verbis id colligi poterit , Varronem in ea fuiſſe ſententia , ut *Lavinium* etiam ante Æneam exſtitiſſe putarit . Sed hanc Varronianam oſtenti hujuſce interpretationem ſatis ineptam agnoſcet quiſquis nihil ſue illa indicatum ex ejus ſententia animadvertat , quam quod triginta poſt annis (quos συμβολικως triginta capitum fœtus exprimebant) Lavinienſes condiderint *Albam*. At videſis ut omnia recte procedant in Marone : ſuem *albam* invenit Æneas , & eodem loco ſtatim *Albam* erexit : triginta fœtus enixa fuerat , triginta poſt annis Aſcanius aliam urbem exſtruxit : hanc autem in illius memoriam *Albam* nuncupavit , & quidem *Albam Longam* . Prior autem illa *Alba* , quæ ad ripas Tiberis poſita , ipſi *Albæ* quoque nomen dederat , mox reſpectu *Longæ Albæ* cum *Albula* dici cœperit , Tiberis quoque *Albula* dictus eſt . Hæc ſunt , quæ de hoc *duplicis Albæ* συςηματι commentari potui : ſi quid rectius iſtis noverit Lucatellius , candide impertiri non pigeat : interim his mecum utatur .

VI. Sed jam peracta eſt fabula , & nil aliud fortaſſe *reliquum relinquitur* , *quam datè plauſum poſtrema in Comædia* : ſed cum alteram *de Ara Maxima* fabulam ejuſdem etiam περιπετειας , alio die differre non liceat , nunc quoque (modo audientiam nobis faciatis) ſpectandam ipſam proponere opus eſt . Satis autem ex *Ficu Ruminali* , & *Alba* patet , quam ignari Romanarum rerum ipſi eſſent Romani , quantoque Latinorum hiſtoria magis quam Græcorum incerta ſit , atque confuſa . Sed quid dicemus de *Ara maxima* , de qua ipſi , qui ſuo ævo

ex-

exstare eam adhuc affirmant auctores, adeo nihilominus discrepant inter se, ut nec quis aram illam erexerit, nec quonam urbis loco fuerit, adhuc decerni potuerit? Nolim hic calamistris inurens Romanorum Scriptorum incuriam ostentare: quare, ne in scribendis prologis operam abutamur, age jam sine ullo προαυλῳ, aut προοιμιῳ, fabulam ipsam aggrediamur. Prodeat autem primus in scænam Livius, apud quem l. 1. c. 4. post Caci internecionem sic Herculem Evander alloquitur. *Jove nate Hercules salve, te mihi mater veridica interpres Deum auctorum Cælestium numerum cecinit: tibique aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data, accipere se omen, impleturumque fata, ara condita, atque dicata ait.* Hucusque apud Livium Evander, atque Hercules. Joannes Dujatius in suis ad usum Delphini adnotationibus hæc habet ad hunc locum: *Ita melius, quam ut Sigonius, dextra Herculi data. Hunc locum Turnebus interpretatur, ut Hercules porrecta Evandro manu, divinitatis omen acceperit: seque fata, quæ Carmenta cecinerat, impleturum, aramque maximam dicaturum ostenderit. Et sane dicavit non sibi opinor (quod absurdum Sigonio visum, quamvis ita velit cum Ovidio Solinus) sed Jovi Inventori, cui juvencum ob receptas de Caco boves mactavit. Aram vero illam maximam vocarunt: & quoniam in ea Hercules decimam Jovi obtulerat, Romani Herculi postea ipsi facultatum suarum decimas ibi offerebant.* Hæc Dujatius: sed neque eum, neque Turnebum quid sibi velint intelligere possum: nam si Herculem sibi ipsum aram dedicasse absurdum iidem esse censent interpretes, quanto hic absurdius est Herculem cum Evandro loquentem

in

inducere, quasi thrasonem aliquem, aut pyrgopolinicem, qui se impleturum fata, aramque dicaturum sibi ipse jactet? Scio Turnebum simpliciter aram dicaturum maximam exposuisse, quasi de *Jovis Inventoris* ara loqueretur: verum si ita esset, fata impleri non poterant: neque enim *Jovi*, sed tibi *Hercule*, inquit Evander, hic aram dicatum iri Carmenta genitrix cecinit. Sed fac etiam ita Livium intellexisse, ubinam invenit Turnebus aram *Jovis Inventoris* maximam dictam esse? ubi Dujatius, in ara *Jovis Inventoris* decimas Romanos persolvisse? cedo unam veterum auctoritatem. Sed de hoc loco Livii dicam postea, ubi aliorum sententias de hac ara Herculis maxima attulerimus. Ovidius Fastor. 1. collocat aram,

Hic ubi pars Urbis de bove nomen habet:

idest in foro *Boario*, quod etiam a *bobus* Herculis, qui ibidem pascebantur dictum vult Propertius, aliique. Eodem ex fonte *Baulis* loco inter Misenum, & lacum Bajanum nomen repetunt Servius, & Symmachus l. 1. ep. 1.

Huc Deus Alcides stabulanda armenta coegit,
Eruta Geryonis de lare tergemini:
Inde recens ætas corrupta Boaulia Baulos
Nuncupat occulto nominis indicio.

Sed hoc, prout solent veterum scriptorum etyma, satis ridiculum: illud certe verosimilius, quod conjicio, *Baulos* sic dictos quasi *locum fructiferum* ex Phænicio בול vel יבל quod idem est, unde & mensi *Octobri* יבל nomen datum apud Hebræos, non secus ac Horatius *pomiferum annum* appellat *Autumnum*. Verum e diverticulo in viam.

Dio-

Dionyſius Halicarnaſſeus *aram*, de qua loquimur, ad portam *Trigeminam* ſtatuit, ſeu *Oſtienſem*, quam a foro *Boario* certe non parum diſtare ſciunt omnes, qui vel levi aliqua Romanarum rerum cognitione fuerint imbuti. Marlianus enim, qui portam eam ad *Scholam Græcam* fuiſſe putabat, immane quantum eruditis omnibus a vero aberrare viſus eſt. Vide Roſin. 11. 5. Nard. 7. 3. &c. Dionyſii Halicarnaſſei verba in primordiis Urbis Romæ pag. 31. hæc ſunt: Ἡρακλης δε αλοιων αυτον τῳ ῥοπαλῳ κτινει, καὶ τας βοας εξαγαγων, επειδη κακουργων ὑποδοχαις ευθετον ἑωρα το χωριον, επικατασκαπτει τῃ καλαυροπι το σπηλαιον· καὶ ἱδρυεται πλησιον του τοπου Διος Ευρεσιου βωμον, ὁς εσι της Ῥωμης παρα τῃ Τριδυμῳ πυλῃ, quæ ſic interpretaberis: *Hercules autem baculo ipſum percutiens interfecit, & boves abigens, ut locum aptum eſſe maleficis receptaculum deprehendit, ſpeluncam clava diruit, & prope locum inſtituit aram Jovis Inventoris, quæ ad Trigeminam portam Romæ conſpicitur.*

Præterea Ovidius aram ſibi ipſum dicaſse Herculem dicit, Dionyſius *Jovi Inventori*: Propertius, Ovidius, & alii fere omnes *maximam* hanc aram appellant, cum nihil tamen hujuſmodi habeat Halicarnaſſeus. Adnotanda etiam, quæ Tacitus ſcribit Annal. 15. *Magna ara, fanumque, quæ præſenti Herculi Arcas Evander ſacraverat*: quod certe in aliis auctoribus nunquam occurrit. Quid ſi Virgilius aram a *Pinariis*, & *Potitiis* Herculi erectam affirmat, quos Herculem aræ ab ipſo erectæ ſacerdotes conſtituiſſe ſcriptores omnes alii aperte teſtantur?

Hæc tam varia apud veteres auctores, atque diſcrepantia facile ut componas, duas aras adgnoſcas o-

por-

portet; alteram *Jovis Inventoris*, quam Hercules *Trigeminam* prope portam erexit: alteram, quam Evander, Potitii, & Pinarii, quibus Hercules suæ aræ sacerdotium mandaverat, ipsi *Herculi* in foro *Boario* dedicarunt. Has autem male Ovidius inter se confundit 1. Fastor.

Constituitque sibi, quæ maxima dicitur ara,
Hic ubi pars Urbis de bove nomen habet.

Neque enim sibi, nec in foro *Boario* aram umquam Hercules erexit: nec Propertium ausim excusare, apud quem sic ipse Hercules loquitur:

Maxima, quæ gregibus devota est ara repertis,
Ara per has, inquit, maxima facta manus.

Ubi cum aram Herculi dicatam intelligat, importune Herculem ibi loquentem inducit, jactantemque sibi ipsum aram maximam erexisse: neque enim de illa, quam Hercules ad *Trigeminam* portam *Jovi Inventori* dicavit, Poeta intelligi potest; cum ex Livio, Virgilio, Dionysio, imo omnibus Scriptoribus sit exploratissimum, aram *Herculis* nomini ab aliis erectam, *maximam* apud veteres fuisse nuncupatam: unde satis se imperitum ostendit Dujatius, ceterique Liviani intepretes, qui cum *aram maximam* memoret historicus, ipsi aram *Jovis inventoris* intelligant, quæ *maxima* nunquam dicta fuit. Quanto igitur melius 8. *Æneid.* Maro, qui *aram Herculi* dicatam a Potitiis, & Pinariis refert, & eam quidem *maximam* appellat? Audi sis Evandrum ad Æneam:

Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem: primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper

Di-

Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.

Vides, ut duas hic aras innuat Poeta, *Herculis* alteram, ſeu quam Hercules Jovi erexit, cujus ſacri cuſtos erat *Pinaria*, & *Potitia* domus, alteram, quam Pinarii, & Potitii *Herculi* poſtea ſtatuerunt? Et tamen nemo adhuc, quod ſciam, interpretum hoc animadvertit.

Illud autem ingenue fateor in Evandri oratione non placet apud Virgilium: *quæ maxima ſemper*

Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.

Sane Evandri ipſius genitrix Carmenta cecinerat apud Livium, aram illam non tunc quidem, ſed olim a gente opulentiſſima, a Romanis ſcilicet, *maximam* appellandam: qui tum ob aræ admirabilem vetuſtatem, tum quod Herculi dicata eſſet, quem fere ſemper magnum, maximumque appellare ſollemne fuit, tum præſertim, quod a Romulo ipſo magnis fuerit honoribus culta, *Maximæ* nomine decorarunt. Prima etiam fortaſſe ara fuit, quam veteres Romani coluerunt: in Palatino enim monte erat, ubi Pallanteum, & poſtea prima Romæ veteris incunabula; Aram enim illam, quam Jovi ipſe Hercules extruxit extra veteris Romæ mœnia in ultimo *Aventino* prope ſpeluncam Caci fuiſſe teſtatur Halicarnaſſeus. Hinc non parum miror, quid Evandro in mentem venerit apud Poetam, dum de hac Caci ſpelunca ad Herculem inquit:

Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem, &c.

Etenim cum hæc ſpelunca ad *Trigeminam* fuerit portam, ubi & Herculis ara, ad ultimum ſcilicet *Aventinum*, neſcio an ante ipſum Pallanteum, in luco non procul a Tiberi, Æneæ, Evandro, ceteriſque ſa-

cra ibi Herculi ferentibus ita rupes illa, ubi Caci spelunca fuerat, ob oculos foret, ut, *aspice hanc rupem* Evander dicere potuisset. Sed de Marone plura loqui equidem vereor,

Cujus sacra colo ingenti perculsus amore.

Verum, ut e semita in viam, satis ex his, quæ diximus, patere existimo, ut supra adductus Livii ille locus debeat explicari: neque enim ulla ratione intelligi poterit, nisi vulgatam explodamus lectionem, & cum Sigonio *dextra Herculi data*, pro *Hercules* legamus. Nam Dujatius, Turnebus, aliique, qui vulgatam lectionem retinere conantur, quibus in scopulis nec opinantes illidant, satis visum est. Nunc quam bene omnia collineant, si lectionem Sigonianam admittamus, quæso animadverte: *Jove nate Hercules salve,* (ita Evander ad Herculem) *te mihi mater veridica interpres Deum auctorum cælestium numerum cecinit, tibique aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat. Tum dextra Herculi data, accipere se omen, impleturumque fata, ara condita, atque dicata, ait.* Ita totus orationis tractus unius Evandri erit, qui matris omen se accipere, seque, ut fata implere possit, aram conditurum ipsique Herculi dicaturum pollicetur. Similis est locus Strabonis lib. 5. p. 230. Λεγονται . . . πυθομενον δη της μητρος Νικοστρατης τον Ευανδρον (ειναι δ' αυτην μαντικης εμπειρον) ὁτι τῳ Ἡρακλει πεπρωμενον ην τελευτησαντι τους αθλους θεῳ γενεσθαι, φρασαι τε προς τον Ἡρακλεα ταυτα, και τεμενος αναδειξαι, και θυσαι θυσιαν Ἑλληνικην· ἡν και νυν ετι φυλαττεσθαι τῳ Ἡρακλει· quæ sic interpretor: *Fama est Nicostratam matrem Evandro persuasisse* (*erat ipsa divinandi artis, ut ajunt, peritissima*) *quod fato jam destina-*

natum esset, Herculem postquam labores omnes exantlaverit, in Deorum numerum referendum: hæc ipsum Evandrum ad Herculem retulisse, fanumque ipsi dedicasse, rituque Græco sacra celebrasse, quod nunc quoque in Herculis sacris observatur. Ex his Strabonis verus etiam sensus verborum Livii l. 1. de Romulo intelligitur: *Sacra Diis aliis Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Evandro instituta erant, facit*: neque enim placet, quod Liviani interpretes, & vir doctus etiam in Plinium commentatur, legendum scilicet. *Sacra Diis aliis Albano ritu Græco; Herculi, ut Evandro instituta erant, facit*. Nam si ceteris Diis Græco ritu sacra faciebat, quid adderet *Herculi, ut ab Evandro instituta fuerant*, quasi Græco illa ritu non fierent? Sed omnino, ut diximus, legendum est, cum θυσαι θυσιαν Ελληνικην dixerit Strabo loc. cit. qui etiam ea ibidem addit, quæ maxime opinionem nostram firmare videntur, και ὁ Κεκιλιος, inquit, ὁ των Ρωμαιων συγγραφευς, τουτο τιθετο σημειον, του Ελληνικων ειναι κτισμα την Ρωμην το παρ᾽ αυτη την πατριον θυσιαν Ελληνικην ειναι τῳ Ἡρακλει, idest, *& Cæcilius quidem Romanarum rerum scriptor hoc potissimum argumento Romam a Græcis conditam ostendit, quod ibi patrio, & Græco more sacra Herculi fierent.*

Sed, ut ad propositum redeamus, Tacitus etiam annal. xv. quemadmodum & Livius, Evandrum Aram Herculi erexisse affirmat, *magna ara*, inquit, *fanumque*, *quæ præsenti Herculi Arcas Evander sacraverat*. Ubi tamen numquam Tacitum innuisse illis verbis crediderim, Evandrum aram, fanumque Herculi sacrasse, dum ipse illic adesset: sed το *præsens*, ibi, *propitius*, *utilis*, *juvans* Hercules, interpretandum est, uti apud Virgilium 2. Georg. 126.

. . . . . *quo non præsentius ullum*
Auxilium venit.

& Georgic. 1. 10.

Et vos agrestum præsentia numina Fauni.

ideſt Fauni *propitii*, & quaſi *agreſtum* patroni, non, ut plerique interpretes habent, *propria agreſtum* numina, & in *terris degentia*. Itaque *præſens* etiam ἐπιφανὴς explicari poterit, quo nomine notiſſimum eſt deos apud veteres, & omnes fere poſt Antiochum Perſarum Reges fuiſſe inſignitos; quos quidem laborantibus, afflictiſque ſolatium, & auxilium μετ' ἐπιφανειαν afferre putabant. Romanos etiam Imperatores deorum propria hæc nomina aſſumſiſſe, *præſenteſque*, & *præſentiſſimos*, *conſpicuos*, & *manifeſtos* fuiſſe nuncupatos, nemo vel ex obviis ubique numiſmatis ignorare poteſt. Vide, quæ nos in prima Exercitatione, ubi de *Ecphanto* p. 51.

VIII. Atque hæc de *Ara Maxima* commentabar, cum ecce in Salmaſii Plinianas incido exercitationes, in quibus pag. 3. vir ſummus aram *Jovi Inventori*, atque aram *Herculi* dicatam unam fuiſſe, eamdemque probare conatur. Vix dici poteſt, quantum id moleſtiæ primum mihi exhibuerit: prope animum deſponderam, meaſque lucubrationes tranſverſo calamo delere ſtatueram, aut παλινῳδεῖν omnino potius, quam tanto cum viro in certamen venire, quem quidem quantus in clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam, paulo ante in *ficu Ruminali* expertus fueram. Sed vires iterum ſumere, animumque priſtinum protinus revocare, ut ea, quæ ad Solinum de hac re ille ſcripſerat, attente perlegi: licet enim multos ibi veterum afferat locos, multa in veterum locis acutiſſime animadvertat; nunquam tamen mihi aliqua

ra-

ratione persuadere potuit aram *Jovis Inventoris*, & *Herculis* unam, eamdemque fuisse, nisi aut omnes insanisse veteres, aut contra eorum fidem proprias cujusque conjecturas consistere etiam posse existimemus. Ceterum, ut quam propior nostra veritati sit opinio, quam contra longe Salmasiana ab illa recedat, omnes videant: libet hic e re nata, quæ ille in Solinum adnotavit; accuratius expendere, & pro virili etiam confutare, si prius Solini integrum locum apponamus; a quo cum amentatas sæpe hastas Salmasius acceperit, experiri juvat an & easdem nostris viribus, lacertisque in ipsum retorquere possimus. Sic igitur Solinus in Polyhistoris sui c. I. *Aram Hercules quam voverat, si amissas boves reperisset, punito Caco, Patri Inventori dicavit.*

Hæc ara fuit ad Trigeminam portam, ut supra collegimus ex Halicarnasseo, ubi Caci spelunca: sed hæc non erat *maxima:* posteri *maximæ* nomen aræ illi tantum tribuerunt, quæ Herculi a Potitiis, & Pinariis in foro *Boario* erecta fuit, non vero huic, de qua hic loquitur polyhistor, quamque ipse Hercules ζηνὶ εὑρησίῳ dicavit, seu ut Solinus ait, *Patri Inventori*, idest *Jovi Inventori*, vel quod revera Herculis *Pater* esset, vel simpliciter *Patrem* pro *Jove* posuit Solinus: quem ideo *Patrem* sæpe appellatum vult Porphyrius, quod ad eum omnes gentes referantur. Hæc facile sub silentio præterirem, nisi Grammatici ineptissimi Maronem arguerent, quod sæpe *patrem* Æneam in suo Poemate obtrudit, cum eadem tamen in Jove ratio sit, atque in Ænea:

. . . . . Genus unde Latinum
Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.

quod

quod Virgilius ipſe clarius etiam oſtendit illo verſu:

At Pater Æneas Romanæ ſtirpis origo.

Sed de hoc του patris epitheto adeatur Julius Scaliger 5. Poet.c.3. Sequitur autem Solinus: *Qui Cacus habitavit locum, cui Salinæ nomen eſt, ubi Trigemina nunc Porta. Hic ut Gellius tradit, cum a Tarchonte Tyrrheno, ad quem legatus venerat miſſu Marſiæ Regis, ſocio Megale Phryge, cuſtodiæ foret datus, fruſtratus vincula, & unde venerat redux, præſidiis amplioribus occupato circa Volturnum, & Campaniam Regno, dum attrectat etiam ea, quæ conceſſerat in Arcadum jura, duce Hercule, qui tunc forte aderat, oppreſſus eſt. Megalem Sabini receperunt, diſciplinam augurandi ab eo edocti.*

Miror hic Solinum, poſtquam aram *Jovi inventori* Herculem, ob receptos *Caco punito* boves, dicaſſe narrat, poſtea Cacum alia de cauſſa oppreſſum dicere, quaſi ſui ipſe fuerit oblitus. Sed hoc ſæpe accidit Solino, qui ex tam diverſis auctoribus ſine delectu ſuum opus quaſi variis teſſellis conferruminavit. Hæc autem fortaſſe vera eſt Caci, & Herculis hiſtoria, quam Poetæ inde tot fabellis ornarunt: adeantur Ovidius Faſt. 1. Propertius 1. IV. Virgilius VIII. Livius &, & Halicarnaſſeus in primordiis Romanæ hiſtoriæ, aliique quamplurimi. Eadem retulerat Dio Caſſius, ut colligo èx Tzetze Chiliad. 5. c. 21. quem tamen vir plurimæ lectionis Carminius Falconius in Dionem (ejus copiam fecit mihi amicorum φιλτατος Salvator Spiriti, quem, præter natalium ευγενειαν, moreſque elegantiſſimos, juriſne peritia an bonæ litteræ, an Poeſeos cultioris ſtudium reddat clariorem, ignoro) is Falconius in ſuis in Dionem adnotationibus Tzetzem notat, qui Chiliad. 5. c. 21. τους βοας maſculino genere dixit, cum Chiliad. 2.

c.30.

c.30. de eodem furto loquens fœminas expresserit τὰς βῦς. *Livius etiam*, inquit ille, *fluctuat:* etenim primo ait *aversos boves*, *eximium quemque*: mox *cum quædam ad desiderium relictarum mugissent*. Non fluctuat Livius in hac tam nota Caci historia, sed Falconii cymba tam fluctuosum ingressa pelagum aliquando naufragii periculum subit. Cacus & *juvencas*, & *boves* rapuit, ut diserte habet Maro:

Quattuor a stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.

Hinc mutant, ut libet, sæpe genera Auctores, dum modo ad *tauros*, modo ad *juvencas* referunt. Et consultissime Livius, & Virgilius, cum de mugitu in spelunca loquuntur, fœmineum tantum genus usurpant, non quod fœminæ solæ illic essent, sed quod ipsæ facilius matrum discessu mugiri poterant, ut matres filiorum absentia: quas quidem mugisse testari videtur Livius illis verbis *cum actæ boves quædam ad desiderium relictarum mugissent*, illas vero e spelunca contra respondisse Virgilius:

Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, & Caci spem custodita fefellit.

Sed nescio quid sibi velit vir doctus loc cit. dum Caci boves, *si personam detrahes fabulæ*, *fœminas* fuisse dicit, testemque adducit Dionysium. At nihil hujusmodi Halicarnasseus, qui id habet tantum, Cacum nempe regulum fuisse, qui in castra Herculis irrumpens magnam inde *prædam* retulit. Verum si ideo boves *fœminæ* esse debuerant, quod veram militarem λεῖαν, sive *prædam* exprimerent: nullus dubito, quin, si pro *præda* veteres scriptores *spolium*, aut aliud hujusmodi nomen hic usurpassent, *boves neutras* tunc nobis

bis etiam Falconius obtruderet: præfiſcine! quid acutius excogitari potis fuerat?

Ceterum veram Caci hiſtoriam aliter narrat loc. cit. Dionyſius, & Servius ad 8. Æneidos, qui Cacum Evandri nequiſſimum ſervum a ſorore ejuſdem nominis proditum teſtatur, *Caca* ſcilicet, ſiquidem Lactantius l. 1. de ſal. Rel. *Colitur*, inquit, *& Caca, quæ Herculi fecit indicium de furto boum, divinitatem conſecuta, quia prodidit fratrem*. Sed redeamus ad Solinum, qui poſtquam de *Ara Jovis inventoris* verba fecerit, addit nunc de *Ara Herculis maxima*, quæ ſequuntur: *Suo quoque numini idem Hercules inſtituit Aram, quæ maxima apud Pontifices habetur, cum ſe ex Nicoſtrata Evandri matre, quæ a vaticinio Carmenta dicta eſt, immortalem comperiſſet fore.*

Idem ſenſiſſe videtur Ovidius; ſed abſurdum eſt Herculem ſibi aram dedicaſſe: adi, quæ nos in principio hujus Exercitationis. Excuſandi tamen veteres auctores, qui hæc ſcribebant, cum jam in Deorum numerum Hercules fuerat relatus: unde aliquid hac in re ſibi licere exiſtimarunt: ita etiam multa ævo noſtro de magnorum virorum pueritia, & adoleſcentia narrantur, quæ minus a veritate ab horrere putamus, eo quod eos jam ætate provectos mira nunc, & magna in diem gerere videmus. Ceterum hoc fecit olim pater Herculis Jupiter, quem Sacra Hiſtoria apud Lactantium l. 1. de Falſ. Relig. narrat *in tantam inſolentiam veniſſe, poſtquam rerum potitus eſt, ut ipſe ſibi fana multis in locis conſtitueret*. Porro Nicoſtratam dictam Evandri matrem teſtatur etiam Strabo l. v. p. 230. πυθομενεν δε της μητρος Νικοςρατας τον Ευανδρον, ειναι δ' αυτην μαντικης εμπειρον, nec dubium, quin a vatici-

tici-

ticinio dicta fuerit *Carmenta*, cum hoc nomen & aliis fatidicis tributum ſit. Ita in celebri marmoreo monumento Rodulfi Cardinalis Carpenſis apud Pighium in ſua *Themis Dea* in Gronovii *Theſaur.Græcar. antiq.T.IX.* legitur, *Themis Carmenta*, ideſt *Themis fatidica*, ut & Ovidius appellat *Metam.* 2. *v.* 370.

Corycidas Nymphas, & numina montis adorant,
Fatidicamque Themin, quæ tunc oracla tenebat.

Sed iterum Solinus in ſcænam: *Conſeptum etiam, intra quod ritus ſacrorum factis bovicidiis docuit Potitios, Hercules inſtituit. Hoc ſacellum Herculi in foro Boario eſt, in quo argumenta & convivii, & majeſtatis ipſius remanent.* Nullus dubito, quin *Ara Maxima* fuerit intra hoc ſacellum, quod in foro *Boario* collocat Solinus, ubi ara Herculi dicata, quam *maximam* appellarunt. Hoc autem fanum ſive ipſe ſibi Hercules, ſive ei Evander, & Potitii cum ara ipſa poſuerunt, collapſum tandem vetuſtate fuiſſe crediderim; ita ut, cum M. Octavius Herennius Tibicen, ut habet Maſurius Sabinus apud Macrobium *l.*3. *Satur.* 1. 6. *Herculi Victori* ædem in foro *Boario* poſuiſſe dicatur, eodem in loco hanc ædem erectam, ubi olim ſacellum illud, facile mihi perſuadeam. Contra, cum aram *Jovi Inventori ad portam trigeminam Herculis dicaverit*, ibi etiam ſacellum erexiſſe, & lapſu temporis dirutum exiſtimarim, cum ad trigeminam portam *Victori Herculi* ædem poſuerit idem Herennius, Plinius *l.* 34. *c.* 8. meminit etiam Herculis Triumphalis: *Herculem ab Evandro ſacratum in foro Boario, qui Triumphalis vocabatur, quique per triumphum amiciri ſolitus erat habitu triumphali*. Sed *Hercules Triumphalis* quem Plinius in foro Boario collocat, ideſt in VIII. Urbis regione, ſtatui-

tur ad *XI*. ad portam trigeminam cum *ara maxima* Festo Victore; & ab Aur. Rufo cum *ara maxima* in regione circi maximi: quod mirum Salmasio videri minime debuerat, quippe qui prudenter Herculem *Victorem* eundem, ac *Triumphalem* esse statuit. Herculis autem *Victoris* duas fuisse ædes, in foro alteram Boario, alteram ad *portam trigeminam*, jam vidimus ex Macrobio. Atque hoc etiam manifeste ostendit duas aras fuisse & diversas, Herculis alteram in foro Boario, alteram Jovis ad portam Ostiensem. Una autem tantum istarum maxima fuit: sed quænam? illa nimirum *Herculi* in foro Boario dicata, ut supra vidimus, non illa Jovis ad portam trigeminam, ut male Victor, & Rufus.

Addit Solinus: *Divinitus in Sacellum illud, neque canibus, neque muscis ingressus est: etenim cum viscerationem sacrificulis daret, Myjagrum Deum dicitur imprecatus, clavam vero in aditu reliquisse, cujus olfactum refugerent canes: id usque nunc durat.* In quibusdam editionibus *muscarum Deum* antea legebatur, quod a glossemate aliquo videtur irrepsisse. Recte igitur Salmasius ex M. SS. *Myjagrum* reponit, cujus & Plinius meminit, cui non Aegyptii modo, sed & Græci multis in locis sacra sæpe facere consueverunt. Vide quæ in hunc locum eruditissime Salmasius congessit. Illud autem in præsenti non parum adfert admirationis, Lucianum scilicet, qui muscæ laudes elegantissima oratione est prosecutus, hoc tamen prorsus omisisse, quod certe multum illic ei prodesse poterat. Porro pro *Sacrificulis* Salmasius reponit *Sacriculis* in Solino. *Sacrificulus* enim nisi eo sensu, quo *Regem Sacrificulum* veteres appellant, hoc est, qui Sacris præest,

& Sa-

& Sacra certis ritibus ordinat, Latinum nunquam fuisse contendit: sed quam recte, ipse viderit. *Sacrificulus*, & *Sacrificus* quisque est, qui sacra faciat, & Sacerdotes omnes jure hoc nomine appellari possunt, quod vel unus Suetonii locus satis ostendere poterit in Domit. *c.*1. *mane Isiaci celatus habitu, interque Sacrificulos vanæ superstitionis*. Ubi cum *Sacrificulos* dicit, certe Sacerdotes quosque intelligit, cum unus *Rex Sacrificulus* esset, quod nomen nil aliud latinis auribus sonat, quam *Rex Sacerdos*, *Rex Sacerdotum*, *Rex Sacrorum*.

IX. Hanc autem viscerationem, quam sacrificulis Herculem dedisse Solinus auctor est, Evandrum in iisdem Herculis Sacris dedisse narrat Virgilius *l.* 8.

Tum læti juvenes certatim, Aræque Sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris,
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant,
Vescitur Æneas simul, & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.

Ubi opportune Servius monet visceratione epulum esse, non quod ex *visceribus* tantum, ut vulgus putat, sed ex qualibet carne fieri solebat in Sacrificiis: *viscus* enim, & viscera quidquid sub corio est Latinis appellatur, ut multis ibi docet optimus Grammaticus: qui & alia ad Herculis sacra pertinentia affert *loc.cit.* dum *perpetuum bovem* apud Maronem explicare conatur: *Aut*, inquit, *secundum Homerum intelligendum, quod dicit carnes dorsi apponi solitas honorabilioribus, ut sit sensus talis: Posuit ante eos magni bovis carnes eas, quæ apud majores in honore fuerunt: aut revera perpetui: nam de hoc bove immolato Herculi carnes carius vendebantur causa religionis, & inde redimebatur, qui ex illius precio comparatus quasi perpetuus videbatur:*

Hasce germanas gerras unde hauserit bonus Grammaticus ignoro. Illud scio *perpetuum tergum bovis* idem esse apud Maronem, ac *perpetua palus*, *&* *perpetuæ munitiones* apud Cæsarem *l. 6. cap.* 57. *Bel. Gal. & l.* 3. *Bell.civil.* idest *non interruptæ*, *longæ*, *continuæ*, ut & apud Ciceronem sæpe *viæ perpetuæ*, *perpetui montes*, *perpetua historia*, atque alia id genus innumera, quæ singulis paginis occurrunt: & ne a Virgilio abeam, *Æneid.* 5. *v.* 178.

Perpetuis soliti Patres accumbere mensis.

Quas quidem venditas, & iterum redemptas ne ipse quidem Servius dixerit.

Haud temere prætereunda, quæ idem Servius ibidem animadvertit, *lustralia exta* scilicet apud Maronem *pinguia* intelligenda: *Moris enim fuit completo lustro pingues victimas offerre Censores, aut certe de quinquennali bove, idest perfectæ ætatis*. Hinc enim multa lux Livio offunditur, apud quem *l.* 41. *c.* 15. vox *Sescennaris* occurrit adeo obscuræ significationis, ut Delio natatore opus esse crediderint interpretes, quorum tamen nemo adhuc unus veram hujus ῥήσεως notionem animadvertit. Livii ipsius verba hæc sunt loc. cit. *Dum de his rebus in Senatu agitur, Cn. Cornelius evocatus a viatore, cum templo egressus esset, paullo post rediit confuso vultu, & exposuit Patribus, bovis Sescennaris, quem immolavisset, jecur defluxisse*. Quid hæc velint sibi verba, explicare conatur sanctioris Latinitatis promuscondus diligentissimus Jacobus Facciolatus in suo Lexico: *Sescenar, vel Sescenaris vox antiqua: videtur esse a Sacena, quæ vox apud Festum exponitur dolabra pontificalis: itaque Sescenarem bovem possumus intelligere, qui hujusmodi dolabra percussus, mactatusque est*: hæc

ille:

ille: ubi & *Sescenarem* simplici littera *n* scribere Facciolatum animadvertes, ut facilius a *Sacena* deducat. Audacius adhuc Joannes Dujatius, cujus hæc verba ad Livium: *An a Sacena, quæ & Scena, & fortasse Sescena (quo nomine appellatur dolabra Pontificalis apud Festum) dictus bos Sescenaris eo cultri genere percussus a victimariis?* Hæc Dujatius, qui cum Facciolato amice conjurare videtur: sed nimis longe petitum etymon, & durius, quam ut eruditiores aures ferre possint a *Sacena* Sescennaris: & levis nimium Dujatii suspicio *Scenam* non modo *Sacenam*, dictam esse, sed etiam *Sescenam*, cum nulla veterum auctoritas afferatur. Imo & vox ipsa *Sacena* suspecta nimis est eruditissimo Mazochio, qui in exasciato de Ascia commentario *p.* 158. Festi verba, *Scena ab aliis, a quibusdam Sacena appellatur dolabra Pontificalis*, sic restituit, *Scena ab aliis: a quibusdam Scæna appellatur, &c.* Haud temere adstipuler viro doctissimo: etenim si ita esset, diceret Festus *Scena ab aliis, a quibusdam Scæna scribitur* potius, quam *appellatur*, quod verbum vocem a priori diversam indicare videtur. Jam vero & aliam conjecturam affert Dujatius: *an legendum*, inquit, *Sagenaris quasi opimi, & publici saginati bovis quod Gronovio non displicet? Varro certe sagenantur pro saginantur dixit*. Felicior certe postrema hæc Dujatii expositio, quam prima illa de *Sacena*, licet eam potius amplexus sit doctissimus Facciolatus.

Ego vero *bovem Sescennarem*, idem ac *Sexennalem* esse censeo. Veteres CS pro X usurpasse, & inde per methatesin SC pro CS aliquando etiam occurrere nemini latet, qui modo veterem scribendi rationem vel per transennam adspexerit. Verum & *Sexennalem* pro *Sescen-*

ſcennarem levi admodum mutatione legere apud Livium poteris, & *Secſennarem* etiam ſi libet unius litterulæ tranſpoſitione, ſic enim antiqui loquebantur, præſertim cum Livius verba, quæ ad ſacra pertinent, eadem ratione, ac in Pontificum libris eſſent, ſemper fere nobis obtrudat. Eadem ſcribendi ratio eidem Livio tenebras offudit *l.* 4. *c.* 3. *dec.* 3. *Flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat etaros procul iis, quæ inhabitabantur.* Laurentius Valla legit *præterfluebat muros*: Sigonius, aliique *præterfluebat & agros*, Gronovius *præterfluebat Æſaros.* Sed omnino legendum cum Salmaſio: *Flumen, quod medio oppido fluxerat extra frequentia tectis loca præterfluebat: & arx procul iis, quæ inhabitantur &c.* Scriptum fuit vetuſto more & *arcs*, inde factum *etaros*, ab iis, qui CS pro X poſitum ignorabant. Lege igitur meo periculo apud Livium *ſeſcennaris*, vel *ſecſennaris*, vel ut nunc ſcribimus *ſexennalis*. Nec mirabitur Livium bovis immolati ætatem tam diligenter adnotaſſe, quiſquis ſciat veteres in eligendis hoſtiis, victimiſque ætatis quoque rationem habuiſſe, ut vel ex Poetis manifeſtum eſt, apud quos *horna*, *biennis*, *bima* hoſtia, atqua alia id genus uſque ad faſtidium occurrunt. Hebræos etiam, & Græcos religioſe id admodum obſervaſſe comperimus. *Numeror.* 15. 27. *Quod ſi anima una neſciens peccaverit, offeret capram anniculam pro peccato ſuo. Et Levit.* 14. *a* 10. *die octavo aſſumet ovem anniculam.* Sic etiam *Exod.* 29. *v.* 38. *Levit.* 23. *&* 18. atque alibi ſæpius: *triennem quoque vaccam, & trimam capram* in *Geneſi* legimus: *Sume*, inquit Dominus ad Abram, *mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem*

quo-

quoque, *&* *columbam Genef.* 15. *v.* 9. atquæ hæc apud Hebræos: Græcis etiam eamdem fuiffe in facrificiis religionem vel Homerus teftari poterit, quem id imprimis in animo habuiffe deprehendi, ut ætatem animalium immolandorum femper peculialiter notet, eaque aliis alia ætate Diis mactata oftendat. Ita *Iliad. D. v.* 403. Jovi Agamemnon immolat *βȣν πιονα ϗ πενταετηρον*. Contra *Iliad.* Z. *v.*274. Hector matrem monet, ut duodecim anniculas boves Minervæ fe facrificaturam voveat:

> *Και ὁ ὑποσχεσθαι δυο δεκα βουν ενι νηῳ*
> *Ηνις ἠκεςας ἱερευσεμεν.*

Et v. 305. Theano ad Palladem:

> *. . . . τοι αυτικα νυν δυο ϗ δεκα βους ενι νηῳ*
> *Ηνις, ηκεςας ἱερευσομεν.*

At Iliad. H. v. 313. ubi de Jovis agitur Sacrificio bovem ut fupra Iliad. 3. quinquennem obtrudit:

> *Τοισι δε βȣν ἱερευσεν αναξ ανδρων Αγαμεμνων*
> *Αρσενα πενταετηρον ὑπερμενεει Κρονιωνι.*

Semper igitur Jovi *quinquennalem* bovem divinus vates affignat, ita ut merito Servius in facrificiis, quæ Jovi expleto luftro fieri apud Romanos confueverat, quinquennalem bovem mactatum effe dixerit, eo quod perfecta hæc effet ætas, ut ipfemet explicat. Bene igitur Livius ait Jovi immolatum bovem *fefcennarem*, feu *fexennalem*, quemadmodum *quinquennalem* apud Homerum; utrumque enim eft perfectæ ætatis indicium.

X. Sed quo me unius voculæ abripuit interpretatio? Longum nimis *επισοδιον*, & quod juftæ fabulæ partem implet per fe ipfum vix æquis fpectatoribus ferendum videretur, nifi quod cum in Solinum, & quidem contra Salmafium commentemur, hæc aliter tractare non licuit,

licuit, quam eo ſcribendi genere, quo ipſe in Solinum potiſſimum uſus eſt. Quid vero? ſi hanc de voce *ſeſcennari* διατριβὴν excipias, cetera omnia quæ interſati adhuc ſumus, exodia quidem, ſed adeo τῳ δραματι neceſſaria, ut ſine iis fabulam peragere omnino foret indecorum. Sed jam tempus eſt, ut ad Salmaſii objecta propius accedamus: qui cum ſciret unam fuiſſe apud veteres *Aram Maximam*, & e contrario *Aram Jovis Inventoris*, atque *Herculis* veteres memorarent, ne duas *Aras Maximas* induceret, unam utramque fuiſſe oſtendere conatur. Hæc autem cum nimis vetuſtum fuerit negotium, ideo Scriptores cuinam Deorum dicata ipſa eſſet ignorantes, alii *Herculi*, alii *Jovi* erectam narrant. Hoc eſt totum de *Ara Maxima* Salmaſii συςημα: quod quantum a veritate abhorret, ſatis ſupra viſum eſt tot veterum adductis auctoritatibus, qui alteram in foro Boario, alteram in ultimo collocant Aventino. Quænam ergo in Scriptoribus de hac *Ara* eſt diſcrepantia? Eccillam: Duæ erant aræ eadum vetuſtate inſignes, *Jovis* altera, altera *Herculis* nomini dicata: neſciebant quænam earum eſſet *Maxima:* ideo alii *Jovis*, alii *Herculis* aram *Maximam* nobis obtrudebant. Sed hinc potius duas *Aras Maximas* exſtitiſſe, quam unam utramque fuiſſe ſequeretur: cum aperte veteres ſcriptores eas ſecernant, Dionyſius præſertim, qui alteram in Aventino, alteram in foro collocat Boario. Omnino igitur diverſa ab *Ara Jovis Inventoris*, *Ara Herculis* fuit: ſed una tantum earum *maxima* dicta eſt. Sed quænam illa? Ara certe Herculi erecta a Potitiis & Pinariis, ut ſupra luculenter oſtendimus. Neque enim ex tot veteribus auctoribus ullus aram *Jovis Inventoris Maximam* nuncupavit, præ-

ter

ter posterioris ævi auctores Festum, & Victorem, ductos fortasse ex nescio cujus incerti de Romanorum origine auctoris fragmentis, quæ an ipsa Victorem, Festumque in errorem induxerint, an ex Festo, & Victore potius ad nos derivata fuerint, ignoro.

Nunc autem vide sodes, quam transversum sæpe agat virum doctum male hoc excogitatum de *Ara Maxima* σύστημα. *Aram Hercules, quam voverat, si amissas boves reperisset, punito Caco, patri inventori dicavit*, inquit Solinus. Hic autem primum Camertem Salmasius objurgat, quod *Aram* hanc Solini, quam Jovi Inventori Hercules dicavit, ab ea distinguit, quam sibi ipsum dedicasse, & *Maximam* appellatam Solinus narrat. Sed eo potissimum nomine illum reprehendit, quod de hac *Ara Jovis Inventoris* Livium lib. I. Virgilium VIII. Ovidium *Fast.* I. ceterosque Auctores loqui existimavit, dum *Aram Maximam* commemorant. Sed ipse tamen Salmasius paullo infra Propertii illud illustrat ex lib. 4. eleg. 9.

Maxima, quæ gregibus devota est Ara repertis,
Ara per has, inquit, Maxima facta manus.

atque ait hanc esse, quam Solinus Herculem vovisse narrat, si boves reperisset. Sed si ita est, ubi hic Camertis error? *Ara*, quam *Jovi inventori* vovisse, & erexisse tandem Herculem Solinus affirmat, nunquam, Salmasio ipsomet teste, *Maxima* dicta fuit: quinam igitur de *Ara* illa Poeta intelligendus est, cum *Maximam* appellat? Vel *Ara Jovis Inventoris* etiam *Maxima* appellatur, & nunquam errasse Camertem putandum est, quod de *Jovis Inventoris Ara* Livium, Virgilium, aliosque Auctores loqui existimavit, cum de hac *Ara* verba faciunt: vel *Maximam* eam veteres

nunquam vocitarunt, & in eodem Camertis errore Salmasius versatur, qui ita Propertii allatos explicat versus, ut *Aram Jovis* Poetam ibi *Maximam* vocasse crediderit.

Addit Salmasius auctores non duas *Aras*, sed unam tantum *Maximam* numerare, in hoc vero solum dissentire, quod hanc *aram maximam* alii *Jovi Inventori* ab Hercule, alii ab Evandro *Herculi*, alii autem ab ipso Hercule *sibi* positam narrant: gerræ germanæ. Duas *Aras Maximas* fuisse nemo, nec veterum, nec recentiorum unus dixit. Sed non ideo, quod una erat apud veteres *Ara Maxima*, sequitur inde *Aram Jovis Inventoris* ab Hercule, & *Aram Herculi* ab Evandro dicatam unam eamdemque fuisse; cum diserte eas secernant auctores, Solinus præsertim, qui primam *Jovi* ab Hercule, alteram ab ipso *sibi Hercule* positam scribit: quem tamen falsi arguere Salmasius ausus est: sed qua de caussa, cum nec veterum ullus sit, qui Solino adversatur, & iis, quæ ipse narrat, aliorum Auctorum loci clarius explicentur? Parem præsefert audaciam, dum Panvinium notat, quod in undecima regione Urbis *aram maximam* Herculis, & Aram Jovis quasi diversas recenseat. Sed mirum, quantum in tota hac de Ara Maxima disputatiuncula vir doctissimus cæcutit.

Suo quoque Numini idem Hercules instituit aram) Delrius *suo nomini* legebat, quem arguit Salmasius, quod Ara illa Herculis nomini inscripta non erat, sed simpliciter *Ara Maxima*. Quod si Herculis etiam nomen exstitisset, non adeo veteres inter se discreparent, dum alii Jovi, alii Herculi dicatam asserunt, λῆροι λήρων. Exciditne tanto viro *nomen* sæpe *famam*, *celebritatem*, *nobilitatem*, *honorem*, atque alia hujusmodi signare apud veteres? Ita ut

A-

Aram ſuo nomini inſtituit, aliter Salmaſius explicare non poterit, niſi *Aræ ſuum nomen inſculpſit?* Dii boni! ut luſciniolæ quoque aliquando deeſt cantio!

Sed *aram ſuo nomini inſtituit*, ſimpliciter intelligere poſſumus *ſibi ipſi*: nihil frequentius apud veteres. Livius *Romanum nomen*, *&* *Cæninum nomen*, pro Romanis, & Cæninenſibus, atque alia id genus ſæpiſſime: ita etiam *meum nomen*, *ſuum nomen* pro *me* pro *illo* dici poteſt: *Aram Hercules ſuo nomini*, ideſt *ſibimet ipſe inſtituit*: notum vel iis, qui non dum ære lavantur; quod tamen ignoraſſe videntur Velleji interpretes, qui cum *n. 69. Vatinium nulli nomini non eſſe poſtferendum*, dixiſſet, crucem Grammaticis fixit. Puteanus conjiciebat *nulli minimo*: alii *nulli homini*. Manutius autem præ ceteris argutatur: putat Vellejum ſcripſiſſe ſimpliciter, *Vatinium nulli non poſt ferendum*: unde gloſſema *nulli*, ideſt *nemini*, quod codici inſertum tandem *nomini* ſcribi cœpiſſe amanuenſium imperitia. Sed omnino *nullum nomen*, idem eſt ac *nemo* apud Paterculum, ut *Romanum nomen*, Romani ipſi apud ceteros Scriptores. Tam parva res tantos viros potuit impedire.

Quæ Maxima apud Pontifices habetur) Salmaſius legit *maximi*, atque ideo *Aram Maximam* fuiſſe contendit, quod *maximi* apud omnes haberetur. Haud reprehenderim: ſed illi tamen vulgata lectio magis prodeſſe poterat: cum enim *Aram Herculis* hic *maximam* dictam eſſe Solinus, ut ceteri, affirmet, contra vero incertus Auctor de Romæ origine apud Salmaſium *Aram Jovis maximam* vocet, facile inde colligere poterat Herculis, Joviſque *Aram* unam, eamdemque fuiſſe, cum tantum unius veteres *Aræ Maximæ*

faciant mentionem. Sed ne hæc quidem vidit Salmasius, quæ ad rem suam maxime faciebant: quantominus illa, quæ sibi hac in re potissimum adversabantur?

Hoc Sacellum in Foro Boario est) Hic iterum de Ara differit Salmasius, & nihil tot veterum locos sibi adversos, quos supra nos in partem attulimus, animadvertens, unum affert Ovidii, quem suæ in speciem opinioni contrarium ipsemet esse fatetur. Is est Fast. 1.

Immolat ex illis taurum tibi Jupiter unum
Victor, & Evandrum, ruricolasque vocat:
Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur Ara,
Hic ubi pars Urbis de bove nomen habet.

Nam cum *Jovi* immolasse dicat, antequam sibi *Aram* constitueret, aperte ostendit Ovidius, ut Salmasius observat, aliam fuisse *Aram* illam, in qua Hercules *Jovi* immolavit, ab illa, quam *sibi* erexit. At dum se expedire non potest, ὕστερον πρότερον Poetis non insolens in allatis versibus commentatur, quasi prius cecinisset Ovidius

Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur Ara

postea vero: *Taurum tibi Jupiter unum immolat, &c.* Sed quid unquam ad Scriptorum ita locos depravandos Salmasium impellit? cedo unam tandem veterum auctoritatem, quo suam opinionem defendere posset: æquiori animo feram. Sed cum omnes refragentur Auctores, quorsum ad firmandas inutiles conjecturas tanta moliri opus est? Præterea si ipso Salmasio etiam adstipulante, veteres non duas *Aras Maximas*, sed unam fuisse commemorant, in hoc tantum inter se discrepantes, quod hanc alii *Herculi*, alii *Jovi* dicatam scribunt, nemo tamen utrique, quod ne

Sal-

Salmasio quidem unquam in mentem venit: quid illorum carminum sollicitat sensum, quæ si ita, ut ille vult, accipiantur, illud omnium quam maxime absurdum sequeretur, Herculem scilicet sibi eamdem, & *Jovi Aram* dedicasse? Sed nimius eruditionis ardor transversum sæpe agit summum virum.

Jam vero hic Salmasius nescire, cui potissimum credat, Ovidio ne, qui in *Foro Boario* illam collocat, an aliis, qui ad *circum maximum*. Tandem eam non *in foro boario* sed alio in loco potius quovis pretio fuisse contendit, Solinumque præ ceteris antestatur, qui cap. 1. pag. 2. *idem Hercules*, inquit, *sibi Aram constituit &c.. . . . Sacellum quoque intra quod ritus Sacrorum factis bovicidiis docuit Potitios: hoc Sacellum Herculi in Foro Boario est*, *&c.*uti supra recensuimus. Ex quibus jam allatis verbis Aram in *Foro Boario* nunquam fuisse colligit: quod cum de *Ara Maxima* simul, & *Herculis Sacello* loquatur Solinus, atque hoc in *Boario Foro collocat*, *palam est*, inquit, *Aram Maximam ibi non fuisse*: quasi vero intra *Sacellum* illud esse non posset, aut si extra foret, *Aram*, *&* *Sacellum* eodem in Foro Boario esse non liceret. Verum si eo quod sacellum, & aram diviserit Solinus, colligitur aram non fuisse ubi sacellum, contra eodem loco fuisse similiter inferri poterit, quod Tacitus utrumque conjunxerit: *magna ara fanumque*, *quæ præsenti Herculi Arcas Evander sacravit*. Sed vide hominis ingenium: paullo superius Solinum, ut falsum & ineptum rejecit, quod *Aram Herculis* ab illa *Jovis Inventoris* distinguat, cum tamen omnes idem Veteres sensissent: nunc male intellecta Solini verba eadem in περιοδῳ, contra omnem veterum auctoritatem de situ *Aræ Maximæ* opponit.

Tan-

Tandem Dionysii verbis rem conciliare, quod ille prope *Forum Boarium*, non *in Foro Aram* fuisse narrat: unde suspicatur hujusmodi erectam in loco, ut & ad *forum*, & ad *Circum maximum* referri posset. Sed integrum Dionysii locum legisse Salmasius non videtur; qui in primordiis Urbis Romæ apertissime *Aram Iovis Inventor s* ab ara *Herculi* dicata secernit, atque hanc quidem; prope *Forum boarium*, illa vero ad *Portam Trigeminam* collocat, quæ a *Foro boario*, longius distat, quam ut locum Salmasius inveniat, ubi si *Ara* fuerit, ad forum simul, & *Portam Ostiensem* pertineret. Hinc iterum in Solinum, aliosque invehitur, qui male hæc inter se confuderunt, duasque *Aras* Herculis admittit, minorem alteram dictam, alteram majorem, aut maximam: sed utramque *Herculi* erectam affirmat: & quæ Auctores de *Jovis Inventoris Ara* narrant ad alteram istarum esse referenda: cum si diversam eam fuisse putemus tres inde *Aræ Maximæ* evadant necesse est. Nolo amplius hic immorari, cum satis superque pateat quantum hæc & inepta sint, & nulla veterum firmata auctoritate, quantumque sibi ipsa invicem opponantur. Unum addo Salmasium eo potissimum a veritate hic longius aberrasse, quod male Auctorum locos intellexerit, quos, dum *Jovis Inventoris Aram* ab illa *Herculis* distinguunt, *duas Aras maximas* continuo induxisse putavit. Ideo in unam reducere utramque conatus est, sed quam infelicibus auspiciis, omnes vident.

Quæ vero, PASSERI eruditissime, ex tam variis Auctorum sententiis certiora, & verisimiliora colligere potui; ut paucis rem absolvam, hæc sunt. Ara ubi Hercules sacra fecit, Potitiis, & Pinariis Sacerdotibus electis, fuit ad *Tri-*

ge-

geminam portam, prope *Caci ſpeluncam*, παρα τριδυμῳ πιλῃ, πλησιον του σπηλαιου, atque hæc fuit Διος Ευρεσιου βωμος, ſeu *Ara Iovi Inventori* dicata. Ara vero, quæ *maxima* a Romanis dicta, fuit *in Foro Boario*, quam Potitii ipſi, & Pinarii Herculi erexerunt. Quod autem ſolus Tacitus narrat *Aram* ab Evandro erectam eſſe, de hac poſtrema intelligendum eſt quam Potitii & Pinarii una cum Evandro poſuerunt: quamvis melius Dionyſius, qui hanc ab illis diverſam oſtendit, parvulamque, & tumultuario opere extructam hanc *Aram* fuiſſe docet, ut *Herculi* Evander ſacra faceret. Ita & veteres auctores conciliantur inter ſe, & *Aram* Herculis *Maximam* diverſam ab illa Jovis Inventoris habemus: quam quidem Urbe expellere cupiens Salmaſius, tandem Aram, quæ tot annorum ſpatio pleno jure Romana civitate fruebatur, in barbarorum inſulas amandavit. Nunc autem videant doctiores, tuque in primis, BAPTISTA doctiſſime, an poſt tot quæ in medium attulimus argumenta, æquum ſit, ut de integro Romanam Civitatem, ſtatumque priſtinum ſaltem jure poſtliminii per omnia recipiat.

IN-

INDEX AUCTORUM,

QUI IN HOC OPERE RECITANTUR, NOTANTUR, VINDICANTUR, ILLUSTRANTUR, EMENDANTUR.

I

K

L

M

N

O

Palme-

INDEX

RERUM, ET VERBORUM.

A

B

Per-

Sile-

Adm. Rev. D. Franciscus Pertusius S.Th. Professor revideat, & in scriptis referat. Datum Neap. die 14. Decembris 1758.

I. SANSEVERINUS EP. PHILADEL. VIC.GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

EMINENTISSIME PRINCEPS.

EX tot virorum doctorum lucubrationibus, quæ in diem magno in numero excuduntur, nullum politius, elegantius, doctius, majorique admiratione dignum adhuc opus in lucem prodiit, quam hic mole quidem exiguus, rerum autem reconditarum varietate spississimus *Xaverii Matthæi Variarum Exercitationum per Saturam Liber*. Nam, ut cetera mittam, quæ alii libentius admirentur, eo acumine, critice, eruditione tot implicatissimos Sacrarum litterarum nodos in binis hisce Exercitationibus explicuit, ut nemo vel ex iis, qui in his toti studiis integros vitæ annos exegerint, meliora in medium proferre umquam possit. Hæc quidem in omnibus admiranda: sed multo magis in adolescentulo, qui tertium ætatis lustrum vix adhuc excesserit. Certe post hominum memoriam primus eo ætatis opus tanta Latinarum, Græcarum, Hebræarum litterarum eruditione, tantoque judicio conscripsit, ut senes etiam merito assurgant: nec alius postea adolescens aliquid fortasse hujusmodi præstare poterit: ita ut de eo, quod olim de Homero, jure dici queat, nec habuisse ante se quem imitaretur, nec post se habitu-

rum

rum, qui eum imitari valeat. Ceterum cum omnia ad Catholicam veritatem exacta sint, dignum censeo, qui ad communem utilitatem in lucem prodeat, si Em. Tuæ auctoritas accesserit. Neap. Kalendis Juniis.

Em. Tuæ.

Obsequentissimus
Franciscus Maria Pertusius.

Attenta Relatione Domini Revisoris imprimatur. Datum Neapoli hac die 16. mensis Julii 1759.

I. SANSEVERINUS EP. PHILADEL. VIC.GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

Adm. R. P. Fr. Albertus Sacco Ord. Præd. in hac studiorum Universitate Professor revideat, & in scriptis referat datum Neap. die 23. mensis Aprilis 1759.

NICOLAUS DE ROSA EPISC. PUT. CAP. MAJ.

ILLUSTRISSIME, ET REVERENDISS. DOMINE.

CRiticen artem, quam omnes quidem, ut omnium nobilissimam merito suspicere debemus, nonnisi ab iis, qui in veterum, & recentiorum libris evolvendis senuissent, adhuc tractari didiceramus. Nunc autem, quod quisque vel invitus obstupescat, vix tertium emensus lustrum Adolescens in binis hisce exercitationibus tot tantaque ex penitissimis adytis veterum

rum

rum Latinorum, Græcorum, atque Orientalium promit, eoque acumine, judicio, critice hæc tractat, ut vel doctissimis Senibus parvum hoc mole opusculum invidiæ esse possit. Dignum igitur censeo, quod in publicam utilitatem typis mandetur, præsertim, cum nihil in eo sit, quod jura Majestatis offendat: imo orandus Adolescens eruditissimus, ut cæteras, quasi secum habet, & pollicetur id genus, exercitationes in publicam lucem, omnibus bonis avide expectantibus, quam citissime emittat.

P. Frater Albertus Sacco Publicus Professor.

Die 11. mensis Julii 1759. Neapoli.

V*Iso Rescripto suæ Regalis Majestatis sub die* 5. *currentis mensis, & anni, ac relatione Rev. P. Francisci Alberti Sacco de commissione Rev. Regii Cappellani Majoris, ordine præfatæ Regalis Majestatis*

Regalis Camera Sanctæ Claræ providet, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inserta forma præsentis supplicis libelli, ac approbationis dicti Reverendi Revisoris; Verum in publicatione servetur Regia Pragmatica. Hoc suum.

CASTAGNOLA. GAETA. ROMANUS.

Ill. Marchio Danza Præses S.R.C. tempore subscriptionis impeditus, & Ill. Marchio Fraggianni non interf.

Reg. fol. 84.
Carulli. Athanasius.

